

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Гагауз В.М.

Коваленко В.В. Кузнєцова Л.В.

**УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

УДК 336.777

ББК 65.262.1

JEL G 21

Рецензенти:

Колодізєв О.М., д.е.н., професор, завідувач кафедру банкуєкої справи Харківського національного економічного університету ім. Семєна Кузнєца;

Міщенко В.І., д.е.н., професор, професор кафедри управління банкуєкою безпекою ДВНЗ «Університет банкуєкої справи»;

Шевцова О.Й., д.е.н., професор, завідувач кафедру банкуєкої справи Дніпропетровського національного університету ім. Олєся Гончєра

Гагауз В.М. Управління забезпеченням банкуєких позичок: теоретичний та практичний аспекти: монографія / В.М. Гагауз, В.В. Ковалєнко, Л.В. Кузнєцова. - Х.: Вид-во «Дієа плус», 2016. – 204 с.

Монографія підготовлена за результатами проведеного комплексного дослідження щодо управління забезпеченням банкуєких позичок. У монографії надано характеристику міжнародним, національним стандартам оцінки та управління забезпеченням банкуєких позичок. Узагальнено теоретичні аспекти управління забезпеченням банкуєких позичок.

Обґрунтовано організаційно-функціональні аспекти аналітичного оцінювання управління забезпеченням банкуєких позичок. Проаналізовано підходи до оцінювання забезпечення банкуєких позичок. Розроблено та запропоновано методичний підхід до комплексної оцінки ризиків забезпечення банкуєких позичок. Проведено діагностику портфєля заставного майна за методикою комплексної оцінки ризиків забезпечення банкуєких позичок.

Розроблено науково-методичне забезпечення формування системи управління ризиками забезпечення банкуєких позичок. Надано характеристику методів і інструментів управління ризиками забезпечення банкуєких позичок.

Розраховано на працівників банкуєких та фінансових установ, науковців, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів та всіх, кого цікавлять проблеми управління забезпеченням банкуєких позичок.

ISBN 978-617-7384-15-0

Рекомендовано до друку Вченою Радою Одеського національного економічного університету (протокол №7 від 22.03.2016).

© Гагауз В.М., Ковалєнко В.В., Кузнєцова Л.В., 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК.....	8
1.1. Застава в системі кредитного менеджменту банків.....	8
1.2. Характеристика міжнародних, національних стандартів оцінки та управління забезпеченням банківських позичок.....	28
1.3. Науково-методичні підходи до управління забезпеченням банківських позичок	46
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК.....	72
2.1. Організаційно-функціональні аспекти аналітичного оцінювання управління забезпеченням банківських позичок.....	72
2.2. Методика комплексної оцінки ризиків забезпечення банківських позичок.....	93
2.3. Діагностика портфеля заставного майна за методикою комплексної оцінки ризиків забезпечення банківських позичок.....	105
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ СТАНДАРТІВ ДО СУЧАСНИХ ВИМОГ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК.....	127
3.1. Запровадження управління забезпеченням банківських позичок на основі моделі внутрішньої рейтингової системи.....	127
3.2. Удосконалення науково-методичних підходів до розрахунку заставної вартості та забезпеченості банківської позички.....	146
3.3. Формування системи управління ризиками забезпечення банківських позичок.....	159
ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186

ВСТУП

Сучасний етап становлення ринкових відносин в економіці України характеризується посиленням ролі банківської системи у стимулюванні економічного зростання, що визначається активізацією кредитних вкладень комерційних банків. Кризові явища у реальному секторі економіки, фінансовій та банківській сферах, призводять до галопуючого зниження кредитоспроможності більшості позичальників, впливаючи таким чином на повернення банківських позичок. Посідаючи головне місце в банківській діяльності, кредитування потребує ефективної організації та постійного вдосконалення управління забезпеченням банківських позичок. Тому трансформація стандартів управління забезпеченням банківських позичок, що впливає на підвищення ефективності управління сукупним кредитним ризиком, набуває особливої актуальності в сучасних умовах розвитку банківського бізнесу.

В економічній сфері, що динамічно змінюється, значна роль має відводитися підвищенню якості стандартів оцінки, розробці методології і трансформації забезпечувальних механізмів повернення кредитних ресурсів. Одним із таких інструментів є застава майна в матеріальній формі як спосіб забезпечення банківських позичок. Дослідження сутності забезпечення банківських позичок, методик оцінки та управління спрямоване на мінімізацію можливих втрат банку за позичковими операціями, створює необхідні умови для підтримки стійкого розвитку банківського сектора, а також створює передумови для економічного зростання в державі.

Питання застави як способу забезпечення банківських позичок досліджені у роботах Г. Белоглазова, Д. Гриджука, А. Мороза, М. Кабушкіна, Н. Костюченка, Л. Кузнецової, В. Лагутіна, О. Лаврушина; питання оцінки вартості майна для цілей кредитування отримали висвітлення в роботах представників вітчизняної та зарубіжної науки М. Брагінського, У. Владічіна,

С. Грибовського, А. Грязнова, В. Криворотова, Г. Мікеріна, А. Мишанова, І. Подколзина, В. Рослова, М. Федотової, Д. Фоміна, О. Щербакової.

У процесі роботи над темою вивчені роботи з визначення заставної вартості, заставного дисконту та управління ризиком забезпечення банківських позичок В. Галасюка, В. Міщенко, О. Кореневої, Я. Маркуса, Д. Мінімуліна, Т. Сірош, Є. Яскевича та багатьох інших.

Узагальнення та аналіз наукової літератури, нормативних актів з досліджуваної тематики дозволяють зробити висновок про те, що у міжнародних та національних стандартах оцінки майна, методиках і вимогах регулятора щодо оцінки рівня кредитного ризику недостатньо приділено уваги найважливішим аспектам сутності й ролі застави, методикам її оцінки та управління ризиками забезпечення банківських позичок. Тому існує необхідність подальших досліджень у таких напрямках: уточнення сутності поняття «забезпечення банківських позичок», вдосконалення системи управління забезпеченням банківських позичок; поглиблення теоретичних основ управління ризиками забезпечення, зокрема науково-методичних та практичних підходів до їх оцінки, моніторингу, трансформації стандартів управління забезпеченням банківських позичок через уніфікацію процедур і параметрів, перехід до комплексного адміністрування структурованого кредитного ризику.

Метою написання монографії є розвиток науково-методичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління забезпеченням банківських позичок з урахуванням ризиків, що притаманні процесу супроводження заставного портфеля банків, в умовах значної невизначеності функціонування банків.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення в монографії таких завдань:

- узагальнити теоретичні основи сутності та ролі застави в системі кредитного менеджменту та способи її оцінки;

- сформувати систему оцінки ліквідності забезпечення у матеріальній формі відповідно до міжнародних та національних стандартів управління ним;
- систематизувати та доповнити теоретико-методичну базу заставних інструментів в частині комплексного підходу до управління забезпеченням банківських позичок;
- оцінити організаційно-функціональні аспекти аналітичної оцінки управління забезпеченням банківських позичок на повернення кредитних ресурсів банків;
- розробити методичний підхід комплексної оцінки ризиків забезпечення банківських позичок;
- визначити залежність розміру заставної вартості і забезпечувальної її функції на основі діагностики заставного майна;
- розробити модель внутрішньої рейтингової системи оцінювання ризиків забезпечення банківських позичок;
- визначити поелементну структуру системи управління ризиками забезпечення банківських позичок.

Об'єктом дослідження є процес управління забезпеченням банківських позичок.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних положень щодо управління забезпеченням банківських позичок з урахуванням принципів сучасної концепції кредитного ризик-менеджменту.

Залежно від поставлених цілей і завдань в процесі дослідження використовувалися відповідні методи наукового пізнання: аналіз, синтез, систематизація та наукова абстракція (при узгодженні термінологічного апарату, дослідженні ризикоутворюючих факторів, методів їх оцінки та регулювання); порівняння (при визначенні переваг і недоліків методів оцінки забезпечення); системного та структурного аналізу і моделювання (при розробці методик оцінки та управління ризиками забезпечення); графічного, дисперсійного, кореляційного, факторного, стохастичного аналізу. Графічний та оптимізаційний аналіз проведено в середовищі Microsoft Excel 2013;

кореляційний, факторний, стохастичний аналіз – в середовищі IBM SPSS STATISTIC 21.

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі фінансів, кредитного менеджменту, оцінки ризиків, а також міжнародні та національні стандарти оцінки забезпечення банківських позичок, Європейські Стандарти управління ризиками FERMA, рекомендації Базеля II до роботи із забезпечення та побудови внутрішніх рейтингових систем, методичні матеріали Фонду державного майна України, Національного банку України, спеціальна монографічна і періодична література, інші наукові джерела з даної тематики.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК

1.1. Застава в системі кредитного менеджменту банків

Банківський сектор України, займаючи стратегічне положення у фінансовій системі країни, виконує важливі функції, пов'язані з акумуляцією і перерозподілом грошових коштів, регулюванням пропозиції грошей в економіці та оптимізацією платежів. Сучасний стан розвитку банківської системи супроводжується дестабілізацією економічних і фінансових відносин, що вимагає вжиття комплексу заходів з подолання наслідків боргової кризи 2008–2009 рр. та політичної кризи 2014 року, спрямованих на вихід з економічного загострення та подальше стимулювання розвитку економіки країни.

Проблеми надійності та платоспроможності банків пов'язані в першу чергу з вирішенням завдання повернення кредитних коштів за рахунок підвищення якості забезпечення банківських позичок у поєднанні із методами і процедурами управління ним.

Одним із основних підходів до розробки стратегії кредитного менеджменту має стати перегляд і оновлення існуючих стандартів та методів до оцінки заставного майна для цілей кредитування та їхня трансформація в стандарти управління забезпеченням банківських позичок, які включають комплексну кількісну та якісну оцінку предметів застави, системний аналіз та управління заставним портфелем банку.

Під стандартами управління банківськими позичками розуміємо системне управління за способами і методами управління забезпеченням банківських позичок, що включає в себе: способи ідентифікації об'єктів управління, методи їхньої оцінки, моніторингу та контролю, спрямовані на мінімізацію втрат від наданих позичок за рахунок реалізації предметів застави.

Як зазначено Л. Рябініною, кредит – економічні відносини між кредитором і позичальником. При цьому позичена вартість (позичка) є об'єктом кредитних відносин, а кредитор і позичальник – суб'єктами кредитних відносин [1, с. 391].

Теоретичним підґрунтям використання застави майна в кредитних відносинах виступає принцип кредитування – забезпеченість, що зумовлює необхідність захисту майнових інтересів кредитора у разі можливого порушення позичальником прийнятих на себе зобов'язань, і є одним з основних принципів кредитування.

Забезпечення позичок – це цінності або інші передбачені діючими нормативними актами засоби мінімізації кредитних ризиків, які слугують для кредитора гарантією повного і своєчасного повернення позичальником отриманої позички та сплати ним встановлених відсотків. Забезпечення позички надається позичальником під час її оформлення і може перебувати або в користуванні позичальника, або в розпорядженні кредитора (банку) повністю або частково до погашення позички.

У банківській енциклопедії економічна сутність застави розглядається як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, укладених суб'єктами економічної діяльності; форма гарантії, яку надає позичальник кредиторіві в обумовленому обсязі та у визначені терміни. Зазвичай заставу розглядають як певну власність, яка на основі заставного зобов'язання передається кредитору на випадок, якщо позичальник не зможе сплачувати свої боргові платежі [2, с. 179].

У банківському законодавстві застава визнається як спосіб забезпечення зобов'язань [2, с. 180; 3].

У роботі У. Владичина зазначено, що принцип забезпеченості кредиту виражає необхідність забезпечення майнових інтересів кредитора, якщо позичальник порушує взяті на себе боргові зобов'язання, які забезпечують повернення кредиту і оформляються разом з кредитним договором, є його невід'ємною частиною [4, с. 67].

Вибір способів забезпечення виконання юридичного зобов'язання за кредитними праввідносинами передбачається його суб'єктами і обумовлюється в кредитному договорі, що дає можливість банку зміцнити свою незалежність і таким чином знизити кредитний ризик.

О. Лаврушин виділяє своєчасність забезпечення позички як одного із «китів» системи кредитування. Гарантія забезпечення банківської позички залежить від здатності позичальників надати необхідні і достатні гарантії своєчасного повернення кредиту [5, с. 86].

Таким чином, зроблено висновок про те, що рівень кредитного ризику в багатьох випадках залежить від якості оцінювання та ліквідності заставного майна. Зазначена думка ґрунтується на тому, що:

– по-перше, діюче законодавство, а саме Закон України «Про заставу», надає кредитору з правами заставодержателя право переваги перед іншими кредиторами при задоволенні своїх вимог відносно предмета застави у разі невиконання боржником свого зобов'язання [6];

– по друге – стан майнових активів дуже часто не залежить від фінансового стану боржника, а тому навіть якщо позичальник не може сплачувати зобов'язання по кредиту, то банк має можливість повернути свої кошти, реалізувавши заставлене майно [7];

– по-третє, нерухомість, як предмет застави, має особливі переваги перед іншими видами застави, через визначене місце розташування та неможливість переміщення; нерухомість повільно піддається моральному та фізичному зносу. Так, у США та країнах Європи основна частка кредитних боргових зобов'язань банків забезпечена нерухомим майном [8, с. 347].

У процесі надання банківських позичок як правові гарантії використовуються різні форми, види та способи забезпечення. При цьому важливого значення набуває чітке визначення понятійного апарату (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Понятійний апарат щодо забезпечення банківських позичок
(складено за матеріалами [1; 3–7])**

Термін	Характеристика
Забезпечення банківських позичок	Цінності або інші передбачені діючими нормативними актами засоби мінімізації кредитних ризиків, які слугують для кредитора гарантією повного і своєчасного повернення позичальником отриманої позички та сплати ним встановлених відсотків
Вид забезпечення позички	Класифікаційна одиниця, складовий елемент форми забезпечення, який характеризується конкретними механізмами майнового або немайнового характеру надання позичальником гарантій виконання зобов'язань за кредитним договором
Спосіб забезпечення позички	Передбачені законодавством або договором спеціальні заходи, що характеризують конкретну процедуру подання та оформлення забезпечення і стимулюють боржників дотримуватися встановлених умов і належно виконувати свої кредитні зобов'язання
Форма забезпечення позички	Зовнішній прояв окремих видів забезпечення, об'єднаних у сукупність елементів з однорідними ознаками та вимогами щодо надання гарантій повернення, які визначають умови, порядок та послідовність дій учасників процесу банківського кредитування і здійснюються відповідним чином з метою мінімізації кредитного ризику та забезпечення доходів банківської діяльності

У свою чергу, за допомогою синтезу форм, видів та способів забезпечення доцільно розглядати систему забезпечення банківських позичок. У даному випадку під системою кредитного забезпечення розуміємо сукупність форм і видів забезпечення банківських позичок, а також взаємозв'язки між банком і позичальником щодо способів і механізмів

отримання та реалізації кредитного забезпечення банком з метою мінімізації кредитного ризику.

Виходячи із вищезазначеного, забезпечення банківських позичок доцільно класифікувати за різними ознаками, а саме: за характером забезпечення, формою забезпечення; ступенем покриття забезпечення; залежно від права володіння та розпорядження; залежно від повноти забезпечення банківських позичок (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація забезпечення банківських позичок
(систематизовано з використанням матеріалів [6; 7; 9-11])

Слід відмітити, що відповідно до вітчизняного законодавства [6; 12-15], забезпеченням може слугувати майно, майнові права, гарантії та поручительства. Заставні відносини між кредитором та заставодавцем регулюються низкою цивільно-правових та нормативних актів. Цивільним кодексом України [12] визначена юридична сутність застави. Кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна, переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом.

Застава як спосіб забезпечення повернення позички означає те, що кредитор (банк) отримує право позачергового задоволення вимоги погашення позички та нарахованих відсотків за рахунок закладеної власності в тому випадку, якщо позичальник не виконав свої зобов'язання в строк, передбачений кредитним договором.

Майно в цивільному праві – це сукупність матеріальних благ і зобов'язальних прав, які є об'єктом права власності. Застава майна позичальника є однією з поширених форм забезпечення повернення кредитів. Предметом застави може бути майно, яке є об'єктом права власності і вільно бере участь у цивільному обігу. Відповідно до законодавства таке майно може відчужуватися заставодавцем, і на нього може бути звернено стягнення. Так само заставою може слугувати майно, право власності на яке виникне у заставодавця після укладення договору застави, в тому числі продукція, плоди та інші прибутки (майбутній урожай, приплід худоби тощо), якщо останнє передбачено договором [6; 12; 15].

Чинне законодавство покликане забезпечити захист прав та інтересів кредитора. Зокрема боржник відповідає за зобов'язаннями всім своїм майном. У той самий час відповідно до законодавства і кредитного договору встановлюються спеціальні заходи майнового характеру, що мають на меті забезпечення належного виконання зобов'язань позичальником. У цьому сенсі

застава виступає додатковою гарантією виконання зобов'язань, прийнятих на себе боржником.

Слід звернути увагу на те, що система забезпечення банківських позичок поряд з їх видами повинна містити у собі способи забезпечення повернення банківських позичок, які характеризуються за різними ознаками, основною з яких виступає характер забезпечення, залежно від якого забезпечувальні зобов'язання поділяють на такі види:

- реальні забезпечувальні гарантії повернення позички (гарантійний депозит грошей, переведення правового титулу, використання застави тощо). Даний вид зобов'язань виражається за формулою «вірю об'єкту» і означає виділення з майна боржника або майнового поручителя об'єктів, що слугують забезпеченням;

- особисті гарантії забезпечення повернення позички (банківська гарантія, поручительство, страхування ризику неповернення позички тощо) виражаються формулою «вірю певній особі» і завжди обтяжують іншу (разом із боржником) особу, наприклад, поручителя.

У свою чергу, форма забезпечення повернення позички передбачає певні джерела погашення наявного боргу, юридичне оформлення права кредитора на їхнє використання. Банківське законодавство передбачає захист наданих банком кредитних коштів від ризику неповернення різними формами забезпечення позички.

Так, Л. Кузнєцова розглядає забезпечення в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це всі дії банку, які мінімізують витрати банку у разі настання кредитного ризику. У вузькому розумінні – це певне джерело погашення боргу банку, юридично оформлені права банку на його використання та організацію контролю збереження та достатності даного джерела [16, с. 73].

Слід відмітити, що у Законі України «Про застава» перелік застави має відкритий характер, тобто законодавець передбачає, що застава можна використати в будь-якому договорі [6].

Найважливішими з них є: іпотека, застава, гарантії, поручительства, страхування кредитного ризику, переуступка (цесія) на користь банку вимог і рахунків позичальника третій особі тощо. Позичальник у якості забезпечення може використовувати одну або декілька форм. Забезпечувальні зобов'язання з повернення позички оформляються разом з кредитним договором і є обов'язковим додатком до нього (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Класифікація об'єктів заставних відносин

(складено використанням матеріалів [6; 11; 16; 17])

Механізм погашення позички за рахунок доходу і його закріплення в кредитних угодах є основною передумовою повернення кредиту. Визначення способів забезпечення виступає гарантією цього повернення.

Так, підхід англійської банківської школи полягає в тому, що першопричиною застосування застави є можливість уникнути всіх наслідків банкрутства позичальника або його ліквідації. За наявності в банку адекватного забезпечення вся сума боргу повинна бути відшкодована за рахунок його продажу [16, с. 73].

У міжнародній практиці застава поділяється на два типи: основна і додаткова. Основна застава – це застава як забезпечення позички. Додаткова

застава може використовуватися для доповнення та посилення основної застави та компенсації її слабких сторін.

Це підтверджується підходом банкірів англо-американської школи, який рекомендує мати два, а краще три рівні безпеки кредитних зобов'язань:

Перший – грошові потоки. Застава є вторинним джерелом погашення по відношенню до кредиту. Звернення стягнення на заставлене майно відбувається в разі неможливості погасити позичку грошовими коштами.

Другий – активи, які забезпечують погашення позички (матеріальне забезпечення, застава рухомого або нерухомого майна).

Третій – гарантії і поручительства юридичних та фізичних осіб (нематеріальне забезпечення) [16, с. 73; 18, с. 53–59].

Слід зазначити, що в сучасних умовах перший рівень захисту не забезпечує відшкодування втрат у разі настання кредитного ризику. Не можна бути до кінця впевненим, що позичальник поверне кредит і сплатить відсотки за ним, навіть якщо його поточний фінансовий стан є стабільним і напрями вкладення коштів є вигідними. За існуючої невизначеної економічної ситуації грошові потоки носять нерівномірний, важко прогнозований характер, що суттєво знижує надійність такого джерела погашення кредиту, а агресивна кредитна політика багатьох банків сприяла застосуванню «косметичного» кредитного менеджменту під час проведення оцінки кредитного ризику. Тому актуальним стає питання щодо стійкого забезпечення кредиту у вигляді майна, тобто наявності додаткових гарантій повернення кредиту.

Складність роботи з другим рівнем забезпечення від збитку за кредитними операціями полягає у відсутності необхідної комплексної теоретичної та методичної баз з оцінки майна в матеріальній формі, яке виступає як застава. У вітчизняному правовому полі відсутні необхідні нормативні та методологічні акти, що адекватно регулюють оцінку майна як заставу. Практика застосування існуючих методик оцінки майна не відображає специфіки його оцінки для цілей застави, і пов'язані з цим методологічні

особливості не виділяють в окремий напрям – оцінку майна для цілей застави – і прирівнюють її до звичайної оцінки ринкової вартості.

Третій рівень забезпеченості позички – гарантії і поручительства – в більшості випадків слугують лише додатковим способом стимулювання позичальника з метою своєчасного погашення ним позичкової заборгованості. Гарантами і поручителями за позичкою зазвичай виступають треті особи (не позичальник), відповідно, вони прагнуть зменшити свою відповідальність щодо забезпечення кредиту. Тому такий спосіб забезпечення також носить «косметичний» характер.

Як у наукових джерелах, так і в практичній діяльності дуже часто ототожнюються терміни «застава» і «забезпечення». На думку авторів, ототожнювати сутність цих понять некоректно. Це, на перший погляд, незначне узагальнення призводить до помилкових висновків. Застава – це спосіб, правовідношення, в той самий час забезпечення або предмети застави – це конкретне майно або майнові права, на які кредитор може звернути стягнення за договором застави.

Проведений аналіз вітчизняної та зарубіжної економічної думки [2; 19; 20-24] свідчить про недостатню увагу до низки питань з теми, що досліджується. Важливо відзначити, що роль застави в системі кредитного менеджменту, за наявної очевидності поставленого питання, залишається неоднозначною.

Як зазначає В. Коваленко, система кредитного менеджменту у банку повинна містити такі елементи: суб'єкти (спеціально створені комітети і операційний персонал із чітко визначеними повноваженнями з прийняття рішень щодо кредитних операцій), об'єкти (стандартні, пролонговані, проблемні кредити, ціноутворення по кредитних операціях), ризик-орієнтована кредитна політика (стратегія і тактика), функціональні підсистеми (планування, внутрішній контроль, оперативне регулювання), які взаємодіють між собою та направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку. Внутрішні регламенти

банку мають чітко ідентифікувати кредитну політику банку, положення, процедури, методики управління кредитним ризиком [25, с. 221].

Виходячи із вищезазначеного, робимо висновок, що процедурні питання управління забезпеченням банківськими позичками в системі кредитного менеджменту прописані не чітко, не мають взаємозв'язку з функціями, принципами, умовами та формами кредитування.

До зростання ролі застави як способу зниження кредитного ризику значною мірою призводять властиві економіці перехідного періоду негативні явища: темпи інфляції, зниження темпів зростання валового внутрішнього продукту, зниження фінансової стійкості нефінансових корпорацій та домашніх господарств та інші кризові явища. В таких умовах довіра до партнера за угодою (позичальника) значною мірою знижується.

Визначення ролі застави майна в кредитній угоді є необхідним елементом прийняття рішення про видачу позички і виступає невід'ємною частиною кредитної експертизи. Роль застави у системі кредитного менеджменту неможливо розглядати окремо, у відриві від форм, термінів та інших умов кредитування, кредитоспроможності позичальника, способів забезпечення повернення позички. Високо оцінюючи кредитоспроможність і репутацію позичальника, банк бере в заставу його майно з метою мінімізації розмірів резервування, тому що вони відволікають кошти банку. Для нових позичальників наявність ліквідного забезпечення у вигляді сучасних працюючих основних фондів – необхідна умова отримання позички. Тому роль застави в такій кредитній операції максимальна.

Для визначення місця застави в системі кредитного менеджменту вважаємо за доцільне визначитися з функціями і принципами, які властиві заставі. З цією метою необхідно досліджувати функції застави та принципи забезпечення позички, а потім розглянути форми їх прояву на різних етапах кредитного процесу.

Внутрішня сутність будь-якої категорії, в тому числі забезпечення позички, розкривається через його функції. На заставу майна в кредитній угоді

покладено певні функції, за рахунок виконання яких кредитор знижує свій кредитний ризик. Функція (лат. Functio – вчинення, виконання) – діяльність, роль об'єкта в рамках певної системи, до якої він належить; прояв властивостей певного об'єкта в даній системі відносин [26, с. 21].

Необхідно відзначити, що питання про функції застави у вітчизняній і зарубіжній літературі частково порушувалися та вже розглянуті у наукових напрацюваннях [4; 18; 22; 27]. Так, М. Федотова виділяє чотири основні функції, які може виконувати застава. Також нею введено такий якісний критерій забезпечення, як «значущість активу для позичальника» [28, с. 15].

У табл. 1.2 виокремлено чотири функції забезпечення позички: забезпечувальна, стимулююча, інформативна, обмежувальна. Запропоновані функції забезпечення відносяться до певного майна, наданого в забезпечення, а отже їх використання можливе для оцінки ризику забезпечення як частини оцінки кредитного ризику.

Таблиця 1.2

Функції забезпечення банківських позичок

Функції застави	Функції забезпечення
Застава – вторинне джерело погашення заборгованості. Застава розглядається як вторинне джерело повернення заборгованості у випадку дефолту позичальника, під час звернення стягнення на заставлене майно та його реалізації	Забезпечувальна
Застава – стимул для позичальника до повернення позички. Застава повинна слугувати стимулом для позичальника до погашення позички	Стимулююча
Застава – джерело інформації про стан бізнесу	Інформативна
Застава – як обмежувальний фактор нарощування забезпеченої кредиторської заборгованості	Обмежувальна

Відповідно до загальноприйнятого підходу головною є забезпечувальна функція застави, яка дозволяє банку впевнено почувати себе на кредитному ринку, не побоюючись окремих дефолтів своїх позичальників. Ця функція виконується в тому випадку, якщо забезпечення можна досить швидко і з невеликими витратами реалізувати, направивши отримані кошти на погашення заборгованості за позичкою.

Прийняте банком забезпечення може виконувати як одну, так і декілька функцій одночасно. У діяльності банків існує багато прикладів, коли банки кредитують під заставу обладнання та частини виробничих потужностей, що не можуть бути самостійно реалізовані або їх ліквідність і вартість істотно нижчі, ніж у взаємозв'язку з усім виробництвом. Якщо предметом застави виступає частина коштовного обладнання, що задіяна в основному виробництві та істотно впливає на весь цикл виробництва продукції, а також на грошовий потік від його реалізації, таке обладнання як забезпечення виконує стимулюючу функцію.

Для встановлення параметра значущості забезпечення банківських позичок необхідно передбачати умовний розподіл заставного майна на три групи: «не значуще», «значуще», «критично значуще». Такий розподіл дозволяє отримати інформацію про те, наскільки предмет застави важливий і необхідний позичальнику для ведення виробничо-господарської та іншої діяльності. На думку авторів, це є не окремий параметр оцінки, а спосіб визначення стимулюючої функції застави.

Як зазначає Г. Белоглазова, «... для виконання забезпечувальної функції майно має бути ліквідним, слугувати достатнім забезпеченням відповідного розміру позички, і тоді ризик забезпечення у банку буде мінімальним» [20, с. 35].

Попри вищезазначене, адекватних механізмів і методик оцінки представлених вище факторів банки не мають, у зв'язку з чим оцінка функцій забезпечення, його ліквідності якщо і виконується, то носить емпіричний несистемний характер. У зв'язку з важливістю забезпечувальна функція

виділена як головна, а інші три функції – як другорядні, тому що їх виконання є додатковим стимулом до погашення або інформацією для банку про стан справ у позичальника.

Варто відзначити, що дослідження впливу розмірів вартості забезпечення на фінансовий стан і розмір капіталу банку раніше відзначено тільки у науковій праці У. Владичина [4, с. 505].

Досвід стрес-тестування банківської системи України, проведений Національним банком України в 2008–2009 рр., засвідчив високу залежність прибутковості банків і виконання ними показників достатності капіталу від оцінки та якості кредитного ризику та забезпечення банківських позичок. У разі збільшення кредитного ризику позичальника та зниження вартості забезпечення банки зобов'язані були доформувати резерви на покриття можливих збитків за кредитними операціями [29].

Статутний капітал банків може перевищувати власний тільки в тому випадку, якщо банк, капітал якого був сформований в основному за рахунок статутного фонду, протягом досить тривалого періоду має збитковий результат, що і продемонстрували проблемні націоналізовані фінансові установи, такі як ПАТ «Родовід банк», ПАТ «Укргазбанк» і банк ПАТ «Київ», що входили до першої п'ятірки за показником максимального перевищення статутного капіталу над власним [30; 31].

Однак, крім націоналізованих банків, диспропорції в капіталі спостерігалися і у найбільших комерційних банків з іноземним капіталом. Сукупний фінансовий результат за 2007 рік склав 6,6 млрд грн, за 2008 рік – 7,3 млрд грн, а за 2009 рік зафіксовано від'ємне значення в (-31,5) млрд грн. В результаті проведеного аналізу фінансової звітності 176 комерційних банків України за станом на 1 жовтня 2010 року власний капітал у 41 вітчизняного банку або у 23,3 % від загальної кількості банків України виявився менше статутного фонду (за підсумками півріччя було тільки 40 банків). По всій банківській системі дана різниця виявилася не на користь власного капіталу і склала 29 910,2 млн. грн. [32, с. 108].

Якщо розглядати ситуацію на сучасному етапі розвитку банків, то можемо констатувати, що ситуація погіршилася. Так, станом на 01.01.2016 у порівнянні з попереднім роком кількість банків зменшилася на 46 одиниць; банки отримали збиток на суму 6,6 млрд грн., що 25,7 % більше ніж на 01.01.2015; прострочена заборгованість за кредитними операціями зросла на 8,6 % [33].

Необхідність формування резервів під кредитні операції призвела до зниження рівня власного капіталу. У багатьох найбільших банків власний капітал вже був відсутній як такий. Отже, деякі банки уже не мали достатньо якісних активів для того, щоб можна було покрити зобов'язання. Збитки в більшості випадків обумовлювалися саме тим, що банки формували значні резерви під проблемну заборгованість за кредитними портфелями. Ця вимушена міра була наслідком зниження рівня кредитоспроможності позичальника та/або вартості забезпечення кредитів.

Таким чином, доходимо висновку, що між якістю забезпечення банківських позичок існує тісна залежність із формуванням резервів, прибутковістю і достатністю капіталу банку. Вищезазначене дає підстави виділити чинники, що мають безпосереднє відношення до оцінки якості кредитного портфеля та індивідуальної позички, визначивши додатково дві нові портфельні функції забезпечення банківських позичок.

Перша функція забезпечення позички – захист прибутку банку. Вона полягає в тому, що дії з формування та структурування його заставного портфеля, спрямовані на підтримку якісного кредитного портфеля, розглядаються як частина захисних заходів. Мета цих заходів – отримання прибутку від активних операцій за рахунок управління ресурсною базою, що спрямовуються банком на формування резервів за проблемними позичками. За рахунок вартості заставленого майна банк зменшує розмір формованих резервів. Підтримка необхідного рівня забезпеченості є одним із механізмів збереження прибутковості кредитування у роботі банків. У цьому випадку застава виконує функцію захисту прибутку.

Друга функція забезпечення позички – захист капіталу банку. Заставу можна розглядати не тільки як інструмент зниження індивідуального кредитного ризику, що має відношення до певного кредиту, але і як спосіб зниження формованих резервів. Їх розмір є індикатором якості кредитного портфеля та адекватності кредитної політики банку. Чим більше розмір сформованих резервів, тим більше ризикованих кредитів у портфелі банку.

Процес реалізації функцій забезпечення банківських позичок тісно пов'язаний з його принципами. Тобто застава майна як механізм забезпечення повинна відповідати певним принципам.

Принцип забезпеченості позички означає наявність у банку можливості погашення заборгованості за позичкою за рахунок реалізації прав захисту своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника.

Принцип (від лат. *Principium* – першооснова, основа) – положення теорії, що дозволяє інтерпретувати зміст пропозицій, у тому числі і концептів, що використовуються, які мають основне значення [34, с. 21]. Принципи формують єдиний для всіх припущень теорії каркас інтерпретації їхнього змісту.

У науковій роботі [35, с. 366–373] виокремлено чотири основні принципи забезпеченості позички заставою – «правило 4А», умовам яких має відповідати майно, що надається в забезпечення.

Принцип юридичної адекватності прав на забезпечення позички. Його сутність полягає в юридичній можливості оформити майно в іпотеку/заставу і в подальшому, за необхідності, накласти стягнення на нього шляхом відчуження або продажу.

Принцип адекватної ліквідності забезпечення позички. Його сутність полягає в тому, що майно, яке надається в забезпечення, має бути ліквідним, тільки в такому випадку воно може слугувати захистом для банку від кредитних втрат. Адекватний рівень ліквідності забезпечення позички треба співвідносити з терміном і формою кредитування.

Відсутність ліквідності у наданого в заставу майна означає відсутність попиту на нього, що означає складнощі з його реалізацією і відшкодуванням, за рахунок цього – втрати за позичкою. Без аналізу ліквідності не можна правильно прийняти рішення про величину заставного дисконту, заставної вартості та забезпеченості позички. Наявність достатнього і ліквідного забезпечення знижує кредитний ризик банку, відповідно, позичальник може претендувати на більш низьку процентну ставку за позичкою. Враховуючи актуальність оцінки ліквідності майна, цьому питанню буде приділено особливу увагу.

Принцип адекватної оцінки вартості забезпечення позички. Його сутність полягає в проведенні професійної, неупередженої, об'єктивної, комплексної оцінки, що відображає реальне співвідношення попиту і пропозиції на майно, що оцінюється.

Більшість вітчизняних та зарубіжних авторів [4; 37–42] розглядають оцінку забезпечення банківських позичок у вартісному вираженні, застосовуючи методики оцінки ринкової або ліквідаційної вартості. Тому методологічний апарат, що використовується під час визначення вартості предметів застави, містить стандартні способи оцінки ринкової вартості. Загальною вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення ринкової вартості забезпечення у порівнянні з сумою основного боргу і відсотків за ним. При цьому необхідно враховувати обсяг можливих витрат на реалізацію застави в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань.

Оцінка майна для цілей застави припускає поряд з ринковими підходами застосування методик оцінки, які враховують специфіку заставних відносин, що повинно знайти відображення в стандартах оцінки та нормативних вимогах Національного банку України. Тому додатком до перелічених принципів є потреба включення принципу адекватності розміру вартості забезпечення позички. Його сутність полягає в перевищенні розміру потенційної виручки від його реалізації над заборгованістю за позичкою, нарахованими, але не

сплаченими відсотками, неустойкою (пеня, штрафи) та витратами на зберігання і реалізацію застави. Для його розкриття потрібно обґрунтувати і застосувати методику розрахунку заставної вартості.

Уточнені принципи забезпеченості позички корелюють з критеріями прийнятності застави, визначеними положенням «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» від 25.01.2012 № 23 [43].

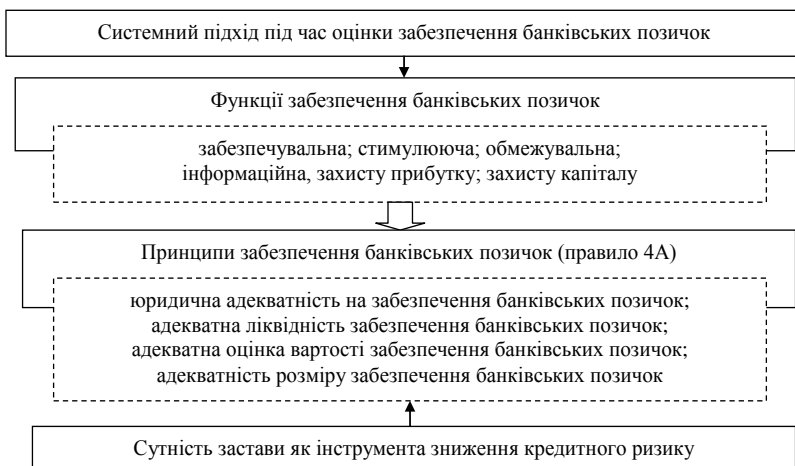
Таким чином, контроль за дотриманням банками принципів забезпечення банківських позичок спрямований на нівелювання ризиків, притаманних заставі майна в матеріальній формі. За існуючих підходів до оцінки забезпечення немає адекватного та якісного поділу майна, а критерієм групування слугує тільки вид і вартість застави. Використовувані стандарти оцінки майна, підходи і класифікація не дають можливості всебічного аналізу банківського забезпечення, його основних характеристик, які в разі вимушеного продажу безпосередньо впливають на термін продажу і вартість, тобто і на розмір відшкодування кредитних втрат.

Виходячи із вищезазначеного, зроблено висновок про потребу у застосуванні комплексного підходу під час оцінки наданого в заставу майна, який включає: відбір майна для цілей застави з дотриманням принципів забезпеченості; оцінку ліквідності і вартості застави; визначення значущості застави для позичальника; функцій застави та її ролі у кредитній операції, що дозволить банку оптимізувати умови кредитування, знизити ризики неповернення кредитів.

На рис 1.3 представлена схема, що відображає системний підхід до оцінки забезпечення банківських позичок, за допомогою врахування якого можна мінімізувати рівень кредитного ризику.

Таким чином, оцінка виконання принципів забезпеченості, визначення виконання забезпеченням позички своїх функцій дозволить банкам проводити системну роботу з управління заставним майном. Дані заходи спрямовані на зниження кредитного ризику в частині впливу на нього ризиків розміру та

якості забезпечення позички. Саме через системний підхід у роботі із забезпеченням банківських позичок розкривається сутність і роль застави як інструмента зниження кредитного ризику.

Рис. 1.3. Схема використання системного підходу під час оцінки забезпечення банківських позичок

Узагальнивши та систематизувавши наукові погляди Б. Едварса, І. Ключникова, О. Васюренка, О. Дзиблюка на систему кредитного менеджменту, автор розглядає її як сукупність концептуальних підходів, методів, технологій, інструментів, моделей, сценаріїв, використання яких при ефективній організації управління кредитним ризиком забезпечує якість кредитної діяльності банку [44-47]. Обґрунтовано місце забезпечення банківських позичок в кредитному менеджменті через поелементну характеристику ризиків, які формують сукупний кредитний ризик (рис. 1.4). Виходячи із наведеної схеми, можемо стверджувати, що ризик забезпечення банківських позичок входить до складу кредитного менеджменту через структурування сукупного кредитного ризику, а саме: ризик розрахунків – за

**Рис. 1.4. Структурні компоненти кредитного менеджменту банку
(складено з використанням матеріалів [44-47])**

рахунок невиконання прийнятих позичальником зобов'язань; ризик знецінення – високий рівень інфляції, який не відповідає рівню процентної ставки та

маржі, низький рівень обертання ресурсів та дохідності; ризик трансформації ресурсів – неможливість підтримки необхідної ліквідності залучених коштів; ризик забезпечення банківських позичок – завищена оцінка забезпечення при невисокій його ліквідності, тимчасові обмеження його реалізації при низькому попиті; ризик попиту та пропозиції – ринкові важелі управління бізнесом повинні оцінюватися зваженістю з урахуванням ринкової позиції банку.

Таким чином, роль застави в кредитній угоді визначається через взаємозв'язок форм і термінів кредитування, кредитоспроможності позичальника, способів забезпечення і оцінюється якістю виконання функцій та принципів забезпеченості, розмірами ринкової та заставної вартості, де вона може змінюватися від гарантій повернення до інформації про товарні залишки, тобто стан бізнесу. Чим вище оцінка кредитного ризику, тим важливіше роль застави, і, навпаки – у разі невеликого кредитного ризику роль застави менш значна.

Узагальнивши існуючі горизонтальні і вертикальні взаємозв'язки між оціночними параметрами забезпечення, систематизувавши відповідний понятійний, математичний і оціночний апарат, що дозволяє формалізувати запропоновану концепцію в практичний спосіб застосування у вигляді методики, можливо дати кінцевим користувачам, комерційним банкам, як практичний інструмент управління ризиками забезпечення банківських позичок.

1.2. Характеристика міжнародних, національних стандартів оцінки та управління забезпеченням банківських позичок

Управління забезпеченням банківських позичок регулюється певними нормативно-правовими актами та стандартами, трансформація яких до сучасних умов функціонування банків дозволяє мінімізувати кредитний ризик.

Слід відмітити, що національні та міжнародні стандарти оцінки вартості забезпечення банківських позичок спрямовані на оновлення існуючих методів їх оцінки і є необхідною частиною комплексу заходів щодо трансформації підходів і методів управління ним.

Так, у Міжнародних стандартах оцінки 2007 р. (МСО-2007) були представлені необхідні дефініції, такі як заставна вартість, корисність і ліквідність майна, запропоновані основи методології оцінки банківського забезпечення, закладено фундамент подальшої еволюції методології з поставлених питань [48].

У 2011 р. були прийняті Міжнародні стандарти оцінки 2011 р. (МСО-2011). Зауважимо, що, незважаючи на заявлений підхід до перегляду стандартів у бік підвищення їх якості та адекватності, в новій редакції стандарти суттєво скорочені [49].

Якщо порівняти МСО-2011 і МСО-2007, перше, що звертає на себе увагу, – це помітне зменшення обсягу поданої інформації, а також зміни в структурі стандартів і стилю їх викладу. Можна стверджувати, що МСО-2011 – це крок, який спростить застосування і трактування стандартів їх користувачами за рахунок «поліпшеної системності», а також більшої можливості «маневрів», які враховують специфіку конкретної оцінки. Стандарти стають більш вільними і меншою мірою нормують методи, що застосовуються оцінювачами, що є досить нераціональним в умовах поточної економічної ситуації [49].

Підходи до менеджменту кредитного ризику потрібно трансформувати шляхом переходу від вартісного підходу до концепції «Комплексної оцінки ризику забезпечення банківських позичок». У МСО-2007 зазначається, що ключовим критерієм в оцінці будь-якого рухомого або нерухомого майна є його корисність. Ринкова вартість нерухомості репрезентує скоріше визнану ринкову корисність, ніж її суто фізичні властивості.

Однією з вимог МСО-2007 до звіту про оцінку нерухомого майна для цілей кредитування є визначення поточної ліквідності майна і, якщо потрібно, визначення міри ліквідності. Однак у стандартах та інших джерелах не

запропоновано методи і механізми оцінки, що дозволяють оцінити ліквідність заставного майна на базі його корисності.

Враховуючи вищевикладене, доведено, що оціночна парадигма, закладена в МСО-2007, може стати фундаментом, на якому будуватиметься методологія оцінки застави та ризиків забезпечення банківських позичок. На нашу думку, на тлі глибоких концепцій МСО-2007, які гармонійно взаємопов'язані з іншими економічними науками і теоріями, принципи і правила оцінки предметів застави, підходи, закладені в МСО-2011, по суті є регресом в оціночній науці.

Слід звернути увагу на те, що найважливішим показником, який характеризує забезпеченість банківських позичок, є ліквідність забезпечення позички. Без адекватних механізмів оцінки ліквідності не можна об'єктивно визначити рівень кредитного ризику, прийняти рішення про величину заставного дисконту, заставної вартості та забезпеченості кредитної операції.

З цього приводу розглянемо наявні підходи до ідентифікації сутності ліквідності майна в матеріальній формі в національному та міжнародному регулюванні, науково-методичній літературі та практичній діяльності.

Термін «ліквідність» (від лат. Liquidus – рідкий, текучий) характеризує легкість реалізації, продажу матеріальних цінностей за гроші [50].

В економічній літературі та практиці дана категорія частіше застосовується для характеристики банків, грошових активів, різних видів майна, наприклад, цінних паперів, балансу підприємства, нерухомості, товарів, автотранспорту тощо [51]. У банківській енциклопедії дефініція «ліквідність» належить до банку і банківської системи [2, с. 259–260].

Адаптуючи дефініцію «ліквідність банку і банківської системи» та коментарі до неї, виокремлено суттєві аспекти, які можна віднести до питання, що досліджується.

Первинна ліквідність – здатність активів перетворюватися в грошові кошти. Вона характеризується двома основними параметрами: строком, за який актив може перетворитися на гроші, тобто протягом якого його можна продати, і відносною втратою вартості, тобто різницею між обліковою вартістю активу

та сумою коштів, які банк може отримати від його продажу. Чим коротший строк і чим менше втрати вартості, тим більш ліквідним вважається актив. У разі втрати первинної ліквідності банк втрачає актив [52, с. 165].

Вторинна ліквідність – здатність активу бути використаним як забезпечення для отримання грошових коштів, наприклад, через кредитування або репо. Вона характеризується співвідношенням між вартістю активу та сумою коштів, які можна отримати, надавши цей актив у заставу. Під час реалізації вторинної ліквідності банк не втрачає цей актив. В банківській енциклопедії виділено три аспекти ліквідності: термін реалізації, витрати реалізації та здатність бути забезпеченням позички [2, с. 258].

Обґрунтовано, що використання трактувань даних дефініцій для матеріальних активів не є коректним та вимагає подальших досліджень і уточнень.

У Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями встановлено градацію забезпечення банківських позичок за групами ліквідності [43].

Прийнятне забезпечення залежно від рівня ліквідності поділяється на п'ять груп. Кожній групі присвоюється коефіцієнт ліквідності, на який множиться ринкова вартість забезпечення кредитного зобов'язання при розрахунку резерву, причому рівень ліквідності «Високий» присвоєно тільки першій групі. Для решти груп рівень ліквідності не формалізований. Заставне забезпечення в матеріальній формі може потрапляти як до третьої, так до четвертої чи п'ятої груп. Запропонована градація видів забезпечення частково знімає проблемні питання, такі як пріоритетність та рівні ліквідності заставленого майна. Проте залишається комплекс важливих невирішених питань щодо оцінки ліквідності різних видів забезпечення банківських позичок.

Так, основна частина заставного портфеля банків у матеріальній формі припадає на третю, четверту і п'яту групи ліквідності забезпечення банківських позичок. До третьої групи «житлова нерухомість» належить вся житлова

нерухомість без подальшої деталізації за сегментами. У цій групі можуть виявитися як ліквідні квартири невеликої площі в центральній частині міст-мільйонників, так і низьколіквідні або неліквідні будинки в сільській місцевості, промислових зонах, на околицях міст, квартири великої площі або в поганому стані.

Зазначена ситуація спостерігається і в четвертій групі «інше нерухоме майно». Тут порівнюються усі види забезпечення: бутіки на центральних вулицях, офіси, магазини, торгово-розважальні центри, склади тощо.

Таким чином, незрозуміло, за рахунок чого один потенційний об'єкт забезпечення більш пріоритетний за інший в якості банківської застави, який виконує забезпечувальну функцію, а який – ні.

На основі проведеного критичного аналізу і синтезу наявної теоретичної бази доводимо, що осмислене застосування у вітчизняній практиці міжнародного досвіду оцінки повинно стати одним з основних напрямків діяльності з трансформації поглядів і стандартів при управлінні забезпеченням банківських позичок [46, с. 75].

Для трансформації національних та міжнародних стандартів управління забезпеченням банківських позичок доцільним є з'ясування питання оцінювання вартості ліквідності. Зазначене питання в 1991 році розглядалося Р. Брейлі, С. Майерсом у праці «Принципи корпоративних фінансів», які віднесли це питання до 10 невіршених проблем фінансів [53, с. 45].

У цьому напрямку проведена робота групою вчених, які визначають ліквідність майна як швидкість обміну об'єкта на гроші [27, с. 47; 42, с. 47; 54, с. 125]. Однією з кількісних характеристик ліквідності вони називають час ринкової експозиції об'єкта, тобто час, потрібний для продажу об'єкта на відкритому і конкурентному ринку за ринковою вартістю.

М. Федотова запропонувала градацію зв'язку ступеня ліквідності з терміном реалізації, де кожна ступінь ліквідності співвідноситься з певною величиною заставного дисконту і терміном експозиції. Основне призначення градації – подальше використання банками в процесі визначення заставної

вартості. Функціональна корисність такої градації полягає, насамперед, у можливості порівняння певної міри ліквідності зі значенням ліквідаційної знижки та подальшим включенням її як складової до заставного дисконту [27, с. 47].

Є. Яскевич [55] виділив такі фактори, що впливають на ліквідність: наявність і величина попиту на майно; еластичність попиту; стан майна; відповідність сучасним технологіям; масштабність; кількість; місце розташування. У зв'язку з відсутністю, найчастіше, у відкритому доступі інформації про конкретні терміни реалізації різних активів реальним способом визначення ліквідності майна є консультації з учасниками ринку, тобто з тими, хто безпосередньо займається реалізацією розглянутих активів на ринку.

Стосовно нерухомості – це ріелторські компанії, стосовно обладнання – виробники або їхні представництва, дилери, а також компанії, які торгують новим та вживаним обладнанням. Відносно варіантів визначення часу ліквідності ним запропоновані такі: опитування фахівців, маклерів, брокерів; звіти маркетологів; самостійна (експертна) оцінка оцінювачем; непряме визначення ліквідності (при малорозвиненому ринку).

У роботі Ю. Козиря [40] «Оцінка вартості ліквідності» надано математичний підхід до розрахунку ліквідності в грошовому еквіваленті. Але запропонований ним алгоритм носить теоретичний характер, має ряд суттєвих обмежень, і в прикладному застосуванні його використання ускладнено. У цих матеріалах частково порушувалися питання сутності і оцінки ліквідності. Однак у них більше уваги приділено сутності і способам оцінки саме ліквідаційної вартості, а не методам і способам оцінки ліквідності.

На практиці найчастіше рівень ліквідності визначався емпірично, суб'єктивно, в кращому випадку оцінка носить «лінійний бальний характер», коли рівень ліквідності визначався виходячи з підсумовування балів, які залежать від ринку/сегмента ринку, до якого належала власність, що оцінювалася.

Нерідко зовнішній чи внутрішній оцінювач (банк) просто вказує у звіті ступінь ліквідності предметів застави без будь-якого обґрунтування. У результаті сформованої ситуації акціонери і керівництво банків мають уявлення тільки про кількісні параметри, в той час як якість заставного портфеля, в тому числі його ліквідність, залишається невідомою.

Особливо гостро дана ситуація проявляється в банках з іноземним капіталом, акціонери яких не мали чіткого розуміння стосовно того, що прийняв у заставу попередній власник банку. Багато в чому це пояснюється тим, що під час ухвалення рішення про заставу того чи іншого виду майна акцент робився в основному на вартості цього об'єкта і рідше приділялася увага оцінці ліквідності та іншим його характеристикам.

Таким чином, незважаючи на значну увагу вчених і практиків до оцінки ліквідності цінних паперів і фондового ринку, якій присвячено величезну кількість наукових, методичних і практичних робіт, питання теорії, понятійного апарату, методології оцінки ліквідності майна в матеріальній формі досліджені недостатньо.

З нашої точки зору, підходи до оцінки ліквідності цінних паперів та майна в матеріальній формі суттєво відрізняються. Аналіз нормативних актів [6; 14; 43; 56-60], наукових робіт сучасних вчених [4; 21] і практиків [27; 38; 40; 42; 61] показав, що не всі проблеми, що виникають під час оцінки вартості і ліквідності заставного майна та їх прогнозування, вирішені. Розглянувши наявні в економічній літературі визначення, доходимо висновку, що повної єдності поглядів на її сутність немає. Розробка теоретичних аспектів та методичних рекомендацій щодо оцінки ліквідності майна є актуальною для банківської та фінансової сфер, важливим напрямком наукових пошуків, розкриття яких дозволить банкам не тільки виконувати вимоги регулятора, але й істотно знизити кредитний ризик в частині заставного забезпечення.

Беручи до уваги те, що забезпеченням банківських позичок в Україні найчастіше виступає майно в матеріальній формі у вигляді нерухомості,

обладнання, автотранспорту, товарів, їх ідентифіковано з майном в матеріальній формі або забезпеченням.

Оцінка виділеного принципу адекватної ліквідності полягає в тому, що майно, яке надається в забезпечення, має бути ліквідним – тільки в такому випадку воно може слугувати захистом для банку від кредитних втрат. Відсутність ліквідності означає відсутність попиту на дане майно, тобто складнощі з його реалізацією і відшкодуванням за рахунок цього втрат за позичкою. Низьколіквідне або неліквідне майно не може виконувати забезпечувальної функції застави, у скільки б не оцінили його вартість.

Тому методи визначення ліквідності майна в матеріальній формі є одним з найбільш актуальних питань не тільки для банків та НБУ, але і для страхових, аудиторських, колекторських та інших компаній. Його вирішення має сприяти підвищенню якості кредитного менеджменту та зниженню частки проблемних кредитів.

Виходячи з вищезазначеного, в першу чергу слід з'ясувати питання сутності поняття «ліквідність майна в матеріальній формі» і уточнити його зміст, запропонувати способи вимірювання та оцінки, встановити існуючі взаємозв'язки. Для знаходження «спільного знаменника» в оцінці різних видів забезпечення, їх якісного порівняння та оцінки рівня ліквідності запропоновано ведення показника корисності майна. Другим «спільним знаменником» може виступати термін експозиції.

Термін експозиції – строк, протягом якого об'єкт оцінки може бути виставлений для продажу на ринку з метою забезпечення його відчуження за найвищою ціною і тривалість якого залежить від співвідношення попиту і пропозиції на подібне майно, кількості потенційних покупців, їхньої купівельної спроможності та інших факторів. Дана позиція узгоджується з концепцією оцінки майна МСО-2007 [49].

Як було зазначено вище, єдиний погляд на визначення ліквідності майна в матеріальній формі відсутній, тому виникає потреба в уточненні даної дефініції для майна в матеріальній формі.

Відповідно до МСО-2007 ліквідність майна в матеріальній формі – можливість активу (як сукупності корисностей) бути проданим протягом середнього терміну експозиції для даного виду майна за середньоринковою ціною [49].

На думку авторів, ліквідність майна (активу) вимірюється часом (середній термін експозиції), необхідним для обміну активу як сукупної корисності, властивої об'єкту оцінки, на грошові кошти (середньоринкова ціна).

Таким чином, ліквідність майна в матеріальній формі характеризується і може бути виміряна трьома параметрами: корисність майна (активу); середній термін експозиції; середньоринкова ціна.

У зв'язку з різноманіттям видів майна, що слугує предметом застави і знаходиться в заставному портфелі банків, актуальним є питання про коректне групування однорідних видів майна і порівняння ліквідності майна як всередині однієї групи, так і їх міжгрупове порівняння.

Групування даних створює умови для обґрунтованого і коректного застосування математичних та статистичних методів аналізу. Якісне, обґрунтоване групування видів забезпечення надасть можливість для адекватного та об'єктивного аналізу заставного портфеля за якісними та кількісними показниками, оцінювати індивідуальний і портфельний ризик забезпечення.

Виходячи із вищезазначеного, уточнено класифікацію груп ліквідності майна в матеріальній формі:

- ліквідність у групі однорідних об'єктів;
- ліквідність групи або об'єкта в ній по відношенню до еталону;
- ліквідність об'єкта в одній групі по відношенню до інших груп або об'єктів в них;
- ліквідність різних груп по відношенню до еталону.

У зв'язку з тим, що різним видам майна притаманна відповідна ліквідність, а термін експозиції може коливатися від 1 до 12 місяців і більше, доцільно параметр «ліквідність майна в матеріальній формі» розбити на рівні,

які більш чітко дозволяли б групувати предмети застави. На нашу думку, п'ятирівнева градація ліквідності найбільш точно підходить для вирішення поставлених питань і дозволяє надалі застосувати математичний апарат для розрахунку інтегральних показників.

Систематизувавши основні положення національних та міжнародних стандартів оцінки, виокремлено рівні ліквідності майна в матеріальній формі: дуже високий, високий, середній, низький, неліквідний.

Заставна політика банку повинна бути зорієнтована на встановлення рівня ліквідності забезпечення позички, який є прийнятним. Вважаємо, що для банку, який виходить на ринок і прагне завоювати його частку, прийнятним рівнем ліквідності може бути «середній рівень». Консервативний банк, що працює в основному з корпоративними клієнтами, може задовольняти рівень ліквідності не нижче «вище середнього». Якщо банк працює тільки з цінними паперами, емітованими державою або держкомпаніями, то їх рівень «високий». НБУ може встановлювати свій «допустимий» рівень ліквідності заставного забезпечення для різних операцій банків, ставлячи перед собою цілі з підтримки стабільності банківської системи країни в цілому.

Оскільки база для розрахунків корисності різних груп забезпечення різна, порівнювати ліквідність різних об'єктів між собою в одній групі можливо через їх корисність, середній термін експозиції та вартість. Робиться припущення, що корисність майна в матеріальній формі – це базисний фактор, наявність якого робить об'єкт оцінки, який відповідає ринковому попиту, тобто ліквідним. Вона вимірна і має властивість порядкової вимірності.

Корисність безпосередньо взаємопов'язана з ринковою вартістю і терміном експозиції майна, що оцінюється, і у сукупності ці три чинники формують ліквідність майна.

Таким чином, перш ніж приступити до вивчення та оцінки ліквідності, необхідно досліджувати фактори, що її формують.

Вартісною (кількісною) мірою оцінки ліквідності майна є ринкова вартість. Відомим американським економістом в галузі оцінки вартості

А. Дамодараном відзначено те, що використовувані під час оцінки моделі, можливо, і належать до кількісних, однак вхідні дані залишають багато простору для суб'єктивних суджень [62, с. 2].

Оцінка пропонованого в заставу майна на стадії розгляду заявки на позичку і в процесі його моніторингу є одним із найважливіших елементів кредитного менеджменту, від якості якого залежить рівень прийнятого банком ризику забезпечення, який тісно взаємопов'язаний з кредитним ризиком. За національними стандартами оцінки, ринкова вартість – вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що будь-яка із сторін діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу [56].

Слід відмітити, що вартісна оцінка має специфічні особливості в різних країнах і регламентується стандартами оцінки RICS (Великобританія), TEGoVA (Європейські стандарти), Міжнародних стандартів оцінки. У Європейському союзі сфери оцінки в цілому та оцінки майна для цілей кредитування зокрема регламентовані Міжнародними стандартами оцінки (МСО), які регулярно оновлює Міжнародний комітет стандартів оцінки (МКСО), заснований 20 національними асоціаціями, що представляють 52 країни. Члени асоціацій в цих країнах визнають принципи МКСО щодо оцінки, стандарти і правила оцінки. МКСО є неурядовою організацією, членом Організації Об'єднаних Націй (ООН). МКСО співпрацює з країнами – членами ООН і підтримує зв'язок з міжнародними агентствами, такими як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі тощо.

Незважаючи на негативні наслідки кризи і наявні переваги використання антициклічних вартостей у заставній оцінці (таких як іпотечна вартість – MLV, або заставна вартість), вони в МСО-2011 навіть не згадуються.

Загальноприйняті в Україні стандарти і методологічні підходи з оцінки майна не роблять різниці між оцінкою ринкової вартості для цілей купівлі-

продажу і оцінкою для цілей застави. На нашу думку, такий погляд на це питання помилковий. Методологія оцінки вартості майна з метою застави повинна відображати специфіку кредитних відносин (термін кредитування, наявність графіків погашення тощо), властивості заставного майна (термін економічного життя, сукупний знос за період користування позичкою тощо), його ліквідність.

«Велика двадцятка» (G-20) вказала у своїй Декларації щодо посилення фінансової системи, виданій за результатами Лондонського саміту в квітні 2009 року, на необхідність «ясності та узгодженості у міжнародному застосуванні стандартів вартісної оцінки». Практично одноголосно висловлювана керівниками всіх країн на нарадах G-20 незадоволеність існуючою системою економічних вимірів і необхідність її перегляду відображають ті глибинні процеси, які, мабуть, повинні привести до кардинальних змін понять і концептів у світовій економіці [63].

Як було відзначено у звіті НБУ, фінансова криза та дебати про облік за справедливою вартістю призвели до дискусії про суттєву роль вартісної оцінки у формуванні нового фінансового ландшафту. В існуючому економічному кліматі, в якому зберігається ринкова волатильність і невизначеність навколо оцінок, важливо, щоб були вироблені єдині стандарти, які б впроваджувалися згідно з найкращою практикою і розумними правилами професійної поведінки [64].

У зв'язку з цим в січні 2014 року прийнята Директива про іпотечне кредитування в Європейському Союзі. На підставі директиви розроблятимуться нові стандарти оцінки з урахуванням визнаних міжнародних стандартів оцінки, включаючи Професійні стандарти оцінки RICS, відомі як «Червона книга» [65].

Згідно з прийнятою Директивою, від оцінювачів потрібна професійна компетентність та незалежність. У ній зазначено, що для того, щоб стандарти оцінки вважалися надійними, вони мають ґрунтуватися на тих стандартах оцінки, які визнані на міжнародному рівні, в тому числі і на стандартах, розроблених Міжнародною радою зі стандартів оцінки (IVSC) і RICS.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що міжнародні стандарти, що регулюють сферу оцінки для цілей кредитування, знаходяться в стадії зміни і трансформації.

Приведення національних стандартів у відповідність із міжнародними стандартами оцінки означає, що міжнародне співробітництво буде послідовним, прозорим та якісним.

Ринкова вартість заставного майна повинна перевищувати суму основного боргу і відсотків за ним з урахуванням можливих витрат по реалізації предметів застави у разі невиконання позичальником своїх зобов'язань. Під час оцінки економічного збитку повинні братися до уваги всі релевантні фактори. Вони повинні містити ефекти суттєвих знижок, а також суттєві прямі і непрямі витрати, що пов'язані з отриманням відшкодування.

Національне законодавство, що регулює оціночну діяльність – Закон «Про оцінку та професійну оціночну діяльність в Україні», Національні стандарти оцінки №1-4 – при оцінці предметів застави припускають визначення тільки ринкової вартості майна та майнових прав, не виділяючи окремо оцінку заставної вартості [56–60; 66].

Таким чином, зазначені нормативно-правові акти містять у собі тільки вказівки, що майно для застави оцінюється без податку на додану вартість, інших рекомендацій або роз'яснень, а тим більше методик оцінки майна для цілей застави чинне національне законодавство не передбачає.

Одним із критеріїв прийнятності забезпечення за кредитними операціями є оцінка застави не вище її фактичної ринкової вартості, що повинна забезпечити можливість продажу застави сторонньому покупцеві через встановлення часової і якісної міри.

Часовою (кількісною) мірою виміру ліквідності майна в матеріальній формі є термін його експозиції на ринку. Швидкість реалізації залежить від попиту на даний об'єкт, тобто від його корисності (цінності) для потенційних покупців.

У свою чергу, розглядаємо оцінку майна з точки зору заставних відносин, коли банк цікавить реалізація майна в стислі терміни. Для цих цілей банку цікава середньоринкова ціна, а не найвища, як це закріплено в стандартах. У такому самому контексті розглядається і термін експозиції – як середньоринкова величина для даного типу майна. Середній термін експозиції – це проміжок часу, протягом якого відбувається більшість продажів аналогічного майна, тобто це період з моменту виставлення об'єкта на продаж до часу його реалізації. Банки при реалізації заставного майна цікавлять реальні строки реалізації предметів застави, тобто їхнього продажу протягом фінансового року.

Якісною мірою оцінки ліквідності майна в матеріальній формі є його корисність. Ліквідність заставного активу залежить в першу чергу від уподобань споживачів, інвесторів або інших суб'єктів ринку, зацікавлених у придбанні або обертанні даного активу. Функціональною характеристикою будь-якого активу (майна) є його здатність забезпечити корисність, яка обумовлює економічну цінність активу. Вперше поняття «корисність» (від англ. Utility – корисність) ввів у науку швейцарський математик Даніель Бернуллі (1700–1782). На його думку, вартість будь-якого предмета повинна базуватися не на його ціні, і на тій користі, яку він може принести [67].

У національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» принцип корисності визначається як об'єкт, який має вартість тільки в тому випадку, якщо він корисний для певного потенційного власника. Корисність – це здатність власності задовольняти потреби користувача в даному місці і протягом даного періоду часу [59].

Процедури, які використовуються під час проведення оцінки, мають спільну мету – визначити і кількісно встановити рівень корисності майна, що оцінюється. Цей процес зумовлює опис концепції корисності. Крім того, необхідно враховувати вимогу МСО-2007 про те, що корисність – це категорія відносна, а не абсолютна [56]. Локальна корисність складається, виходячи з індивідуальних властивостей об'єкта та сформованого попиту на них. Чим

кращими є конкретні властивості об'єкта для індивідуального покупця, тим більш цінним є об'єкт.

Одним із векторів розвитку методик оцінки забезпечення є розробка способів оцінки корисності для різних видів забезпечення. Сама по собі категорія корисності залежить від різних властивостей, притаманних об'єкту. Суб'єктивна вартість – це особиста оцінка товару споживачем і продавцем; об'єктивна ж цінність – це мінові пропорції, ціни, що формуються в процесі конкуренції на ринку.

У випадку виникнення ускладнень у розробці моделей оцінки корисності для інших видів забезпечення показниками рівня ліквідності будуть слугувати два параметри, що залишилися – середній термін експозиції та середньоринкова вартість.

Підсумковим параметром забезпечення позички є її ліквідність. Внутрішні оцінювачі банку або суб'єкти оціночної діяльності можуть використовувати такі способи для визначення рівня ліквідності предметів застави: маркетингові дослідження, дані спеціалізованих видань, дані агентств нерухомості, експертний аналіз, аналітичні моделі.

Принцип попиту та пропозиції відображає співвідношення пропозиції і попиту на подібне майно. Згідно з цим принципом під час проведення оцінки враховуються ринкові коливання цін на подібне майно та інші фактори, які можуть призвести до змін у співвідношенні пропозиції і попиту на подібне майно [56].

Через оцінку ліквідності розкривається даний принцип, коли банк отримує інформацію не тільки про ринкову вартість, а й про час, необхідний для реалізації забезпечення. Працівники заставного підрозділу проводять аналіз ліквідності майна, виходячи з його стану, місця розташування, наявності/відсутності сервітутів та інших обмежень, загального співвідношення попиту і пропозиції на ринку та інших характеристик, що впливають або можуть вплинути на ліквідність об'єкта.

Виходячи із вищезазначеного, доходимо висновку про потребу у поєднанні залежності рівня ліквідності (як інтегрального показника) предметів застави від їх корисності та середнього терміну експозиції. Співвідношення термінів продажу та рівня ліквідності забезпечення позички залежить від прийнятої банком кредитної політики. У першу чергу від сформованої кон'юнктури ринку, на яку впливають макро- і мікропоказники розвитку економіки, соціально-економічні та локальні чинники.

У таблиці 1.3 наведені дані щодо співвідношення різних показників забезпечення у вигляді об'єктів житлового та нежитлового фонду м. Одеси. Так само запропоновані розміри дисконтів, що коригують вартість застави залежно від рівня ліквідності.

Таблиця 1.3

Приклад взаємозв'язку параметрів ліквідності майна в матеріальній формі

Показники	Рівні ліквідності забезпечення в матеріальній формі				
	дуже високий	високий	середній	низький	неліквідне забезпечення
Корисності	<1	0,8–1,0	0,6–0,8	0,4–0,6	0–0,4
Термін (місяців)	1–3	3–6	6–9	9–12	>12
Розмір дисконту, %	25	25	25	25	Не застосовується

Якщо розглядати безпосередньо об'єкти, що виставляються на продаж, то можемо стверджувати, що вони мають індивідуальну корисність. Чим вищою є ця корисність і нижчою ціна, тим, природно, коротшим є термін продажу. Якщо корисність і ціна збалансовані, тобто даному рівню корисності відповідає середньоринкова ціна, то в цьому випадку слід очікувати і середній період експозиції. Якщо певному рівню корисності присвоєна вища ціна, то це позначиться і на часі продажу, який збільшиться, а якщо ціна занадто завищена, то об'єкт просто не буде продаватися, тобто буде неліквідний.

Визначення ліквідності інших видів майна може здійснюватися експертним шляхом на базі розроблених методичних рекомендацій. Моніторинг ринкової вартості і ліквідності предметів застави протягом строку дії кредитного договору здійснюється шляхом проведення планової та позапланової переоцінки, періодичність якої регламентується вимогами НБУ та внутрішніми положеннями банку.

Рівень ліквідності «неліквідний» говорить про те, що на майно, яке пропонується в забезпечення або вже перебуває в заставі в банку, відсутній потенційний попит або термін його експозиції перевищує 12 місяців. Для банку це суттєвий параметр, який вказує на те, що таке майно через притаманні йому фізичні характеристики, юридичні обмеження та/або сформовану ситуацію на відповідному ринку не може бути реалізоване в розумні терміни. Отже, воно не виконує забезпечувальної функції.

У деяких випадках неліквідні активи – вузькоспеціалізоване обладнання, допоміжні виробничі приміщення тощо – можуть набувати ліквідності тільки в складі майнових комплексів або їх частин. Такі активи можна назвати «умовно ліквідними». Ліквідність таких об'єктів безпосередньо пов'язана з ліквідністю технологічної групи або виробничих комплексів, до складу яких вони входять.

Умовно ліквідними активи можуть бути визнані при виконанні таких умов:

- весь майновий комплекс або його автономна частина мають ліквідність;
- активи, які розглядаються, складають значну частину комплексу, виконують ключові функції і не можуть бути відокремлені без нанесення власнику комплексу несумірного збитку. При цьому з правової точки зору активи можуть розглядатися як самостійні одиниці;
- активи є діючими і не вимагають заміни або суттєвого ремонту.

У багатьох випадках банки змушені працювати з майном, що не має багато і активного ринку, з великою кількістю продавців і покупців. У такому випадку фахівцям банку або незалежним оцінювачам досить складно провести коректну оцінку рівня ліквідності. Для вирішення даного питання

запропоновано формалізований спосіб оцінки рівня ліквідності для майна, що не має активного ринку (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Оцінка рівня ліквідності забезпечення банківських позичок

Продавці	Покупці					
	Багато		Деякі		Один	
	Стан ринку	Рівень ліквідності	Стан ринку	Рівень ліквідності	Стан ринку	Рівень ліквідності
Багато	розвинутий	дуже високий	середній	середній	практично відсутній	неліквідний
Деякі	розвинутий	дуже високий	середній	середній	слабкий	низький
Один	розвинутий	дуже високий	середній	вище середнього	слабкий	низький

Градація встановлена виходячи із зазначеної нами концепції того, що банк є потенційним продавцем майна, і його цікавить наявність активного попиту, тобто покупців.

Сутність запропонованого підходу полягає в тому, що експерт проводить аналіз попиту і пропозиції виходячи з оцінки співвідношення продавців, покупців і стану ринку.

Безумовно, така оцінка носить імовірнісний характер, оскільки її суб'єктивізм залежить від рівня кваліфікації та досвіду експерта. Але тим не менш, з практичної точки зору, а основна мета нашого дослідження – практичне застосування та апробація запропонованих методик, – даний спосіб дозволяє вирішувати поставлені питання в поточному режимі. Оцінка ліквідності як одного з основних параметрів забезпечення вимагає високого рівня кваліфікації фахівців і ретельності проведення передбачених процедур і методик.

Слід зазначити, що подальші дослідження теоретичних і методологічних підходів до аналізу ризиків забезпечення кредитних зобов'язань в системі кредитного менеджменту, способів їхньої оцінки є актуальними і необхідними на шляху удосконалення ризик-менеджменту кредитної сфери банків.

Визначення функцій застави, методик її оцінки, аналіз відповідності принципам забезпеченості припускає комплексну оцінку кількісних і якісних параметрів, притаманних заставному забезпеченню. Поступова акумуляція даних, статистичний аналіз і вивчення взаємозалежності терміну експозиції та ліквідності різних видів забезпечення дозволить банкам проводити більш зважену кредитну політику.

1.3. Науково-методичні підходи до управління забезпеченням банківських позичок

Виходячи із проведеного дослідження щодо трансформації стандартів управління забезпеченням банківських позичок, доходимо висновку, що проблематика одностороннього підходу, який базується тільки на кількісній та вартісній оцінці забезпечення, а не комплексному аналізу та управлінні забезпеченням банківських позичок, загострюється під час різних фінансово-економічних криз і виявляє слабкі сторони як у міжнародних стандартах оцінки майна для цілей кредитування, стандартах оцінки ризиків, так і в регулюванні банківської діяльності, нагляді за нею з боку регулятора і в роботі ризик-менеджменту банків.

Кризові явища підсилюють увагу до міжнародних регулятивних вимог, зміна яких відображається в посиленні вимог до капіталу, розмірів формованих резервів і призводить до переосмислення сформованих систем ризик-менеджменту. У таких умовах роль забезпечення банківських позичок та пов'язаних з нею ризиків вимагають додаткової уваги і дослідження.

Виходячи із вищезазначеного, вважаємо за доцільне визначитися з компонентною структурою управління забезпеченням банківських позичок.

Як було зазначено у попередньому підрозділі, управління забезпеченням банківських позичок є підсистемою кредитного менеджменту банку, тож

визначення його сутності необхідно проводити через управління кредитним портфелем банку. Як зазначає Ю. Серик, управління кредитним портфелем банку має за мету балансування та стримування ризику усього портфеля, контролювати структуру кредитного ризику, що притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, позичковим інструментам, кредитам та умовам діяльності [68, с. 71].

П. Чуб визначає управління кредитним портфелем як процес, що складається із п'яти послідовних етапів: вибору кредитної політики; аналізу ринку кредитів; формування кредитного портфеля; перегляду кредитного портфеля; оцінки ефективності кредитного портфеля [69, с. 6]. Розглядаючи представлене визначення, можемо стверджувати, що на кожному етапі присутній процес управління забезпеченням банківських позичок.

Етапи управління кредитним процесом досліджує і О. Дзюблюк, розглядаючи етап вибору методів впливу на кредитний ризик, де відзначає «...вимоги щодо надання забезпечення – це метод впливу на кредитний ризик, що дозволяє банку у разі неповернення позички повністю або частково компенсувати витрати за кредитними операціями» [70, с. 113–114].

Н. Рогожкіна відзначає, що портфель банківських позичок схильний до всіх основних видів ризику, які супроводжують фінансову діяльність: ризику ліквідності, ризику процентних ставок, кредитному ризику [71, с. 31]. Тим самим підтверджується теза про необхідність управління забезпеченням банківських позичок на основі використання методів і способів мінімізації ризику забезпечення банківських позичок.

Поняття управління передбачає перетворення інформації про стан об'єкта в командну інформацію від суб'єкта. Це цілеспрямований програмований чи довільний вплив на об'єкти задля досягнення кінцевої мети за допомогою явищ, процесів, коли з ними є взаємодія в режимі детермінованої чи довільної програми/регламенту. Ефективність управління визначається адекватністю дій управління щодо об'єкта управління [72].

Якщо підходити до управління забезпеченням банківських позичок як до системи, то її можна розглядати як об'єднання двох підсистем – керуючої та керованої [73, с. 101]. Керуюча підсистема (суб'єкт управління) здійснює управлінський вплив на керовану підсистему (об'єкт управління) – види забезпечення банківських позичок.

Для уточнення поняття «управління забезпеченням банківських позичок» вважаємо за доцільне визначити сутність самої категорії «управління», наукові погляди на яке наведені у додатку В. Систематизувавши погляди науковців до терміну «управління» [74-83], доходимо висновку, що управління забезпеченням банківських позичок – це сукупність цілей, принципів, функцій, методів, інструментів і специфічних прийомів цілеспрямованого, безперервного впливу керуючої системи (кредитний і юридичний департаменти; управління заставних операцій; управління по роботі з проблемними активами; служба безпеки банку) на керовану (види забезпечення банківських позичок та пов'язані з їх управлінням ризику) для своєчасної оцінки, експертизи та моніторингу забезпечення банківських позичок з метою мінімізації кредитного ризику та досягнення заданих параметрів дохідності від кредитної діяльності (рис. 1.5).

Виходячи із представленої моделі управління забезпеченням банківських позичок, доходимо висновку, що її ефективність залежить від оцінки та управління ризиком забезпечення. З огляду на це слід розглянути підходи до управління ризиком забезпечення відповідно до стандартів.

В Європейських стандартах оцінки (далі ЄСО) застосування Єдиних правил оцінки 2 «Оцінка для цілей кредитування» збереглися практично в незмінному вигляді.

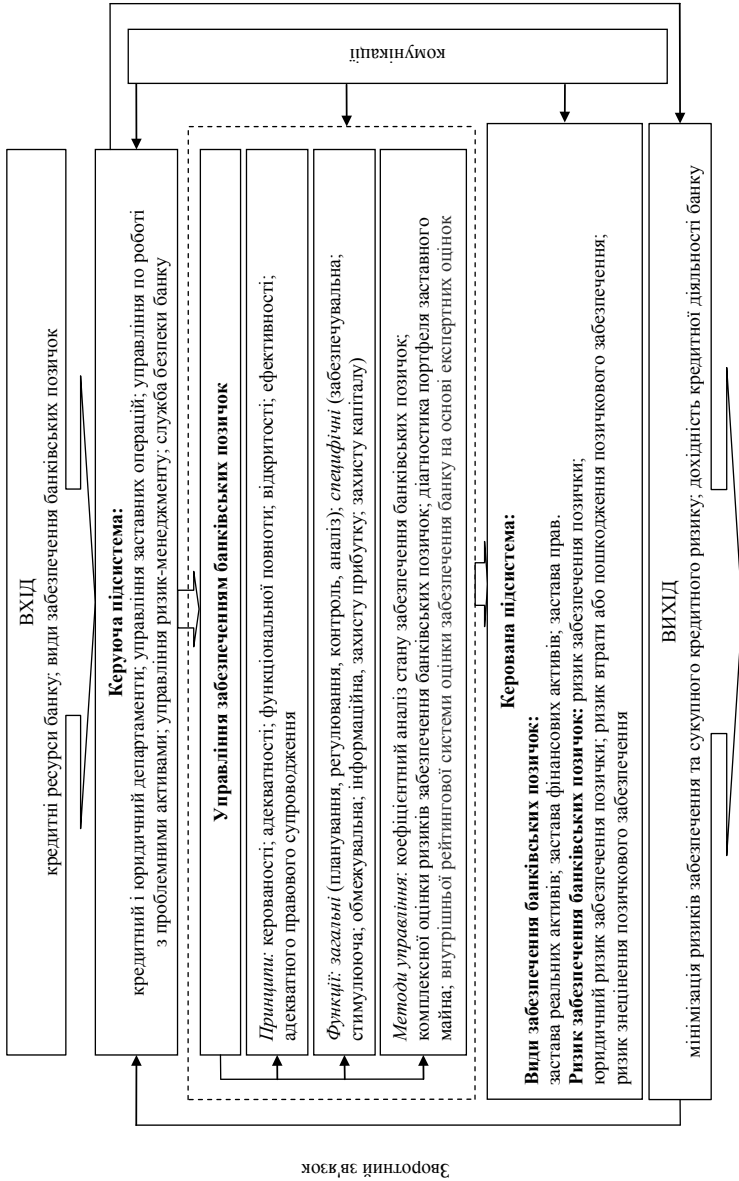

Рис. 1.5. Модель управління забезпеченням банківських позичок

В частині 3 ЄСО-2012 рекомендується використовувати детальні «Профілі критеріїв ризику для оцінки», складені Європейською іпотечною федерацією і рекомендовані в контексті міжкордонних оцінок застав [49].

Основна відмінність між ЄСО-2012 і МСО-2011 полягає у важливості застосування концепції іпотечної вартості (Mortgage Lending Value, MLV – вартість іпотечного кредитування). ЄСО містить його тлумачення та рекомендації до використання, у МСО таких рекомендацій немає. Важливим моментом для нашого дослідження є їхня загальна позиція з низки питань. Кредитору від оцінювача потрібно щось більше, ніж «просто (спотова) вартість», звіт про оцінку повинен містити резюме профілю ризиків, що впливають на вартість застави.

Це підтверджується п. 7-8 МСО і рекомендацією в ЄСО застосовувати «профілі ризиків». Облік ризиків – це спроба спрогнозувати те, що може трапитися в майбутньому, і вплив цього на вартість забезпечення позички. Цей погляд потрібно так чи інакше відображати у звіті для заставного кредитування, навіть незважаючи на те, що ринкова вартість – це мінова вартість на дату оцінки, а не на майбутню дату MLV і «перспективна ринкова вартість» за стандартами RICS UK (*The Royal Institution of Chartered Surveyors* – Королівський інститут сертифікованих оцінювачів нерухомості, незалежна міжнародна професійна організація, що представляє інтереси фахівців у галузі нерухомості, будівництва та землекористування) дозволяє також враховувати ризики безпосередньо в базі оцінки. Таким чином, дослідження заставної оцінки через призму оцінки ризиків отримали додатковий імпульс для розвитку.

Узагальнення та аналіз наукових досліджень і розробок розглянутого напрямку стосується більшою мірою оцінки кредитного ризику, оцінки вартості забезпечення і практично не зачіпає теоретичних, методичних і практичних основ сутності і можливостей оцінки ризику забезпечення банківських позичок. При цьому частково питання ризиків забезпечення, їх ідентифікації та оцінки розглянуті в роботах У. Владічіна [4], В. Коваленко [84, с. 119–122],

Н. Костюченко [85; с. 194–214], І. Ларіонової [86; с. 150–168], В. Міщенко [87], В. Рослова [27], М. Федотової [28].

Ризик забезпечення банківських позичок є складовою кредитного ризику, тому дослідження, присвячені ризику забезпечення, обумовлені прагненням наукової спільноти до пошуку рішень гострих проблем, що з'явилися.

Виходячи з того, що оцінка заставного майна впливає на формування рівня кредитного ризику, у науковому середовищі сформувалося кілька основних напрямків в оцінці забезпечення банківських позичок.

Перший напрямок – заставне майно оцінюється за ринковою вартістю, а розмір позички – похідна величина від вартості забезпечення [3; 19; 49; 56]. За даним напрямком використовуються підходи до оцінки ринкової вартості, що відображені в національних та міжнародних стандартах оцінки. Використання ринкової вартості набуло широкого поширення в банківському середовищі завдяки простоті та зручності розрахунків, мінімальним витратам з адміністрування. Однак досвід її застосування демонструє суттєві прогалини, наслідком яких є збитки за кредитними операціями, пов'язані з недостатністю відшкодування за рахунок реалізації забезпечення.

Другий напрямок – застосування в банківському кредитуванні механізму розрахунку ліквідаційної вартості [36; 37; 38; 42]. Після кризи 2008 року значна кількість банків поряд з ринковою вартістю почали застосовувати механізми розрахунку ліквідаційної вартості. Під час оцінки ліквідаційної вартості майна детермінованою ознакою, що відрізняє її від ринкової, є обмежений термін експозиції, який менше маркетингового часу, необхідного для продажу за ринковою вартістю.

Третій напрямок – спроби введення в банківський обіг дефініції «заставна вартість» та концепції корисності [48; 86; 88; 89].

Так, В. Галасюк вважає, що банкам ефективніше використовувати ліквідаційну вартість і наводить у своїх роботах варіанти її розрахунку [38]. В. Рослов [27, с. 107] відзначає, що розмір заставного дисконту залежить від виду майна та способу його реалізації. М. Федотова розглядає заставний

дисконт як співвідношення ринкової та заставної вартості, пов'язуючи механізм його розрахунку з витратами на звернення стягнення [90, с. 24]. На думку Н. Костюченко, єдиної уніфікованої формули для розрахунку дисконту банки не мають [85, с. 200].

Слід зазначити, що перші два напрямки знаходяться в межах кількісної «вартісної концепції» оцінки забезпечення. У третьому напрямку, що не отримав розвитку, закладено потенціал, розкриття якого дозволить вирішити частину питань, що накопичилися.

Аналіз досліджень сучасних учених свідчить про те, що приділяється увага оцінці кредитного ризику, оцінці вартості забезпечення, але практично не зачіпаються питання структури ризику забезпечення і методів його управління. Так, існують прогалини в теоретичній і методологічній сферах, що регулюють менеджмент ризиків забезпечення, відсутній системний підхід у їх вивченні.

Так, Н. Костюченко [85, с. 198] зачіпає такі важливі питання, як: заставний ризик, ліквідність забезпечення, достатність забезпечення та адекватність встановлених дисконтів. Ризик забезпечення включає низку складових його параметрів: термін реалізації, відсоток покриття позички і наявність незалежної оцінки забезпечення. Запропоновано бальну оцінку кожного параметра в межах оцінки кредитоспроможності. Заставний ризик розглядається як імовірність втрати або пошкодження предмета застави, або неможливість його реалізації (у разі звернення на нього стягнення) у визначений термін за певною ціною, що покриває заборгованість за позичкою. Такий підхід до забезпечення банківських позичок носить дискусійний характер і вимагає уточнення і доопрацювання. Оцінка ймовірності втрати, пошкодження предмета застави або неможливості його реалізації є частиною менеджменту ризику забезпечення, а не достатнім способом його оцінки.

Виходячи зі сформованої практики, фактори ризику, які підлягають ідентифікації та оцінці, слід суттєво розширити. Важливість оцінки ліквідності зазначається, проте сама дефініція не приведена, також відсутня градація рівнів і способів її оцінки. Товари в обігу зазначені як низьколіквідне забезпечення,

хоча на практиці найчастіше товари в обігу є найбільш ліквідним забезпеченням з точки зору ціни і терміну реалізації, а основний їхній мінус полягає в ризику їх збереження або відсутності на час звернення стягнення.

В окремих наукових роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (А. Мороз, А. Брилон) розглядаються додаткові параметри забезпечення – ліквідність предметів застави, термін їх реалізації та функції [18; 61].

Систематизація наукових думок щодо визначення кредитного ризику засвідчила, що єдиного підходу до нього не існує (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

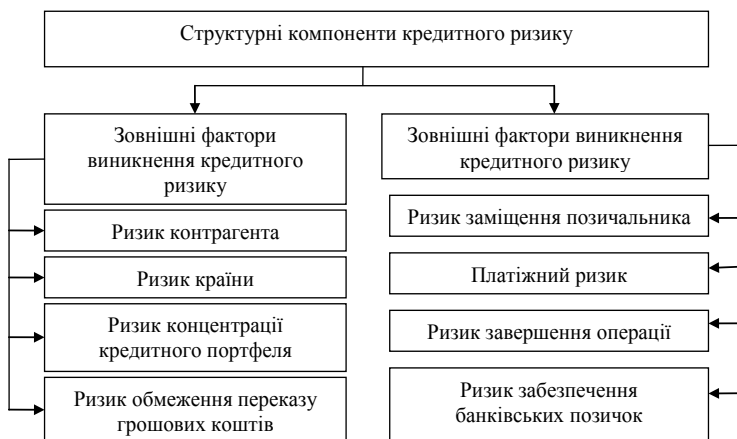
Систематизація підходів до визначення поняття «кредитний ризик»

№ пор.	Визначення	Представники наукового погляду
1	Можливість збитків внаслідок неповернення основної суми боргу та процентів за ним	А. Беляков [91]; Н. Єрмасова [92]; С. Кабушкін [93]; Г. Копбаєва [94]; Н. Соколінська [95]
2	Ситуація, при якій контрагент операції (банк, клієнт) не може або не хоче виконати зобов'язання, що виникли в момент укладення фінансової угоди	П. Ковальов [96]; Л. Слобода [97]
3	Відсутність впевненості щодо вчасного та повного повернення контрагентом коштів банку	А. Лобанов, А. Чугунов [98]
4	Ймовірність зменшення вартості активів у вигляді суми виданих кредитів або зниження прибутковості від цієї частини активів значно нижча ніж очікувана	О. П. Ковальов [99]
5	Ймовірність повної або часткової втрати вартості активів банку в результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати зобов'язання	О. Васюренко [47]; О. Дзюблук [70]; В. В. Вітлінський [100]; В. М. Голуб [101]; Л. О. Примостка [102]
6	Ризик у майбутньому зменшення вартості активів у зв'язку з неповерненням (неповним або несвоєчасним поверненням) цих активів	І. Сало [103]; О. Криклій, Н. Маслак [104]
7	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання	Нормативно-правові акти [43; 106; 107]

Наведені визначення вказують лише на те, що кредитний ризик виникає у разі неповернення основної суми боргу або процентів за ним. Щодо рівня забезпечення банківських позичок мова не йде.

Виходячи із вищезазначеного, доходимо висновку, що ризик забезпечення взаємопов'язаний з кредитним ризиком та є вторинним по відношенню до нього, тому доцільно в даному контексті розглянути структуру кредитного ризику і місце ризику забезпечення в ньому.

Систематизувавши підходи науковців до структуризації кредитного ризику, а саме: Н. Баріди [7, с. 17], Ю. Бугеля [9, с. 175], Н. Верхуші [105, с. 67–73], О. Малахової [109, с. 102], Є. Г. Рясних [110, с. 146] та інших, можемо стверджувати, що ризик забезпечення позички належить до частини внутрішніх ризиків кредитування (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Структуризація кредитного ризику

Таким чином, під ризиком забезпечення розуміємо можливість виникнення збитків, пов'язаних з юридичними труднощами звернення стягнення, або нестачею коштів, спрямованих на погашення заборгованості від реалізації забезпечення у разі дефолту позичальника.

Оцінка ризиків забезпечення, їх моніторингу повинна відбуватися на всіх етапах кредитного процесу (рис. 1.7). Це дозволить уникнути або суттєво пом'якшити наслідки від дефолтів позичальників і звернення стягнення на заставне майно і відповідно знизити кредитний ризик. Ризики забезпечення виникають на різних етапах кредитного процесу, причому кожному етапу властиві свої особливості прояву. Розглянемо сутність ризику забезпечення на кожному етапі кредитного процесу.

На першому етапі потенційного позичальника знайомлять з кредитними продуктами банку, вимогами банку щодо кредитоспроможності клієнта, форми і розміру необхідного забезпечення. Кваліфіковане інтерв'ювання позичальника дозволяє вже на цій стадії попередньо визначити фінансові можливості клієнта, наявність у нього забезпечення для позички і провести попередній відбір потенційних позичальників.

Процедури другого етапу проводяться силами кредитних підрозділів або ризик-менеджменту банку.

На третьому етапі банк проводить юридичний аналіз можливості прийняти майно в заставу та оцінку його вартості. Оцінку вартості майна можуть здійснювати як внутрішні оцінювачі банку, так і незалежні. На даному етапі виникає юридичний ризик і ризик неадекватної оцінки.

Четвертий етап передбачає структурування умов кредитування, яке залежить від юридичного оформлення досягнутих домовленостей, укладається кредитний договір і договір застави, страхується заставне майно, а також фінансові ризики. На даному етапі дуже важливо оформити договір відповідно до чинного законодавства, але з урахуванням інтересів кредитора. На цьому етапі ймовірність виникнення юридичного ризику є досить високою.

П'ятий етап. Протягом дії кредитного договору та договору застави банк регулярно проводить моніторинг стану і переоцінку вартості заставного майна.

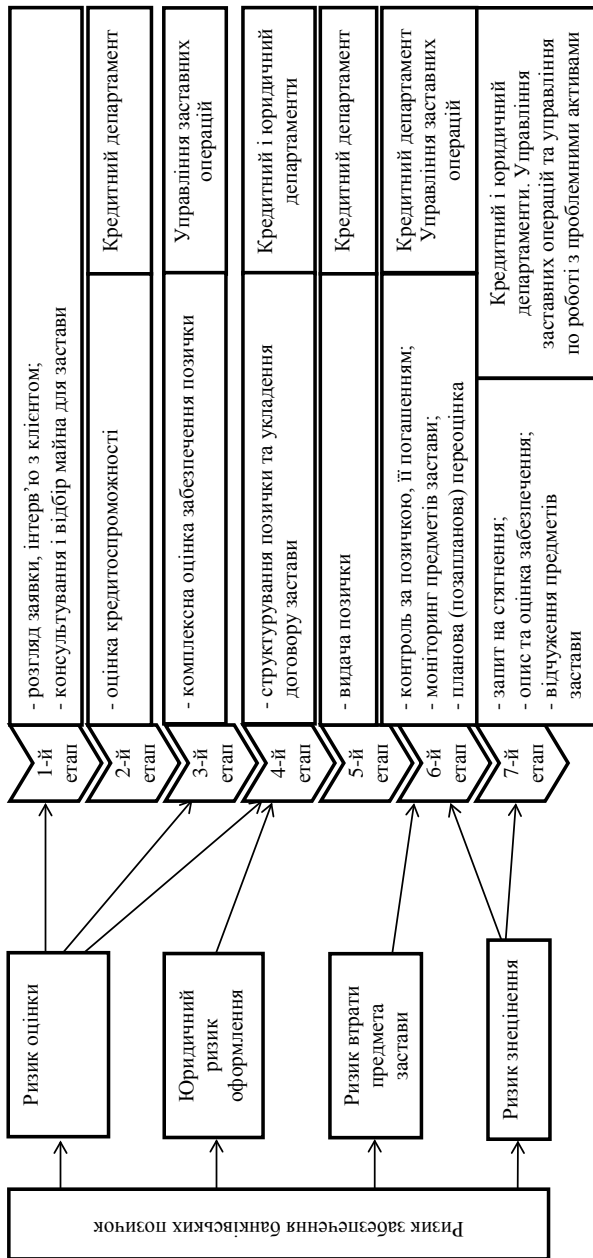

Рис. 1.7 Схеми взаємозв'язку ризику забезпечення банківських позичок з етапами кредитного процесу

Протягом дії кредитного договору виникають ризики втрати застави або її знецінення. За своєчасного виявлення даних ризиків банк може вжити запобіжних заходів, що дозволять йому мінімізувати ризик неповернення позички.

У разі сумлінного виконання позичальником своїх зобов'язань сьомий етап не настає. Однак у своїй діяльності банківські установи вельми часто, особливо останнім часом, стикаються з необхідністю звернення стягнення та реалізацію застави. Тому якщо він настав, то саме на цьому етапі проявляється якість кредитного менеджменту, його процедур і їх адекватності.

У. Владичин порівнює за значимістю управління ризиком забезпечення з аналізом кредитоспроможності, і відносить їх до методів мінімізації індивідуального кредитного ризику [4, с. 436].

Слід зазначити, що наявність ризиків передбачає систему їхнього управління та адміністрування, тобто кредитного ризик-менеджменту.

Існуючі різні визначення поняття «ризик-менеджмент» (від англ. *risk management* – управління ризиками) можна умовно розділити на два типи залежно від того, чи розглядається воно як елемент корпоративного управління або як загальна економічна категорія. У найбільш загальному вигляді ризик-менеджмент можна визначити як систему соціально-економічних відносин з приводу управління ризиком, що включає процеси його ідентифікації, аналізу, вироблення стратегії і тактики управління ризиком, визначення методів та інструментів такого управління з метою мінімізації негативних або максимізації позитивних наслідків настання ризикових подій [21].

Розглядаючи управління ризиками як елемент корпоративного управління, ризик-менеджмент можна визначити як процес прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення несприятливого результату і мінімізації можливих втрат, викликаних проявом ризику. Це система взаємодії і контролю, що спрямована на зниження ймовірності настання втрат за кредитними операціями. З загальносистемної точки зору ризик безпосередньо пов'язаний

з невизначеністю. Кількісно вимірюючи невизначеність, ми можемо тією ж мірою оцінювати рівень ризику забезпечення, і навпаки. У зв'язку зі специфікою діяльності кредитних інститутів комерційні банки є носіями ризику, часто системного. Звідси і специфіка ідентифікації та оцінки ризику забезпечення як частини кредитного ризику банку, яка полягає в наступному:

- кредитор (банк) може помилково прогнозувати погашення заборгованості за позичкою від коштів, що з'являться після реалізації забезпечення, в той час як ціла низка неврахованих кредитором чинників призведе, навпаки, до зниження вартості заставленого майна;
- кредитор (банк) може невірно оцінити поточну вартість забезпечення або витрати на звернення стягнення, виходячи з помилок методологічного або процедурного характеру.

Ризик-менеджмент кредитних операцій є центральною частиною стратегічного управління банків. Це процес, дотримуючись якого, комерційні банки системно аналізують ризики за активними операціями з метою максимальної ефективності кожного кроку і, відповідно, діяльності в цілому. Зазначене підтверджується визначенням, яке наведене в Енциклопедії фінансового ризик-менеджменту: «... процес управління кредитним ризиком тісно пов'язаний зі стратегією фінансового інституту в області кредитування та її дотриманням співробітниками, які беруть участь у процесі управління кредитними ризиками. У цій стратегії повинні бути чітко визначені основні цілі і політика банку стосовно кредитного ризику, а також відповідні правила і процедури ведення бізнесу [98, с. 411].

Такої думки підтримується О. Васюренко, який відзначає, що управління кредитним ризиком є частиною загальної поліструктури менеджменту банку та визначається як складова підсистеми ризик-менеджменту банку [47, с. 171].

Таким чином, трансформація підходів до ідентифікації ризиків та управління належить до ключових функцій менеджменту в банках. При цьому чим точнішою є оцінка ризику і вибір рішення щодо способів його мінімізації

за різними сценаріями і ймовірності реалізації ризику, тим ефективнішим є управління в банку і нижчим буде ризик його неспроможності.

На думку Л. Кузнєцової, аналіз забезпечення позички – це складна, цілеспрямована діяльність менеджерів банку, яка включає у себе систему організаційних, економічних і правових дій, об'єднаних однією метою – своєчасне повернення позички та відсотків за нею [16, с. 73].

Як частина кредитного ризику ризик забезпечення має свою власну структуру, без розуміння та аналізу якої проведення кваліфікованої та якісної його ідентифікації та оцінки неможливо.

В цілому під ризиком забезпечення банківських позичок розуміється ризик втрат за кредитною операцією, пов'язаний зі зниженням ринкової вартості застави, неможливістю вступу в права його володіння, витратами, пов'язаними із зверненням стягнення і, відповідно, недостатністю коштів для повного погашення зобов'язань [48].

У. Владичин виділяє таку класифікацію ризику забезпечення банківської позички: ризик знецінення предмета забезпечення; ризик втрати або пошкодження; правовий ризик; ризик неліквідності забезпечення; ризик неправильної оцінки забезпечення; ризик, пов'язаний з низьким рівнем кваліфікації персоналу банку; ризик, пов'язаний з недостатнім досвідом роботи із забезпеченням [4, с. 425].

Незважаючи на досить деталізований розгляд ризику забезпечення та його складових, необхідно відзначити наступні недоліки такої градації. Ризики, пов'язані з низьким рівнем кваліфікації та недостатнім досвідом роботи, за своєю суттю – це один ризик, пов'язаний з необхідним рівнем кваліфікації, яка приходить з досвідом роботи в даному напрямку. У монографії не виділено такий ризик у зв'язку з тим, що кваліфікація і досвід персоналу мають відношення до будь-якого виду банківської роботи і нівелюються системою підпорядкування, контролю, подальшого контролю, внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Ризик неправильної оцінки і ризик неліквідності забезпечення за позичкою доцільно об'єднати, тому що процедури оцінки ринкової вартості припускають аналіз принципу попиту і пропозиції, що і відображає ліквідність. Аналіз структури ризику забезпечення банківських позичок, його основних ризикоутворюючих факторів є необхідним кроком для подальшого розкриття питань, що постають (рис. 1.7)

У запропонованій структурі ризику його основними ризикоутворюючими факторами визначені: ризик оцінки забезпечення; юридичний ризик забезпечення банківських позичок; ризик втрати або пошкодження забезпечення та ризик знецінення забезпечення.

У свою чергу, ризик оцінки забезпечення позички має свій власний підрівень, що включає: ризик оцінки вартості, ризик оцінки ліквідності, ризик оцінки другорядних функцій, ризик оцінки потенційних витрат.

Для ідентифікації ризику необхідний методологічний підхід, що дозволяє виявити і розкрити його основні параметри. За виявленими основними ризикоутворюючими параметрами наведемо загальноприйняті визначення та уточнимо їх, ґрунтуючись на наших дослідженнях даного комплексу питань.

Ризик забезпечення банківської позички (RC від англ. – Risk collateral) – імовірність і розмір настання втрат від кредитної операції в разі дефолту позичальника, пов'язані з недостатністю коштів від продажу забезпечення, що спрямовуються на погашення позички і/або труднощами юридичного характеру, що виникають під час звернення стягнення і його продажу.

Враховуючи те, що, крім індивідуальних кредитних ризиків, банки аналізують портфельні кредитні ризики, доцільно ввести в аналіз і портфельний ризик забезпечення. На відміну від RCL, портфельний ризик забезпечення (PRC від англ. – *Portfolio Risk of Collateral*) – імовірність зниження рівня достатності капіталу і планованого розміру прибутку, пов'язаного з недостатністю розмірів забезпечення, що призводить до доформування резервів під кредитні ризики.

Оцінка портфельних ризиків забезпечення може проводитися на підставі комплексного аналізу портфеля заставного майна (заставний портфель банку),

що включає в себе оцінку його кількісних і якісних показників, метою якого є підтримка на адекватному рівні його ліквідності та вартості. Така міра покликана захистити капітал і прибуток банку від позапланового зниження їх розміру. Аналіз наслідків кризи 2008 року показав правильність запропонованого підходу.

Ризик оцінки забезпечення банківської позички (VR – від англ. Valuation risk) – імовірність і розмір втрат за кредитною операцією при реалізації заставного майна, пов'язані з верифікацією вихідних даних, вибором оціночних підходів, підбором адекватних аналогів, відсутністю достатньої кількості об'єктивної інформації про предмет оцінки, кваліфікацією оцінювачів.

Заставні служби банків та/або ризик-менеджменту контролюють і оцінюють даний вид ризику. На нашу думку, існуючі підходи до оцінки заставного майна не відображають цілей оцінки – застава, відповідно використовуваний методологічний апарат, не здатні адекватно відобразити і оцінити притаманні даному майну ризики.

Юридичний ризик забезпечення банківської позички (LR – від англ. Legal risk) – імовірність і розмір виникнення втрат за кредитною операцією внаслідок того, що умови договору виявляться нездійсненими згідно з чинним законодавством або договір неналежним чином оформлений.

Юридичний ризик, зазвичай, пов'язаний з можливими порушеннями законодавства несумлінними заставодавцями або недостатньою кваліфікацією юристів банку.

У разі недостатнього юридичного аналізу якості супроводження позички та застави у банку виникають додаткові витрати коштів і часу, які він несе при виправленні допущених помилок. Помилки юридичного характеру можуть позбавити банк прав на заставне майно. Даний ризик виникає під час реалізації заставного майна та пов'язаний з можливими порушеннями або зміною законодавства, недобросовісністю заставодавця або недостатньою кваліфікацією юристів банку. Для його усунення до укладення договору застави/іпотеки здійснюється попередня юридична експертиза документації.

Перевіряється стан майна з метою визначення правоздатності, дієздатності позичальника та заставодавця, правильність оформлення всіх документів і операцій.

Уникнути його можна шляхом перевірки з боку юридичної служби, служби безпеки на предмет несприятливої кредитної історії, поточної заборгованості та повторної застави майна. Зниженню рівня юридичного ризику сприяє страхування майна від протиправних дій третіх осіб, а також постійне підвищення кваліфікації співробітників юридичної служби банку з метою своєчасного і повного виявлення порушень законодавства і недобросовісності позичальника.

Ризик втрати або пошкодження позичкового забезпечення (RD – від англ. Risk of damage) – імовірність виникнення і розмір втрат за кредитною операцією при реалізації заставного майна, пов'язаних з можливою повною або частковою втратою предметами застави властивостей, що призводять до зниження ринкової вартості і ліквідності або їх повної втрати.

Він пов'язаний, відповідно, з повною втратою предмета застави або з частковою втратою ним своїх властивостей, що також призводить до зниження його ринкової вартості або до повної його втрати.

Кваліфікований і регулярний моніторинг даного ризику здійснює підрозділ банку з моніторингу заставного майна. Компенсацію ризику втрати застави бере на себе страхова компанія, в якій цю заставу застраховано, і позичальник (заставодавець), залежно від умов кредитного договору та договору застави.

Ризик знецінення позичкового забезпечення (RI – від англ. Risk of inflations) пов'язаний з можливою зміною ринкової вартості предмета застави протягом строку дії договору застави.

Ризик знецінення – імовірність виникнення втрат за кредитною операцією при реалізації заставного майна, пов'язаний з можливим зниженням ринкової вартості предмета застави нижче рівня заборгованості за позичкою протягом терміну дії кредитного договору.

Знизити даний ризик можна за допомогою комплексу моніторингових заходів, основним завданням якого є запобігання погіршенню кількісних і якісних характеристик предмета застави. Вартість предмета застави може як зменшуватися, так і збільшуватися. Найчастіше зміна відбувається у бік зменшення, тому що крім ринкових законів в цьому випадку ще діє фактор, пов'язаний з фізичним, моральним та економічним зношенням предмета застави. Подібна зміна ринкової вартості може призвести до того, що в разі необхідності після реалізації предмета застави банк не зможе повернути кредитні кошти і компенсувати свої збитки в повному обсязі. Для мінімізації величини даного ризику використовується регулярна переоцінка майна, яка повинна проводитися відповідно до вимог НБУ.

Згідно зі стандартами ISO/IEC оцінка ризику являє собою аналіз ризику та його якісну/кількісну оцінку. Аналіз ризику полягає у виявленні факторів, які збільшують або зменшують ризик, що оцінюється, при здійсненні певних банківських процедур та операцій [48, 49].

Таким чином, виходячи із вищевикладеного, управління ризиком забезпечення банківських позичок – це процес, за допомогою якого банк ідентифікує ризикоутворюючі фактори виникнення структурних компонент ризику забезпечення банківських позичок, оцінює їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює ризикові позиції, з метою мінімізації кредитного ризику та досягнення доходності від кредитної діяльності (рис. 1.8).

Сам по собі механізм управління ризиком забезпечення відповідає класичному ризик-менеджменту, який виділяє чотири основні етапи: ідентифікація; оцінка ризику забезпечення; контроль ризику (моніторинг); мінімізація ризику (нівелювання, превентивні заходи).

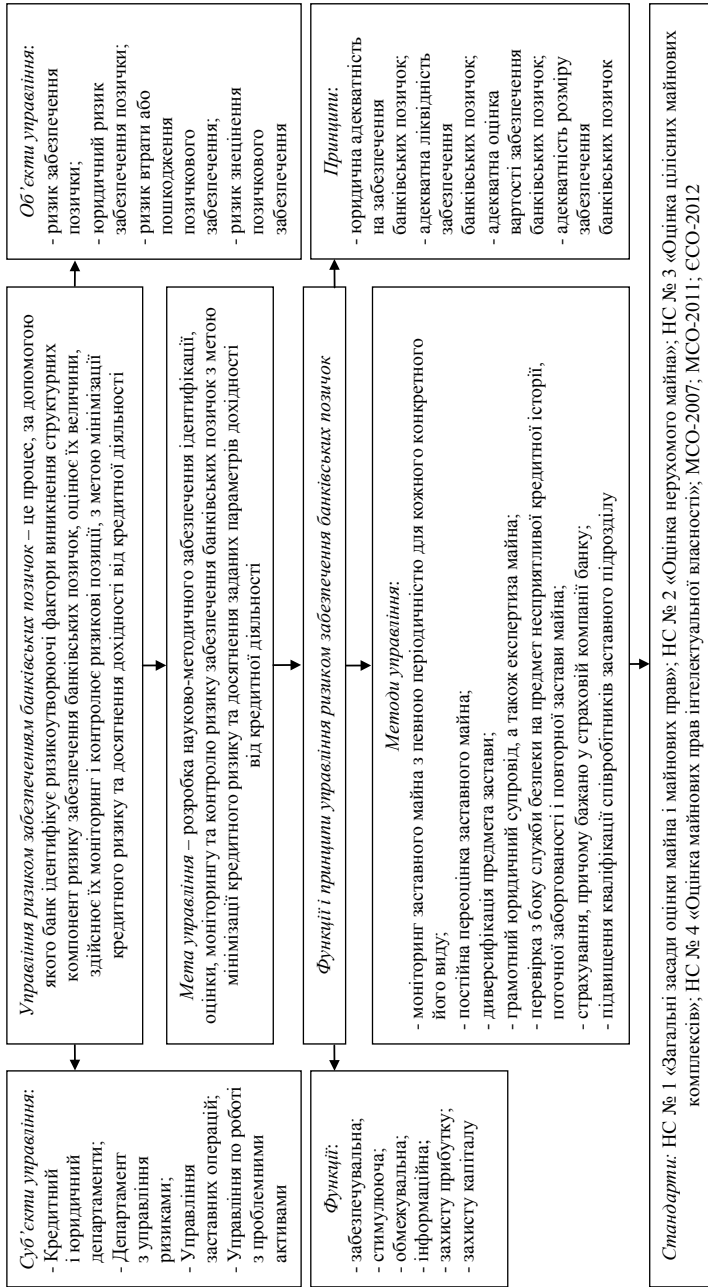

Рис. 1.8. Схема управління ризиком забезпечення банківських позичок

Основним методом управління ризиком забезпечення банківських позичок виступає його моніторинг.

Головним завданням моніторингу є своєчасне виявлення фактів або передумов зниження кількісних і якісних параметрів заставного майна, або інших порушень умов договору про запоруку з метою формування комплексу заходів щодо захисту інтересів банку в області заставного забезпечення кредиту.

Змістовне наповнення моніторингу заставного забезпечення містить у собі: перевірка стану майна і фактичної наявності в місці його зберігання; підтвердження прав власності заставодавця на предмет застави; контроль поточної ринкової вартості майна; аналіз достатності заставного майна з урахуванням поточної інформації про наявні обтяження третіх осіб відносно предмета застави.

Організація моніторингу ризику забезпечення банківських позичок повинна проводитися на плановій основі. План складається на підставі даних кредитного портфеля і містить наступну інформацію: найменування організації – заставодавця, номер договору застави, встановлену періодичність моніторингу, що планується, і фактичну дату перевірки. План моніторингу доцільно складати на основі наступних вимог до періодичності перевірок, складених з урахуванням досвіду провідних комерційних банків (табл. 1.6).

Наступним методом управління ризиком забезпечення банківських позичок повинна виступати постійна переоцінка закладеного майна, яка включає як первинну його оцінку, так і наступний контроль її зміни.

Як вже було зазначено вище, ринкова вартість заставного майна може змінюватися, з одночасною зміною розміру забезпеченого заставою кредитного продукту. Оцінку ринкової вартості майна проводять фахівці, а саме: котируваних цінних паперів – фахівці казначейства; інших паперів – фахівці із заставної роботи; прав вимоги дебіторської заборгованості – фахівці кредитного підрозділу; іншого майна – фахівці із заставної роботи.

Таблиця 1.6

**Періодичність моніторингу для кожного виду заставного майна
(складено авторами з використанням матеріалів [7; 84; 87])**

Тип	Вид	Періодичність моніторингу
Нерухомість	–	не рідше одного разу на 12 місяців
Транспорт	залізничний	не рідше одного разу на 4 місяця
	повітряний	не рідше одного разу на 4 місяця
	морський	
	річний	
	автомобільний	не рідше одного разу на 4 місяців
Цінні папери	–	не рідше одного разу на місяць
Обладнання	змонтоване	не рідше одного разу на 4 місяця
	таке, що монтується	не рідше одного разу на три місяці
Товари та сировина	біржові	не рідше одного разу на місяць
	небіржові підвищеного попиту	
	небіржові інші	
	напівфабрикати	
Інші	–	не рідше одного разу на три місяці

Сам процес проведення оцінки забезпечення повинен включати наступні етапи: визначення поточної ринкової вартості майна; визначення прогностичної вартості на передбачуваний момент погашення зобов'язань за кредитною угодою; визначення ліквідності майна; визначення коефіцієнта заставного дисконтування і заставної вартості майна; підготовка рішення про доцільність прийняття майна в заставу.

Ще одним методом управління ризиком забезпечення банківських позичок є диверсифікація предмета застави. Предмет застави повинен змінюватися залежно від внутрішніх і зовнішніх чинників (позичальник, розмір кредитних ресурсів і так далі). Крім того, застава повинна складатися по можливості з різних видів майна: товарів, устаткування, нерухомості. В цьому випадку ризик знижується, оскільки, наприклад, при втраті ринкової вартості однієї із складових застави стягнення можна перекласти на інші.

Кваліфікований юридичний супровід передбачає в першу чергу юридичну експертизу, а також попередню експертизу майна, що передається в заставу.

Для проведення попередньої юридичної експертизи застави керівник заставного підрозділу направляє в юридичний підрозділ відповідні матеріали. Керівник кредитного підрозділу направляє керівникові юридичної служби одночасно із запитом про перевірку позичальника запит про перевірку заставодавця. Фахівець із заставної роботи при необхідності спільно із співробітником юридичного підрозділу повинен встановити: відсутність правових обмежень на здійснення угод з цим видом майна; відсутність встановлених банком обмежень на здійснення угод з цим видом майна.

Перевірка з боку служби безпеки на предмет несприятливої кредитної історії, поточної заборгованості і повторної застави майна повинна здійснюватися регулярно, оскільки випадки недобросовісної поведінки позичальників – не рідкість і можливі багатократні повторні передачі майна в заставу, а також великі заборгованості і сумна практика несвочасного повернення або неповернення коштів. У разі наявності однієї з вищеперерахованих обставин є сенс розглянути варіант відмови в наданні кредитних ресурсів. Крім того, вказані складові необхідно контролювати і за майном, що вже знаходиться в заставі.

Метод управління ризиком забезпечення банківських позичок – страхування доцільно здійснювати на підставі договору майнового або особистого страхування, що укладається юридичною або фізичною особою із страховою організацією, причому бажано, щоб страхування здійснювала рекомендована банком компанія. Це підвищує надійність страхування.

Зазвичай у страхові програми, розроблені спільно страховими компаніями і банками, що здійснюють іпотечне страхування, включають накопичувальне страхування життя позичальника, а також ризикові види страхування (такі, як страхування громадян від нещасних випадків і хвороб і страхування майна, що є предметом договору іпотеки). Крім того, можна

використовувати страхування фінансового ризику втрати роботи позичальником, страхування можливих судових витрат і непередбачених витрат, пов'язаних з виконанням права кредитної установи на стягнення предмета іпотеки у разі невиконання істотних умов іпотечного договору (у тому числі ухилення позичальника від страхування предмета іпотеки від ризиків втрати і ушкодження); страхування відповідальності професійних учасників ринку нерухомості, а також деякі інші види страхування.

Як вже вказувалося раніше, управляти ризиком забезпечення банківських позичок необхідно комплексно, спільно реалізуючи перераховані види методів (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

**Відповідність методів управління ризиками забезпечення кредиту
та різних видів ризиків, пов'язаних із заставою
(складено з використанням [7, с. 20–21])**

Види ризиків, пов'язаних із заставою	Методи управління ризиками забезпечення банківських позичок						
	Моніторинг	Переоцінка майна	Диверсифікація предмета застави	Юридичний супровід експертизи майна	Перевірка службою безпеки	Страховування	Підвищення кваліфікації співробітників
Ризик забезпечення позички	+	+	+	-	-	-	+
Юридичний ризик забезпечення позички	+	-	-	+	+	+	+
Ризик втрати або пошкодження позичкового забезпечення	+	+	+	-	-	+	-
Ризик знецінення позичкового забезпечення	+	+	+	+	-	-	-

Слід відмітити, що при управлінні забезпеченням банківських позичок та пов'язаними з цим ризиками банк вибирає найбільш прийнятні методи

управління. До них належать: ухилення від ризику; вміщення ризику; перенесення ризику; мінімізація ризику.

Л. Кузнецова виокремила методи мінімізації збитків банку від неякісного забезпечення [16, с. 204], а саме: відчуження заставного майна (конфіскація та реалізація застави); ліквідація (формально-процесуальні процедури) реструктуризація позичок та інших боргових зобов'язань; використання послуг фінансових посередників: страхувальників, колекторів.

Слід відмітити, що на сучасному етапі управління ризиком забезпечення банківських позичок доцільно розглядати в контексті рекомендацій Базель II і III [111–114]. Для цього необхідно ознайомитися з методиками обліку застави при розрахунку капіталу в рамках Базеля II. У них запропоновані два альтернативні методики обліку застави, що одержали назви простого і комплексного підходів. В межах простого підходу для деяких категорій активів коефіцієнт кредитного ризику активу або контрагента в деяких випадках можна замінити коефіцієнтом ризику самої застави, який, як правило, є більш низьким.

Таким чином, цей підхід передбачає, що в разі настання кредитного ризику банку доведеться мати справу не з контрагентом, а з об'єктом забезпечення, тому величина потенційного кінцевого збитку залежить не стільки від суб'єкта господарювання або фізичної особи, скільки від ліквідності застави.

В межах комплексного підходу банк може скорегувати величину кредитної заборгованості на певну частину ринкової вартості застави. Перед зважуванням на ризик банк повинен зменшити загальну суму заборгованості на деяку частину вартості об'єкта забезпечення. Ця частина визначається як добуток ринкової вартості застави на спеціальний понижуючий коефіцієнт, встановлений органом нагляду. Неповорнення одиничних застав не принесе відчутної втрати банку, якщо він зможе бути компенсований резервами, які відраховуються під очікувані втрати за кредитними операціями (EL – від англ. *Expected losses* – очікувані збитки). Однак існує можливість втрати значної частини активів у кредитному портфелі, що призведе до банкрутства банку.

У зв'язку з цим, при аналізі кредитного ризику необхідно оцінювати його з двох позицій – як EL і UL (UL – непередбачені збитки). Очікувані втрати обчислюються за ймовірністю дефолту компаній-позичальників, а також за величинами забезпечення за кредитами [23, с. 18].

Подібну практику обліку вартості забезпечення в даний момент використовує НБУ для розрахунку необхідної суми резерву на покриття кредитних ризиків [43]. У тій мірі, в якій оцінки LGD (від англ. *Loss given default* – збиток при дефолті) враховують існування застави, банки повинні розробити внутрішні вимоги до управління забезпеченням, операційних процедур, юридичної визначеності і процесів управління ризиками, які загалом відповідають вимогам, викладеним в стандартизованому підході. У своєму аналізі банк повинен враховувати ймовірність будь-якої залежності між ризиком позичальника і ризиком застави або провайдера застави та консервативно підходити до випадків, коли простежується високий ступінь залежності [97].

Особливої специфіки банківській сфері додає той факт, що досить значну роль в управлінні забезпеченням банківських позичок відіграють регуляторні органи, зокрема НБУ, а також міжнародні та національні рейтингові агентства та аудиторські компанії. Для комплексного вирішення накопичених у сфері кредитування проблем НБУ в 2012 році ввів у дію Положення № 23 «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [43]. Положення забезпечує поступовий перехід до принципів Базельського комітету з банківського нагляду. Його норми передбачають здійснення оцінки активу цілісно, а не за окремими його складовими. НБУ, як основний регулятор банківської діяльності в Україні, виділив критерії прийнятності забезпечення, одночасне виконання яких дозволяє банкам враховувати його вартість при формуванні резервів. Виконання заставою даних критеріїв покликане знизити кредитний ризик в частині ризику, забезпеченого майном.

Зазначені регулятором критерії прийнятності повністю узгоджуються з принципами забезпеченості та відповідними видами ризиків забезпечення.

Так, з метою впровадження низки положень Базеля II регулятор зобов'язав комерційні банки розробити і впровадити внутрішньобанківські методики і процедури за проведеними активними операціями. Частина вимог належить в тому числі до заставних операцій банку, спрямованих на зниження ризику забезпечення, а саме: критерії прийнятності та перелік видів забезпечення; порядок визначення ринкової вартості та ліквідності застави та їх моніторинг на час дії кредитного договору; порядок проведення переоцінки; порядок здійснення правового аналізу документів для укладення договору застави за кредитом з метою юридичного обґрунтування своїх прав як заставодержателя; процедури та методи моніторингу наявності та якості предметів застави залежно від їх виду; процедури реалізації.

Виконання наведених вище порядків і процедур покликане знизити ризики, притаманні заставним операціям банку. Однак, як засвідчив аналіз нормативного та методичного матеріалу, вони не надають банківським аналітикам комплексного рішення щодо адекватного адміністрування ризиків забезпечення. Тому існує необхідність у реформуванні та оновленні даної сфери регулювання діяльності банків. Для вирішення поставленої проблеми необхідне введення додаткових кількісних та якісних параметрів, розробка правил структурування термінів, форм кредиту з характером і формою забезпечення.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК

2.1. Організаційно-функціональні аспекти аналітичного оцінювання управління забезпеченням банківських позичок

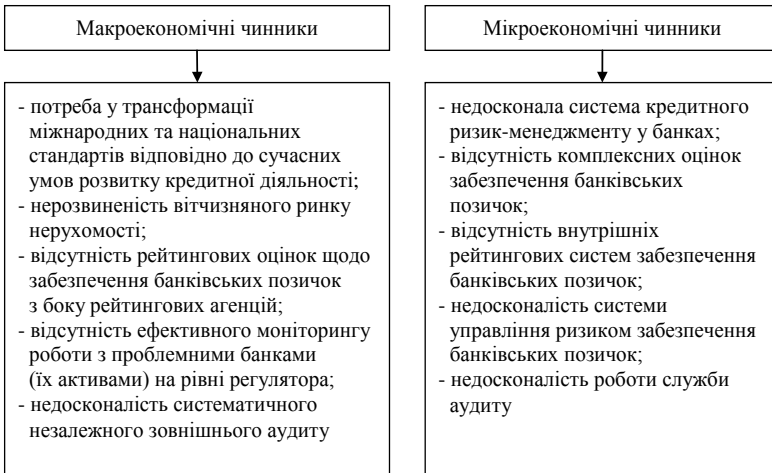
Проблеми збереження стабільного функціонування банківської системи під час гострих економічних та політичних криз і пов'язані з цим складнощі, що виникають у комерційних банків з поверненням кредитних ресурсів, адекватність методик оцінки та управління кредитним ризиком актуальні як для України, так і для багатьох регіонів і країн світу. Існуючі національні та міжнародні стандарти оцінки майна для цілей кредитування, управління банківським забезпеченням потребують оновлення і трансформації.

Для оцінки можливостей, дієвості та адекватності застосовуваних підходів і стандартів управління забезпеченням банківських позичок проаналізуємо існуючі підходи до повернення кредитних коштів за рахунок реалізації наявних у банків забезпечувальних механізмів на чотирьох рівнях:

- на рівні методичного регулювання і контролю з боку НБУ сфери кредитування;
- на рівні контролю з боку міжнародних і національних аудиторських компаній, що проводять щорічний аудит діяльності банків України;
- на рівні аналітичних можливостей з боку рейтингових агентств;
- на рівні внутрішньобанківського контролю та управління безпосередньо в самих банках.

Відповідно до представлених рівнів виникає потреба у визначенні чинників, що впливають на ефективність управління забезпеченням банківських позичок (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Характеристика чинників, що впливають на ефективність управління забезпеченням банківських позичок

Про недостатню увагу банків і НБУ до управління кредитними ризиками, відсутність нових адекватних комплексних методик ідентифікації кредитного ризику і ризику забезпечення, моделей і способів управління ними свідчить статистика стану сфери кредитування. Банківський сектор України відреагував на кризові явища 2008–2009 рр. і на соціально-економічну кризу 2014 р. в економіці погіршенням якості кредитних портфелів банків. У табл. 2.1 представлені показники, що характеризують стан кредитної сфери та рентабельності банківської діяльності.

Необхідно звернути увагу на те, що з метою відновлення фінансового стану банків після кризи 2008–2009 рр. НБУ ще в 2013 р. суттєво пом'якшив правила розрахунку резерву під ризики кредитних операцій, в тому числі і за рахунок зміни обліку розмірів вартості забезпечення, введених в дію постановою НБУ № 23.

При цьому зниження розміру сформованих резервів в 2013–2015 рр. не відбулося, а навпаки спостерігається їх значне зростання до +56,4 %.

Таблиця 2.1

**Динаміка показників кредитної діяльності та рентабельності банків
України за період 2010–2015 рр.**

Назва показника	Період					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	176	176	176	180	163	117
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями), млн грн	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 408 688	1 520 817	1 571 411
Активи банків, млн грн	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1254385
Кредити надані, млн грн	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	965 093
Темп приросту, %	1,03	9,31	-1,21	11,78	10,42	-4,10
Резерви за активними операціями, млн грн.	148 839	157 907	141 319	131 252	204 931	321303
Темп приросту, %	22,00	6,09	-10,50	-7,12	24,64	56,78
Співвідношення сформованих резервів до сукупного кредитного портфеля банків, %	19,71	19,13	17,33	14,40	20,36	33,29
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	11,20	9,60	8,90	7,70	13,50	22,1
Капітал, млн грн.	137 725	155 487	169 320	192 599	148 023	103 713
Витрати, млн грн.	149 875	150 486	145 550	167 452	263 167	265 793
Темп приросту, %	-17,40	0,41	-3,28	15,05	57,16	0,99
Фінансовий результат діяльності банків, млн грн.	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-66 600
Рентабельність активів, %	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46
Рентабельність капіталу, %	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91

Представлені дані свідчать про зростання частки простроченої заборгованості з 7,7 % в 2013 р. до 13,5 % на 01.01.2015 та 22,1 % на 01.01.2016 від загальної суми позичкової заборгованості.

Розрахований коефіцієнт співвідношення розміру резерву до сукупної позичкової заборгованості банків демонструє суттєве зростання з 20,36 % до 33,29 % ресурсів, що відволікаються банками на страхування кредитного ризику. Варто відзначити, що, як і після кризи 2008–2009 рр., рентабельність активів і капіталу по банківській системі має негативні значення.

Якщо проаналізувати динаміку обсягів наданих кредитів, темпів зростання простроченої кредитної заборгованості та сформованих резервів під кредитні операції (рис. 2.2) можна зробити висновок про те, що обсяг простроченої заборгованості кожен рік зростає.

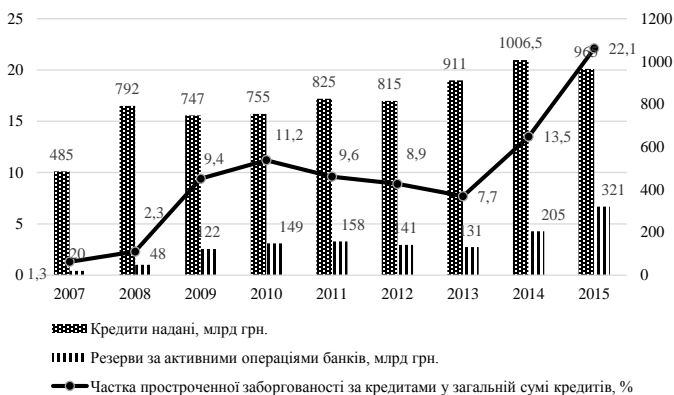

Рис. 2.2 Динаміка наданих кредитів, сформованих резервів та частки простроченої заборгованості за період з 2007 по 2015 р.

Кредитний ризик згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України [115] оцінюється розрахунком наступних нормативів: H_7 – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента; H_8 – норматив великих кредитних ризиків; H_9 – норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами.

Відповідно до даних, наведених у табл. 2.2, можна зробити висновок про те, що банківська система України фактично виконувала всі нормативи кредитного ризику НБУ протягом 2007–2015 років.

Таблиця 2.2

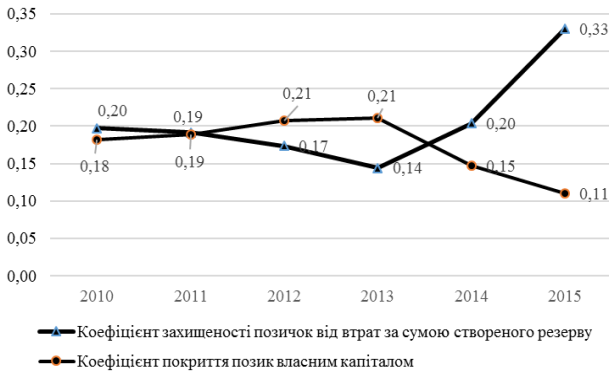
Значення економічних нормативів кредитного ризику по банківській системі України за період 2008–2015 рр., % (складено авторами за матеріалами [116])

Нормативи	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
H_7 (не більше 25 %)	22,56	23,04	21,56	21,04	20,76	22,10	22,3	22,78
H_8 (не більше 800 %)	171,06	187,36	169,21	161,20	164,46	172,91	172,1	364,14
H_9 (не більше 25 %)	6,84	5,76	3,31	2,25	2,51	2,41	1,6	31,19

Слід звернути увагу на те, сьомий норматив є близьким до граничного значення в 25,0 %, але також дотримувався за аналізований період. Це може свідчити про те, що кредитний ризик є досить помірним, не становить загрозу банківській системі України та перебуває під контролем як Національного банку України, так і самих банків. При цьому слід звернути увагу на норматив дев'ятий, який перевищує нормативне значення.

У свою чергу, динаміка показників, що характеризують кредитний ризик банків України, засвідчує про те, що у банків за рахунок посилення вимог щодо формування резервів підвищився рівень захищеності позичок у 2015 р. майже у два рази; при цьому недостатній рівень капітальної бази банків підвищує кредитний ризик (рис. 2.3).

Слід зазначити, що погіршення показників роботи банківської системи України в першу чергу пов'язане з форс-мажорними обставинами політичного та економічного характеру в 2014 році. Тому для неупередженого аналізу доцільно відстежувати показники діяльності банків України до 2014 року.

Рис. 2.3. Динаміка показників сукупного кредитного ризику банків України за період з 2010 по 2015 р. (розраховано авторами з використанням [120])

Якщо розглянути корпоративний клієнтський портфель банків України, то він представлений переважно короткостроковими та середньостроковими кредитами в національній валюті нефінансовим корпораціям, за цільовим спрямуванням – інші кредити (в т.ч. кредити на поточну діяльність) (рис. 2.4).

Так, кредитний портфель нефінансових корпорацій за видами економічної діяльності був представлений переважно кредитами, наданими переробній промисловості; операціям з нерухомим майном; сільському господарству; професійній, науковій та технічній діяльності; будівництву та оптовій та роздрібній торгівлі.

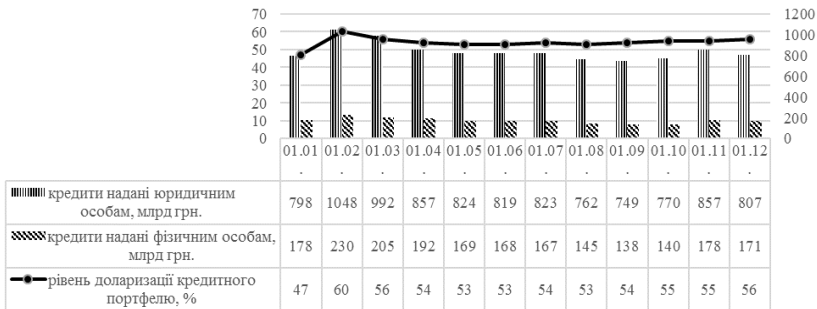
Станом на 01.10.2015 року, середнє значення відсоткової ставки за кредитами, наданим суб'єктам господарювання складало 19,5 % в національній валюті та 9,1 % в іноземній валюті (18,3 % та 8,3 % відповідно до початку січня 215 року). При цьому, зважаючи на високу конкуренцію за ресурсну базу, що зумовлює збільшення відсоткових ставок, а також високий рівень облікової ставки Національного банку України, вартість кредитного ресурсу залишається високою.

Рис. 2.4. Структура корпоративного клієнтського кредитного портфеля за видами економічної діяльності станом на 01.02.2016, %

В цілому слід відмітити, що протягом 2015 р. кредитна активність банків була низькою, що викликано скороченням ресурсної бази, погіршенням кредитоспроможності позичальників та високим рівнем невизначеності щодо подальшого економічного зростання в Україні (рис. 2.5).

Протягом дев'яти місяців 2015 р. обсяг клієнтського кредитного портфеля скоротився на 9,47 % та станом на 01.10.2015 р. склав 911, 02 млрд грн. Частка валютних кредитів в кредитному портфелі залишається високою (55 %). При цьому, близько 1/5 валютних кредитів були надані населенню (в т.ч. значна частка валютних кредитів була надана ще в 2008-2009 рр. на придбання і будівництво нерухомості).

Рис. 2.5. Клієнтський кредитний портфель банків України у розрізі позичальників за 2015 р.

Слід звернути увагу на те, що 08.05.2015 р. вступив в дію Меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів в іноземній валюті, відповідно до якого валютні кредити, залишки за основним боргом яких не перевищують 2,5 млн грн. реструктуризовані в національну валюту по встановленому НБУ курсу станом на 01.01.2015 р. Меморандум підписали такі банки як ПАТ «Альфа-Банк Україна», ПАТ «Банк Михайлівський», ПАТ «Приват Банк» та інші.

В цілому зниження обороту та обсягів виробництва основних галузей, ведення бойових дій на сході України, а також зниження реальних доходів населення за високої девальвації національної валюти можуть в подальшому призвести до виникнення загрози з обслуговування позичальниками кредитних зобов'язань, що в свою чергу негативно відобразиться на ліквідності та капіталізації банків.

Аналіз кредитної активності банків України у розрізі груп демонструє зниження питомої ваги наданих позичок у загальному обсязі активів (табл. 2.3). За кожною із представлених груп банків спостерігається перерозподіл наданих кредитів на користь юридичних осіб, питома вага яких у 2015 р. складала: банки I групи – 87,66 %, банки II групи – 86,69; банки III групи – 83,47 %; банки IV групи – 91,24 %.

Таблиця 2.3

**Динаміка показників кредитної активності за групами банків України
за 2011–2015 рр., %**

Показники	2011	2012	2013	2014	2015*
Банки I групи					
Питома вага позичок у загальних активах	80,94	62,03	62,58	67,48	60,74
Питома вага позичок, наданих юридичним особам, у загальній сумі позичок	75,54	79,93	80,29	81,81	87,66
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	28,76	20,07	19,71	18,19	12,34
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	18,94	21,38	17,42	22,66	37,94
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	17,83	23,50	21,88	17,00	14,94
Банки II групи					
Питома вага позичок у загальних активах	77,40	63,50	100,00	65,51	58,87
Питома вага позичок, наданих юридичним особам, у загальній сумі позичок	54,26	52,14	87,13	58,89	86,91
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	25,46	17,88	12,87	10,11	15,06
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	21,03	18,12	12,83	117,95	22,20
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	19,22	25,25	28,92	12,15	20,56
Банки III групи					
Питома вага позичок у загальних активах	63,50	55,41	60,79	63,11	63,15
Питома вага позичок, наданих юридичним особам, у загальній сумі позичок	81,26	86,53	78,43	81,24	83,47
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	22,77	13,47	21,57	18,76	16,53
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	10,06	12,19	0,22	19,03	15,98
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	18,88	20,39	20,66	16,48	26,98
Банки IV групи					
Питома вага позичок у загальних активах	63,29	61,23	58,18	57,25	58,95
Питома вага позичок, наданих юридичним особам, у загальній сумі позичок	74,38	78,99	85,07	90,75	91,24
Питома вага наданих позичок фізичним особам у загальній сумі позичок	16,99	21,01	14,93	9,25	8,76
Коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву	12,84	11,20	10,70	19,14	8,37
Коефіцієнт покриття позик власним капіталом	29,43	32,91	32,65	32,52	46,27

*2015 р. станом на 01.10.2015 р.

У зв'язку із прийнятими змінами щодо формування резервів під кредитні операції коефіцієнт захищеності позичок від втрат за сумою створеного резерву

набув тенденцію до збільшення у 2015 р., особливо це спостерігається у банків І групи, де зазначений коефіцієнт досяг значення 37,94 %.

За 2015 р. спостерігається відсутність кредитної активності банків України на тлі погіршення платіжної дисципліни позичальників, формування значного обсягу прихованої проблемної заборгованості за кредитним портфелем. У зв'язку із високою концентрацією кредитних портфелів у більшості банків спостерігається висока чутливість якості дохідних активів до фінансового стану окремих позичальників. Динаміка позичок формується під впливом відсутності припливу депозитної бази банків, послаблення курсу гривні у порівнянні з основними іноземними валютами та поступового погіршення платоспроможності позичальників.

Якщо розглянути ситуацію з позиції рейтингування життєздатності банків України, одним із критеріїв якого є сума проблемних позичок, то слід відмітити, що його очолив польський ПАТ «Кредобанк», французький ПАТ «Креді Агріколь Банк» та американський ПАТ «Сітібанк», які за рахунок підтримки материнських холдингів дозволив банкам досягти високих показників ліквідності, рентабельності та інших показників фінансової стійкості.

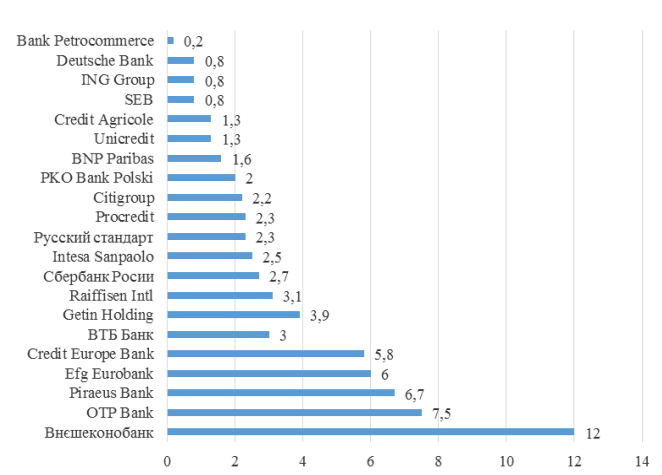
Четверте місце зайняв нідерландський ПАТ «ІНГ Банк Україна». Близько до лідерів з рейтинговим балом 2,95 знаходиться трійка ПАТ «УкрСиббанк», ПАТ «ОТП Банк» і АТ «Ощадбанк». Загалом середній рівень стійкості «В» опинився біля банків з державним і іноземним капіталом, а також вітчизняних ПАТ «ПУМБ», ПАТ «Фідобанк», ПАТ КБ «Приватбанк» і ПАТ «Мегабанк».

Група із задовільним рівнем життєздатності банків представлена в основному вітчизняними і російськими банками.

У найнижчій групі «D» опинилися банки з низькою платіжною дисципліною, про що свідчать численні скарги від клієнтів на фінансових форумах. Наприклад, ПАТ «Дельта Банк» стикнувся з тим, що раніше придбані проблемні кредитні портфелі виявилися неліквідними під час загострення кризи, а НБУ відмовився надавати необхідний обсяг підтримки [119].

Слід відмітити, що у сучасних умовах банківського бізнесу значну конкуренцію у розподілі ресурсів для цілей кредитування складають банки з іноземним капіталом. Девальвація гривні, численні банкрутства і невпевненість населення в надійності вітчизняних банків за останній рік призвели не лише до відтоку вкладів із системи, а й до перерозподілу депозитів у банківській системі на користь фінансових інституцій з європейськими власниками [120]. Рейтинг іноземних банків в Україні очолили глобальні фінансові холдинги, до складу яких входять шведський СЕБ Корпоративний Банк (SEB Group), німецький Дойче Банк ДБУ (Deutsche Bank), французькі Креді Агріколь Банк (Credit Agricole Group) та УкрСиббанк (BNP Paribas), а також американський Сітібанк (Citigroup).

Провідні місця в рейтинговій таблиці транснаціональним банкам забезпечило оптимальне поєднання низького ризику країн походження капіталу, стійкої динаміки курсу акцій материнських груп з високою рентабельністю, ліквідністю та якістю активів. Відношення відрахувань до резервів під знецінення позичок до кредитного портфеля представлено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Відношення відрахувань до резервів під знецінення позичок до кредитного портфеля іноземних банків, % (станом на 01.01.2015)

Так, значні відрахування до резервів української «дочки» довелося здійснити найбільшій за обсягом загальних активів французькій групі BNP Paribas, якій належить 85 % УкрСиббанку. Формування резервів під активні операції в сумі 1,8 млрд грн. призвело до збитку за 2014 рік в обсязі 870 млн грн. У свою чергу, в Кредобанку ліквідність підтримується за рахунок відкритих кредитних ліній: короткострокової на 32 млн дол. США та довгострокової – на 50 млн дол. США.

Слід відмітити, що міжнародні та національні аудиторські компанії, які проводять аудит вітчизняних банків, у своїх річних звітах «Про результати фінансової діяльності» в частині аналізу забезпечення кредитних операцій аналізують і наводять інформацію про забезпечення кредитів у вигляді розмірів кредитів юридичним та фізичним особам у розрізі забезпечення [121].

У прийнятому форматі наданої інформації відсутні як дані стосовно якості менеджменту заставних операцій, структури ліквідності портфеля заставного майна та його якості, так і дані щодо динамічного аналізу показників заставного портфеля. Вони носять узагальнений характер за обсягами кредитування в розрізі укрупнених видів забезпечення. Відзначимо, що у багатьох банків, які пройшли аудит, в офіційній звітності не представлені загальні показники забезпеченості та структури кредитного портфеля за видами забезпечення.

У результаті створеної ситуації акціонери, керівництво банків, їхні клієнти та вкладники мають уявлення тільки про кількісні параметри, в той час як якість заставного портфеля залишається невідомою. Особливо гостро дана ситуація проявилася в банках з іноземним капіталом, акціонери яких, не маючи чіткого уявлення про заставні портфелі купленого банку, зіткнулися з величезними проблемами обслуговування та повернення раніше виданих кредитів. Це стало однією з причин відходу з фінансового сектора України багатьох банків з іноземним капіталом. Таким чином, ані НБУ, ані аудиторські компанії нормативно та методологічно не приділили належної уваги питанням аналізу якісних і кількісних характеристик портфеля заставленого майна.

Зазначене призвело до того, що багато банків з метою вивільнення сформованих резервів зіткнулися з необхідністю продажу своїх кредитних портфельів. Про рівень менеджменту кредитних операцій свідчить статистика продажів банками своїх кредитних портфельів, забезпечених заставою майна.

У таблиці 2.4 представлені дані про дисконти під час продажу забезпечених заставою кредитних портфельів банків станом на 01.01.2014.

Таблиця 2.4

Продаж забезпечених заставою кредитних портфельів банків України станом на 01.01.2014 (розраховано авторами з використанням матеріалів [121])

Банк-продавець	Портфель, млрд грн.	Компанія-покупець	Дисконт при продажу	Дата продажу
ПАТ «Надра банк»	н/д	КА «Примо колект»	90 %	08.2012
ПАТ «Альфа банк»	н/д	КА «Примо колект» КА «Універсальна колекторська група»	95–99 %	12.2012
ПАТ «Сведбанк»	2,84	КА «Вектор плюс»	94 % (прод. за 167 млн грн.)	11.2012
ПАТ «Промінвестбанк»	1,5	ПАТ «Альфабанк»	18–27 %	12.2012
ПАТ «Профінбанк»	0,7	ПАТ «Альфабанк»	н/д	06.2012
АТ «Дельта банк»	0,65	ПАТ «Альфабанк»	н/д	06.2012
АППБ «Банк Аваль»	н/д	н/д	н/д	12.2012
АКБ «УкрСиббанк»	7	АО «Дельтабанк», КА «Вердикт»	н/д	12.2011
АКБ «УкрСиббанк»	2,5	КА «Кей Колект»	н/д	12.2011–01.2012
ПАТ КБ «Правекс-Банк»	н/д	ТОВ «Кредит колекшн груп»	99,60 %	2009
ПАТ «Індекс Банк»	0,02	Група компаній RCedEx	н/д	2010
ПАТ «Альфа банк»	н/д	ТОВ «Кредит колекшн груп»	н/д	2010
ПАТ «УкрПромбанк»	8	АТ «Дельтабанк»	61,2% за 3,1 млрд дол. з відтермінуванням 5 років	2010

Як видно з наведених у таблиці 2.4 даних, недостатня увага банків до оцінки та управління ризиком забезпечення, відсутність дієвих механізмів його адміністрування призвели до значних фінансових втрат та продажу кредитних портфелів з великим дисконтом (90–99 %).

Відсутність офіційної статистичної інформаційної бази з дослідження взаємної залежності, впливу видів, структури та якості забезпечення на статистику дефолтів за кредитними операціями суттєво ускладнює проведення дослідження.

Статистична обробка бази даних на рівні рейтингових агентств представлена єдиним прикладом досліджень у даному напрямку в Україні. Результати даного дослідження являють собою першу і унікальну на сьогоднішній день в Україні статистику дефолтів за кредитами українських банків, побудовану на основі фактичних даних кредитних портфелів (ф. 613) банків, що подаються агентству «Кредит-Рейтинг» - «Звіт про статистику дефолтів за кредитами українських банків за період 2007–2014 рр.» [121].

Дана статистична вибірка представлена за 375 тисячами активних операцій банків на загальну суму близько 473,1 млрд грн. У дослідженні використані звіти, надані 13 великими банками-клієнтами агентства в рамках регулярного моніторингу визначених агентством рейтингів. Загальна сума активів банків-учасників дослідження становить більше 10 % від активів банківської системи України. Горизонт аналізу становить понад 6 років (2007–2014 рр.) і охоплює період як стрімкого зростання, так і різкого падіння економіки. Дослідження проведено з метою визначення рівня кредитних ризиків у розрізі видів економічної діяльності, строковості і видів активів, розмірів кредиту, типів забезпечення, валюти кредитування, рівня обслуговування заборгованості та ознаки інсайдера.

Для отримання укрупненої кластеризації частоти дефолтів та видів забезпечення нами було поділено вибірку на чотири рівні за щільністю дефолтів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Структура середньорічної частоти дефолтів у розрізі кластерів
забезпечення банківських позичок**

Кластер	Середньорічна частота дефолтів, %	№	Види забезпечення за даними рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг»	Середньорічна частота дефолтів, %
1	>30	1	Транспортні засоби (крім легкових ТЗ)	41,5
		2	Майнові права на інше майно	40,4
		3	Кілька видів забезпечення, де вартість нерухомого житлового фонду є найбільшою	39,7
		4	Кілька видів забезпечення, де вартість майнових прав на інше майбутнє нерухоме майно є найбільшою	35,9
		5	Нерухоме майно (крім житлової нерухомості)	32,8
2	20-30	1	Кілька видів забезпечення, де вартість іпотеки менша, ніж вартість інших видів забезпечення	29,8
		2	Кілька видів забезпечення, де вартість майнових прав на майбутнє нерухоме майно житлового фонду є найбільшою	29,2
			Житлова нерухомість	24,7
		4	Кілька видів забезпечення (без іпотеки)	23,5
		5	Кілька видів забезпечення, де вартість іншого нерухомого майна є найбільшою	1,8
		6	Інше рухоме майно	20,8
		7	Інше нерухоме майно	20,4
3	10-20	1	Без забезпечення (бланковий)	18,0
		2	Гарантія урядів країн та банків з рейтингом не нижче "BBB-"	17,8
		3	Майнові права на інші об'єкти застави	16,1
		4	Інші види забезпечення	14,8
		5	Легкові транспортні засоби	13,1
		6	Поручительство	11,8
		7	Готова продукція	10,1
4	0-10	1	Майнові права на нерухомість, яка буде віднесена до житлового фонду	10,0
		2	Товари в обігу або у переробці	7,6
		3	Грошове покриття, яке розміщене в банку-кредиторі на строк, не менший за строк користування активом	7,1
		4	Не визначено	6,1
		5	Обладнання	5,8
		6	Цінні папери емітентів з рейтингом не нижче, ніж "інвестиційний клас"	5,4
		7	Майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (деPOSITному) рахунку в банку з рейтингом не нижче "А", іменні ощадні (деPOSITні) сертифікати	5,3
		8	Гарантії міжнародних банків і банків "інвестиційного класу"	1,3

Перший кластер, з найбільшою частотою дефолтів – понад 30 % на рік, включає основні види забезпечення в матеріальній формі, такі як житловий (39,2 % на рік) і нежитловий фонд (37,2 % дефолтів на рік), транспортні засоби (41,52 % на рік, крім легкових). У другій кластер увійшли рухоме і нерухоме майно з частотою дефолтів від 20 до 30 % на рік. Найбільш ризикованими активами виявилися позички, забезпечені майновими правами на транспортні засоби (крім легкових транспортних засобів – 3,46 % на місяць або 41,5 % на рік), інше майно (частота дефолтів – 3,37 % на місяць або 40,4 % в рік), кількома видами забезпечення (від 1,78 до 3,31 % на місяць) і житловою нерухомістю (2,06 % на місяць).

Оскільки дане дослідження взаємозв'язків форм забезпечення та дефолтів за кредитними операціями в Україні є пілотним, то можливості обробки та аналізу його результатів характеризують більше ризикованість кредитного продукту і його масовість, ніж надійність, вартість забезпечення та їхній вплив на кредитний ризик. Вони не дають нам можливості оцінити вплив ризиків забезпечення на повернення виданих кредитів, можливості застосування превентивних заходів, спрямованих на збереження якості заставного портфеля в частині адекватної вартості та надійності забезпечення.

Наступний рівень аналізу якості управління забезпеченням – обробка даних на основі офіційної звітності банку. Виходячи з того, що дослідження спрямоване на управління видами банківських позичок, то інформаційною базою виступив портфель забезпечення банківських позичок умовного банку з метою збереження банківської таємниці.

У таблиці 2.6 представлені зведені дані за різними показниками роботи банку, що характеризують динаміку обсягів його кредитного портфеля, сформованих резервів та ринкової (справедливої) вартості забезпечення.

Наведений аналіз демонструє зниження питомої ваги розмірів резервування в банку у порівнянні з даними по банківській системі України в цілому. Різниця в обсягах резервів, що відволікаються на формування резервів, є суттєвою. Особливо великий розрив спостерігається у 2015 р.

Таблиця 2.6

Динаміка показників позичкової заборгованості, справедливої вартості забезпечення і розміру формованих резервів в умовному банку станом на 01.01.2012 по 01.01.2016

№ пор.	Назва показника	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
1	Позички та аванси клієнтам до знецінення, грн.	9 392 993	9 895 859	8 937 675	9 577 154	11 979 977
2	Темп приросту, %	-0,96	5,35	-9,68	7,15	25,09
3	Справедлива вартість знецінення (забезпечення), грн.	16 184 269	14 860 260	13 610 900	14 279 956	16 580 330
	Коефіцієнт покриття	1,72	1,50	1,52	1,49	1,38
4	Резерв на знецінення, грн.	772 158	754 590	729 771	875 617	1 323 754
5	Співвідношення сформованих резервів до сукупного кредитного портфеля банку	8,22	7,63	8,17	9,14	11,05
6	у т. ч. суми, списані протягом року як безнадійні, грн.	10 577	325 060	185 276	51 810	281 248
7	коефіцієнт списання/резерви	1,37	43,08	25,39	5,92	21,25
8	Акціонерний капітал, грн.	926 977	965 790	956 894	956 894	956 894
	Фінансовий результат діяльності, грн.	84 700	45 508	61 656	63 184	44 471

Коефіцієнт забезпеченості позичкових операцій банку характеризується достатнім діапазоном протягом п'яти років від 1,72 до 1,38. При цьому коефіцієнт, що відображає співвідношення розміру резервів до сукупної позичкової заборгованості, знизився в 2015 р. (9,14 %) порівняно з 2014 р. (6,13 %).

Порівняння показників якості управління кредитним і заставним портфелем доцільно проводити через коефіцієнт, що відображає відношення розміру сформованих резервів до розміру виданих кредитів. Розмір резервів під

кредитні операції – фактично заморожені ресурси банку, що характеризують якість менеджменту кредитних і заставних операцій банку.

Слід відмітити, що поряд із якісним кредитним менеджментом ефективному розподілу ресурсів банку сприятиме поетапне впровадження методики комплексної оцінки і адміністрування забезпечення, консервативне формування структури заставного портфеля, його адекватна і своєчасна оцінка/переоцінка.

До основних, нормативно регламентованих в Україні, характеристик забезпечення віднесені його види, групи ліквідності та їх ринкова вартість. Відповідно до вимог НБУ облік заставленого майна провадиться банками за категоріями згідно з переліком параметрів аналітичного обліку та їх значенням для формування показників статистичної звітності [122].

До можливостей такого аналізу можна віднести розподіл забезпечення за видами забезпечення за групами ліквідності. Так, загальна сума портфеля заставного майна банку на 01.01.2016 становить 16 587 516 тис. грн. Кількість одиниць оцінки – 2 587, з них за групою «Обладнання» (8 029) – 398 одиниць відповідає кількості описів обладнання, а не їх одиниць. Кількість одиниць обладнання, що знаходиться в заставі у банку, перевищує десятки тисяч. Всі основні види забезпечення розділені на п'ять груп ліквідності.

Представлений в табл. 2.7 аналіз структури забезпечення в банку станом на 01.01.2016 за групами ліквідності презентує структуру концентрації ліквідності забезпечення в самих групах.

Так, у третій групі ліквідності сконцентровано 4,86 %, а основна маса забезпечення потрапила в четверту групу ліквідності з питомою вагою 83,33 %. Такий розподіл вартості забезпечення за групами характеризує кредитну активність банку в сегменті корпоративного кредитування.

Більш детальний аналіз прийнятої аналітичної системи обліку демонструє високий рівень узагальненості і укрупнення. Наприклад, в третю групу ліквідності, що належить до житлового фонду (код аналітичного обліку – 8018), потрапляють як ліквідні квартири в центральних районах обласних центрів, так

і приватні будинки в сільській місцевості, для яких рівні затребуваності, співвідношення попиту і пропозиції, відповідно, і терміни експозиції дуже різні. Четверта група (код аналітичного обліку – 8026) об'єднує як нові логістичні комплекси класу «А» або «В», так і застарілі виробничі площі «радянського» формату.

Таблиця 2.7

**Структура забезпечення банківських позичок банку на 01.01.2016
за видами забезпечення і групами ліквідності**

Групи ліквідності	Вид забезпечення	Код обліку НБУ	Ринкова (справедлива) вартість, тис. грн	Питома вага, %	Питома вага в групі, %	Питома вага групи, %
III група	Нерухомість (житловий фонд)	8018	776 740	4,56	96,4	4,86
	Легкові автомобілі	8051	28 974	0,17	3,60	
IV група	Нерухомість (нежитловий фонд)	8026	10 769 393	64,92	77,91	83,33
	Транспортні засоби (крім легкових автомобілів)	8052	330 968	2,00	2,39	
	Об'єкти у формі ЦМК	8053	113 104	0,68	0,82	
	Обладнання	8029	2 609 537	15,73	18,88	
V група	Готова продукція	8027	413 530	2,49	21,11	11,81
	Товари у переробці	8028	1 194 555	7,2	60,98	
	Товари в обігу	8016	350 715	2,11	17,90	
Разом			16 587 516	100	100	100

Наявність даних в інформаційних базах комерційних банків по Україні в цілому ідентична, що підтверджується наявністю лише одного для більш ніж 70 банків розробника програмних комплексів бази даних.

Таким чином, дана інформація носить зведений характер і може слугувати лише одним із показників, що характеризують надійність портфеля заставного майна. Застосування такого укрупненого групування демонструє обмежені можливості з точки зору як прийнятої класифікації, так і системного аналізу заставного майна і властивих йому ризиків, а також управління ним. Він дозволяє лише узагальнено оцінити структуру й концентрацію портфеля забезпечення. Для керівництва банку, національного регулятора якісно оцінити реалізацію заставної політики, ризиків забезпечення банківських позичок дає можливість використання превентивних заходів щодо зниження ризикованості кредитної діяльності.

Проведений аналіз проблематики роботи із заставним майном на чотирьох рівнях свідчить про фрагментарність як зовнішніх, так і внутрішніх існуючих можливостей адекватного управління ризиками забезпечення банківськими позичками. Комплексні підходи до оцінки ризиків забезпечення банків залишилися поза зоною уваги як внутрішнього контролю в особі правління банків, відділів ризик-менеджменту і заставних операцій, так і зовнішніх контролерів в особі НБУ, вітчизняних і міжнародних аудиторських компаній.

Відсутність статистичних даних з кореляції кількості дефолтів, збитків за кредитними операціями за видами забезпечення та їх вартісними оцінками не дозволяє провести аналіз, заснований на статистичній обробці таких масивів даних, метою якої було б виявлення їх загальних закономірностей і залежностей. При цьому відновлення кредитування стримується діючим тиском на капітал банків через суттєвий обсяг проблемної заборгованості, що створило передумови для згорання кредитної активності і простимулювало зростання обсягу проблемних активів.

Проведений аналіз стану банківської системи щодо можливостей зниження кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення банківських позичок засвідчив про гостру необхідність у виявленні та аналізі причин, що призвели до проблем з адмініструванням та реалізацією забезпечення кредитів.

Національні та міжнародні вимоги з аудиту, вимоги НБУ до способів обліку, аналізу та управління забезпеченням банківських позичок не можна визнати достатніми та адекватними.

Високий рівень проблемних активів в українських та іноземних банках порушує планові терміни повернення розміщених активів, погіршує їх ліквідність і вимагає залучення додаткових ресурсів, створюючи труднощі наступного характеру: по-перше, знижує рівень прибутковості та ефективності їх діяльності; по-друге, трудовитрати і фінансові витрати на судові процедури і формування резервів, а також збитки, що виникають внаслідок неповернення, зменшують регулятивний капітал.

Перераховані недоліки негативно позначилися на поверненні і, як наслідок, на ліквідності, надійності банківської системи країни. Все вищезгадане суттєво впливає на можливості відшкодування втрат від кредитування і не дозволяє використовувати всі механізми зниження кредитного ризику за рахунок роботи із забезпеченням.

Крім перерахованих вище недоліків в управлінні забезпеченням банківських позичок, до виникнення високого рівня проблемної заборгованості призвів той факт, що в більшості вітчизняних банків системи управління ризиками не мають достатнього і адекватного рівня. Основні їх недоліки:

- низька стандартизація банківських продуктів і процедур, відсутність оперативного контролю за дотриманням правил видачі (призводить до помилок, не дозволяє своєчасно виявити зловживання і шахрайство);
- недосконалі скорингові моделі та методики аналізу кредитоспроможності позичальника, формальний моніторинг (не дозволяє скласти об'єктивне уявлення про кредитоспроможність клієнта і її зміну);
- відсутність стандартів з оцінки роботи із заставою (підвищує ризики у зв'язку з можливістю прийняття в заставу недостатньо ліквідного забезпечення або забезпечення, вартість якого з урахуванням витрат на реалізацію не покриває розміру позички);

- відсутність структурованого зберігання інформації (не дозволяє створювати інформативну управлінську звітність, використовувати внутрішньо-банківську статистику для прийняття рішень);
- відсутність стандартизованих процедур щодо роботи з проблемною заборгованістю (не дозволяє ефективно організувати процес роботи з клієнтом, призводить до відсутності контролю термінів виконання операцій, затримок при стягненні, дублювання функцій різними підрозділами).

Стан сфери кредитування та обсяги проблемної заборгованості станом на початок 2015 р. в Україні свідчать про те, що на даний час існує гостра необхідність трансформації стандартів роботи із заставним майном, модернізації та оновлення підходів із менеджменту ризиків забезпечення, методик і моделей їх оцінки. Крім того, існує необхідність зміни правил і форм аудиту заставних операцій міжнародними та національними аудиторськими компаніями. Банкам доцільно переглянути свої внутрішні процедури адміністрування заставної роботи.

З огляду на вищезазначене обгрунтовано, що відправною точкою для можливості комплексного аналізу ризиків забезпечення банківських позичок є формування вихідної бази даних, наявність параметрів оцінки, які в подальшому дають можливість проводити різні аналітичні операції.

2.2. Методика комплексної оцінки ризиків забезпечення банківських позичок

Реалізація другого етапу дослідження включає розробку методичних підходів, процедур, методик оцінки, інструментів управління ризиком забезпечення банківських позичок. Для цього теоретичні дослідження першого розділу синтезуються в єдину методичку, яка відобразатиме комплексний погляд на заставу майна як спосіб зниження кредитного ризику. За допомогою

побудови методики оцінки ризиків забезпечення та внутрішньої рейтингової системи можна досягти позитивного ефекту в адмініструванні ризиків забезпечення, трансформування підходів і стандартів, які відображатимуть системність і комплексність в ідентифікації, оцінці та управлінні ризиками забезпечення банківських позичок.

Для побудови методики доцільно визначити параметри, що входять до оціночної моделі. При цьому дані параметри мають адекватно відображати ризикоутворюючі чинники, і модель не повинна бути надмірно ними обтяженою. На підставі встановлення ризикоутворюючих чинників визначається шкала, за якою дані показники оцінюватимуться, що в кінцевому підсумку визначить загальний вигляд оціночної моделі, за допомогою якої буде формуватися підсумковий рейтинг ризику забезпечення банківських позичок. Наступний етап розробки методики – вибір аналітичного апарату даних з досліджуваних об'єктів, де необхідна адекватна по відношенню до типу використовуваних даних методика.

Під час розробки базових параметрів методики відбираються необхідні критерії їх оцінки на основі цілей аналізу, потім сукупність показників, які можливо використовувати при ранжуванні на основі поставленого критерію порівняння. Беручи до уваги структуру досліджуваного ризику, найбільш адекватно його може відобразити метод аналізу ієрархій. Метод аналізу ієрархій є систематичною процедурою для ієрархічного представлення елементів, що визначають сутність проблеми. Він полягає в декомпозиції проблеми на більш прості складові частини і подальшій обробці послідовності суджень особи (експерта), що приймає рішення. У результаті може бути виражений відносний ступінь (інтенсивність) взаємодії елементів в ієрархії. Ці судження потім виражаються кількісно [123, с. 57–69].

Метод аналізу ієрархій містить процедуру синтезу пріоритетів, обчислюваних на основі суб'єктивних суджень експертів. Кількість суджень вимірюємо варіантами шляхом оцінки необхідних банківських процедур або методик оцінки за кожним ризикоутворюючим фактором. У методологічному

плані слід виділити два основні підходи до побудови комплексних рейтингових оцінок залежно від використовуваних технологій розрахунку: бухгалтерський (балансовий) підхід; експертний підхід.

Бухгалтерська оцінка використовує аналіз тільки кількісних показників і реалізується на основі офіційної фінансової звітності банку. При побудові подібних оцінок широко використовуються кількісні шкали, показники, що розраховуються на основі публічної фінансової звітності, і інтервально-статистичні методи аналізу та обробки даних; можливе також оцінювання на основі побудованих математичних і математико-статистичних моделей функціонування кредитної установи.

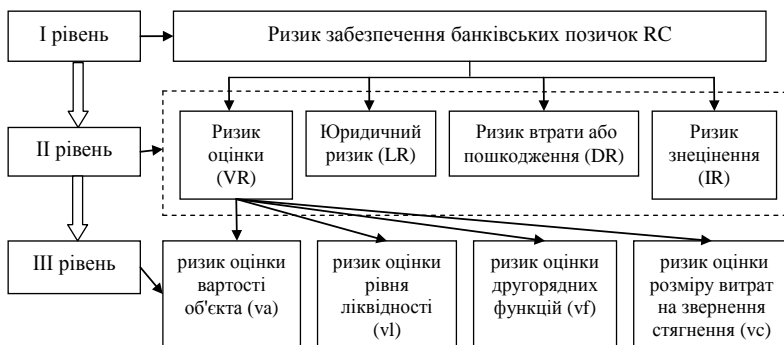
За вживаним математичним апаратом моделі оцінки ризиків можна класифікувати таким чином: економетричні моделі, нейронні мережі, оптимізаційні моделі, експертні та гібридні системи. Як тільки ризик отримує кількісну міру, виникають передумови для наукового управління ризиком [124, с. 79].

Визначивши ризик як загрозу того, що банк зазнає втрат, розмір яких є показником рівня ризикованості операції, можна зробити висновок про імовірнісну сутність цього поняття. Отже, ризик можна з достатнім ступенем точності оцінити за допомогою аналізу імовірності настання втрат або безпосередньо розрахувати їхній розмір. Для цього необхідно розробити правила, згідно з якими, оцінивши рівень ризику за бальною методикою, фахівець банку в результаті отримує результуючий бал, який відповідає рівню ризику, тобто такий, що описує імовірність його настання.

Висока імовірність відповідає високому рівню ризику забезпечення. Чим вищим є бал, тим меншим є ризик забезпечення позички, тим меншою є імовірність настання втрат від кредитної операції в разі дефолту позичальника. І, відповідно, чим меншим є бал, тим більшим є ризик забезпечення позички і тим більшим є імовірність настання втрат у разі дефолту позичальника.

На рис. 2.7 представлена схема, що описує багатofакторну тривірневу систему з ряду ризикоутворюючих параметрів забезпечення банківських

позичок. Послідовність побудови моделі оцінки RC полягає у виявленні взаємозв'язків між параметрами, у виборі шкал і методів оцінки і точності моделі. У структурі ризику забезпечення кредиту (CR) його основними ризикоутворюючими параметрами визначені: ризик оцінки; юридичний ризик; ризик втрати або пошкодження; ризик знецінення.

Рис. 2.7. Тривірнева структура ризику забезпечення банківських позичок

До ризику I рівня належить ризик забезпечення банківських позичок RC.

До ризиків II рівня – ризик оцінки (VR); юридичний ризик (LR); ризик втрати або пошкодження (DR); ризик знецінення (IR).

Ризики III рівня належать до ризику оцінки і включають в себе: ризик оцінки вартості (va); ризик оцінки ліквідності (vl); ризик оцінки другорядних функцій (vf); ризик оцінки можливих витрат банку при зверненні стягнення (vc).

Грунтуючись на виявленій структурі ризику забезпечення банківських позичок, побудуємо методика оцінки ризику забезпечення. Оцінка ризику в такому ключі необхідна для прийняття рішення про значущість ризиків для банку і їх вплив на дохідність кредитних операцій, та для визначення заходів щодо управління кожним конкретним ризиком.

Процес ранжування ризикоутворюючих факторів необхідно починати з визначення і розробки оціночної системи, яка формує вибір переваг під час проведення комплексних порівняльних оцінок об'єктів експертизи. Оціночна система містить наступні складові: параметри, що характеризують об'єкт оцінювання; шкали за кожним з параметрів; принципи вибору, за якими на підставі оцінок значень параметрів встановлюється підсумкова рейтингова оцінка або формується сукупність однорідних кластерів.

Одним з основних методів отримання кількісної оцінки є метод бальної оцінки альтернатив. В межах даної методики передбачається оцінка кожного з критеріїв порівняння за n -бальною системою відповідно до вибору експерта. Основною перевагою даного методу є його наочність і простота застосування. Безпосередня чисельна оцінка альтернатив є поширеним прийомом в практиці експертного оцінювання.

Для комплексного аналізу забезпечення банківських позичок до методики оцінки включені ті типи показників, які найбільш повною мірою відповідають цілям і завданням ранжування. Для різних типів показників використані відповідні змінні, які найбільш вигідно застосовувати під час оцінки конкретного показника.

Оцінка ризику забезпечення позички може об'єднувати оцінку як кількісних (вартісних), так і якісних (експертних) показників, аналізуючи їх не тільки на дату видачі позички, а й проводячи їх моніторинг під час дії кредитного договору.

Відповідно до вимог щодо удосконаленого підходу при впровадженні внутрішніх рейтингів (AIRB Basel II) для оцінки кожного з параметрів потрібно розробити спеціальну математичну модель [125]. Основною проблемою для створення таких моделей в умовах України є недостатність або відсутність у банку історичних даних за багатьма характеристиками забезпечення, що необхідні для верифікації та калібрування моделей.

Вихідні дані, необхідні для проведення подальших розрахунків та аналізу, заповнюються співробітниками заставних служб банків або

аутсорсинговими компаніями, що працюють з банківськими заставами, під час первинної оцінки або планової переоцінки та моніторингу заставного майна. За кожним об'єктом забезпечення проводиться комплексна експертиза якісних і кількісних показників, що дає про нього об'єктивне і всебічне уявлення. Проводячи заставну експертизу, співробітник банку заповнює розроблену форму, в якій зазначаються проведені процедури і їх способи.

Отримавши вихідні дані за кожним предметом забезпечення, ми можемо приступити до оцінки та аналізу притаманних йому ризиків. Методика оцінки ризику забезпечення є трирівневою. Для розрахунку ризику забезпечення позички можливе застосування такої формули:

$$RC = \sum(p_i \cdot x_i) = (VR + LR + DR + IR) / 100 \quad (2.1)$$

$$VR = mv + vl + vf + vc \quad (2.2)$$

Зважаючи на інноваційний характер методики комплексної оцінки ризику забезпечення, статистичні дані по банках або банківській системі, що дозволяють при розподілі ваг ризику на підставі аналізу їх взаємного впливу використовувати різні математико-статистичні моделі, відсутні. Тому для розподілу значущості ваг застосовано правило Фішберна [126]. Воно відображає той факт, що про рівень значущості показників невідомо нічого, крім того, що кожному показнику X_i відповідає рівень його значущості для аналізу r_i . Щоб оцінити цей рівень, потрібно розташувати всі показники за порядком убунання значущості так, щоб виконувалося правило:

$$r_1 \geq r_2 \geq \dots r_N \quad (2.3)$$

Тоді оцінка відповідає максимуму ентропії наявної інформаційної невизначеності про об'єкт дослідження. Системі спадної переваги N

альтернатив найкращим чином відповідає система знижуючих за правилом арифметичній прогресії ваг.

$$p_i = \frac{2(N-i+1)}{(N+1)N}, i = 1..N \quad (2.4)$$

де p_i – ваговий коефіцієнт значущості i -го фактора;
 i – номер поточного фактора;
 N – загальна кількість факторів

Результати розрахунків ваг для ризиків III рівня щодо нерухомого майна наведено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Розподіл ваг ризиків забезпечення банківських позичок III рівня

Вид ризику	Вага, за Фішберном
Ризик оцінки вартості об'єкта (va)	0,3333
Ризик оцінки рівня ліквідності (vl)	0,3333
Ризик оцінки другорядних функцій (vf)	0,1667
Ризик оцінки розміру витрат на звернення стягнення (vc)	0,1667
Разом	1

З метою створення єдиної уніфікованої системи оцінки ризиків забезпечення банківських позичок межі для всіх рівнів ризиків та їх бальної оцінки розподілені в діапазоні від 0 до 100 балів.

Нижче в табл. 2.9 представлені діапазони значень для ризиків III рівня щодо нерухомості житлового фонду.

Як свідчать дані табл. 2.9, кожен ризик II рівня має різну значущість при оцінці ризику забезпечення позички (RC). Розподіл вагових коефіцієнтів проведено відповідно до ступеня впливовості, притаманної ризикам II рівня, уніфіковано для всієї методики за допомогою моделі Фішберна. На даному етапі реалізації методики запропонований розподіл значущості ризиків II рівня

носить експертний розподіл, і надалі може варіюватися залежно від напрацьованої статистики.

Таблиця 2.9

**Рівні ризиків забезпечення банківських позичок III рівня
та їх бальна оцінка**

Рівень ризиків III рівня va/vl/vf/vc	Бал
Критичний	0–20
Високий	21–40
Середній	41–60
Низький	61–80
Відсутній	81–100

Для різних видів забезпечення розподіл часток ризику пов'язаний з особливостями самого забезпечення, способами його оцінки, юридичними можливостями щодо звернення стягнення тощо, тому, відповідно, розподіл ваг проведено для кожного виду забезпечення (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Розподіл ваг для видової експозицією забезпечення
за ризиками II рівня**

Вид забезпечення у матеріальній формі	Код обліку НБУ	Вид ризику знецінення позички			
		Ризик оцінки	Юридичний ризик	Ризик втрати або пошкодження	Ризик знецінення
Нерухомість (житловий фонд)	8018	0,4000	0,3000	0,2000	0,1000
Легкові автомобілі	8051	0,3330	0,1670	0,3330	0,1670
Нерухомість (нежитловий фонд)	8026	0,4290	0,2860	0,1430	0,1430
Транспортні засоби (крім легкових)	8052	0,3750	0,1250	0,2500	0,2500
Об'єкти в формі ЦМК	8053	0,4290	0,2860	0,1430	0,1430
Обладнання	8029	0,4000	0,2000	0,2000	0,2000
Товари в переробці	8016	0,3750	0,1250	0,3750	0,1250
Готова продукція	8027	0,3750	0,1250	0,3750	0,1250
Товари в обігу	8028	0,3750	0,1250	0,3750	0,1250

Після проведення комплексного аналізу забезпечення на основі оцінок головних ризикоутворюючих факторів, що свідчать про спроможність майна, наданого в заставу, як достатнього забезпечення кредиту, стає можливим визначити загальний рівень його ризикованості шляхом віднесення до певної групи ризику.

Обробка результатів експертизи дозволить розподілити кожен вид ризику за відповідними рівнями залежно від їх оцінки: критичний – 0–20; високий – 21–40; середній – 41–60; низький – 61–80; відсутній – 81–100.

Залежно від результатів оцінки кожен з ризиків потрапляє до певного діапазону рівня. Згідно з розробленою ієрархією структури ризику забезпечення підсумковий ризик забезпечення є інтегральним показником забезпеченості кредитної операції і відображає рівень ризику забезпечення. Він характеризує всі основні аспекти роботи банку із заставним забезпеченням, його якісні та кількісні характеристики і містить чотири основні ризикоутворюючі фактори ризиків II рівня: ризик оцінки (VR), юридичний (LR), ризик втрати або пошкодження і втрати вартості (DR), ризик знецінення (IR).

Підсумковий ризик позичкового забезпечення (RC) I рівня має п'ять рівнів (табл. 2.11). Залежно від набраної суми балів присвоюється відповідний рівень.

Порівнюючи основні процедури заставних операцій і властиві їм ризики, необхідно формалізувати процедури і порядки їх адміністрування з методами оцінки. Природа кожного ризику індивідуальна і вимагає розробки окремих процедур.

Відповідно до Порядку формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [43] комерційні банки зобов'язані розробити і впровадити відповідні процедури і порядки. Інструментами контролю ризику слугують внутрішні процедури і положення банку, спрямовані на моніторинг вартості, стану та інших ризикоутворюючих факторів.

Таблиця 2.11

Характеристика та критерії оцінки ризику забезпечення позички (RC) I рівня

Опис ризику	Оцінка рівня ризику	Бал
Відповідає заставі депозитів або грошових сертифікатів, банківського золота, розміщених у банку і наданих у забезпечення. Імовірність відшкодування кредитних втрат близька до 100 %	відсутній	81–100
Високий рівень якості банківських процедур, відповідність вимогам регулятора і міжнародним вимогам, високий рівень відповідальності менеджменту, зауваження відсутні. Забезпеченість висока. Імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення висока	низький	61–80
Незначні зауваження, в цілому не впливає на результат, менеджмент ризику відповідає вимогам регулятора, процедури на прийнятному рівні, достатній рівень менеджменту, зауваження незначні. Забезпеченість на прийнятному рівні. Імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення середня	середній	41–60
Процедури на низькому рівні, зауваження суттєві, порушуються вимоги регулятора. Забезпеченість низька, рівень ризику високий. Імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення мінімальна	високий	21–40
Проблемні застави – забезпечення позички не виконує функцій застави, не знижує ризик забезпечення, імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення відсутня	критичний	0–20

У монографії уніфіковані, формалізовані з погляду методології механізми і процедури оцінки, контролю та моніторингу ризику забезпечення, які включають в себе як вимоги національного законодавства, так і можливості інтеграції з рекомендаціями Базеля II.

Результати проведеної оцінки можуть приймати згорнуту і розгорнуту форми (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Приклад згорнутої форми оцінки ризиків забезпечення банківських
позичок**

Найменування параметра	Ризики			
	VR ризик оцінки	LR юридичний ризик	DR ризик втрати або пошкодження	IR знецінення
Рівень ризику III рівня: - ризик оцінки вартості - ризик оцінки ліквідності - ризик оцінки функцій - ризик оцінки витрат	середній низький низький середній	-		
рівень ризику II	середній	низький	високий	середній
рівень ризику I	середній			

Як видно з даних табл. 2.12, в порівнянні зі стандартною інформацією про заставу, вихідними даними, запропонований формат надання інформації для менеджменту банку суттєво розширено і поглиблено.

Для банку така форма оцінки та подачі інформації вирішує відразу кілька завдань:

- банк отримує комплексну систему адміністрування роботи із заставним майном, оцінка застави та її аналіз набувають глибокого опрацювання, комплексності та об'єктивності;
- керівництво банку і кредитний комітет, підрозділи ризик-менеджменту, відділи планування та аналізу діяльності підвищують оперативність обробки інформації та прийняття рішень;
- аналітичні можливості обробки та аналізу результатів оцінки дозволяють суттєво підвищити якість прийнятих рішень, прогнозування та прийняття превентивних заходів.

Для цього банку необхідно передбачити і формалізувати в кредитній та заставній політиці, внутрішніх положеннях правила адміністрування роботи із заставним майном. Застосування даної методики сприяє зниженню кредитних

ризиків та ризиків забезпечення за активними операціями банку і може слугувати практичним інструментом оцінки якості забезпечення позички, допустимості ризику забезпечення, імовірності настання небажаних подій, носить новаторський характер.

Результати проведених оцінок ризиків забезпечення відображаються в звітній формі за кожним предметом забезпечення. Вони демонструють рівень, властивий кожному виду ризику, і дозволяють оперативно в поточному режимі надавати необхідну інформацію кредитному інспектору, кредитному комітету банку, підрозділам ризик-менеджменту.

Всі суттєві аспекти процесів присвоєння рейтингів і оцінки повинні затверджуватися правлінням (радою директорів) банку або відповідним комітетом і старшим менеджментом. Старший менеджмент повинен надавати раді директорів або його відповідному комітету інформацію про значущі зміни або винятки із затвердженої стратегії, які суттєво впливатимуть на функціонування рейтингової системи банку.

Співробітники, що відповідають за кредитний контроль, повинні регулярно обговорювати процес присвоєння рейтингів, виявляти галузі, що потребують вдосконалення, і планувати заходи щодо усунення виявлених недоліків.

Даний стандарт належить до структури управління, що включає раду директорів і старший менеджмент. У деяких країнах основною, якщо навіть не виключною, функцією ради директорів є нагляд за виконавчим органом (старшим менеджментом, правлінням) з метою забезпечення виконання останнім поставлених перед ним завдань.

Крім того, банки повинні мати незалежні підрозділи з контролю кредитного ризику і ризику забезпечення, які відповідають за розробку або вибір, впровадження та функціонування систем внутрішніх рейтингів. Підрозділ повинен бути функціонально незалежним від персоналу і менеджменту, що відповідають за надання кредитів. Їхня сфера відповідальності повинна включати:

тестування і моніторинг внутрішніх груп забезпечення;

- підготовку та аналіз підсумкових звітів, що містять історичні дані про дефолти, відсортовані за рейтингами на момент дефолту і за рік до дефолту, аналіз міграції класів та моніторинг трендів основних критеріїв;
- впровадження процедур для перевірки узгодженого застосування визначень рівня ризиків за підрозділами і за географічними зонами;
- перегляд та документування будь-яких змін в процесі адміністрування оцінки та аналізу ризиків забезпечення, включаючи причини змін.

2.3. Діагностика портфеля заставного майна за методикою комплексної оцінки ризиків забезпечення банківських позичок

Діагностика портфеля заставного майна виступає одним із інструментів при управлінні ним. Як зазначає Ю.С. Ребрик, «діагностика фінансового стану банку є одним із найважливіших етапів антикризового управління, оскільки від інформації, яка збирається на цьому етапі, залежать подальші процедури управління. Постійна і систематична діагностика допоможе керівникам банку вчасно виявити негативні тенденції у діяльності та прийняти адекватні управлінські рішення» [127, с. 206].

І. Бланк визначає діагностику як систему цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення можливих тенденцій і негативних наслідків кризового стану [128].

Н. Є. Скрипник стверджує, що діагностика виступає фундаментом розробки, обґрунтування альтернативних проектів управлінських рішень та критеріїв їх вибору щодо відновлення рівноваги, повної або часткової адаптації соціально-економічної системи до динамічного ринкового середовища [129].

Як зазначає В. Коваленко, діагностика стійкості банківської системи – це аналіз та оцінка ситуації в національній банківській системі, а також виявлення

позитивних чи негативних чинників, які зумовлюють зміни у банківській системі в майбутньому [130, с. 141]. Виходячи з наведених визначень, вважаємо, що діагностика ризику забезпечення банківських позичок – це аналіз та оцінка якості портфеля забезпечення банківських позичок, а також виявлення позитивних чи негативних чинників, які зумовлюють зміну реального рівня структурних компонентів ризику забезпечення на основі використання комплексного підходу. Об'єктом процесу діагностики виступає ризик забезпечення банківських позичок та чинники, що його викликають. Метою діагностики є своєчасне розпізнання ознак і природи ризику забезпечення банківських позичок, подолання його небажаних наслідків на кредитну діяльність, його локалізації, використання елементів дослідження як заходів превентивної санації, мінімізації сукупного кредитного ризику.

Послідовність проведення діагностики ризику забезпечення банківських позичок включає такі етапи: визначення якості заставного портфеля на даний час та на прогнозовану перспективу; характеристика методик, що використовуються для оцінювання рівня забезпечення банківських позичок; визначення чинників, що спричиняють підвищення рівня ризику забезпечення банківських позичок на поточний час, середньо- та довгострокову перспективу; розробка методичних підходів до визначення реального рівня ризику забезпечення банківських позичок та заходів щодо його мінімізації.

До типових помилок банків у кредитній політиці, що спричинили виникнення високого рівня проблемної заборгованості, аналітики відносять:

- необґрунтоване зниження вимог до позичальників у боротьбі за нарощування кредитного портфеля, нетранспарентна для позичальника система формування відсотка за користування позичкою включає приховані комісії (як результат – велика кількість неплатоспроможних позичальників або позичальників з низьким запасом кредитоспроможності: саме на них в першу чергу вплинула криза);
- масова видача позичок, джерелом погашення яких передбачалося отримання доходів від проведення позичальниками спекулятивних операцій (позички на

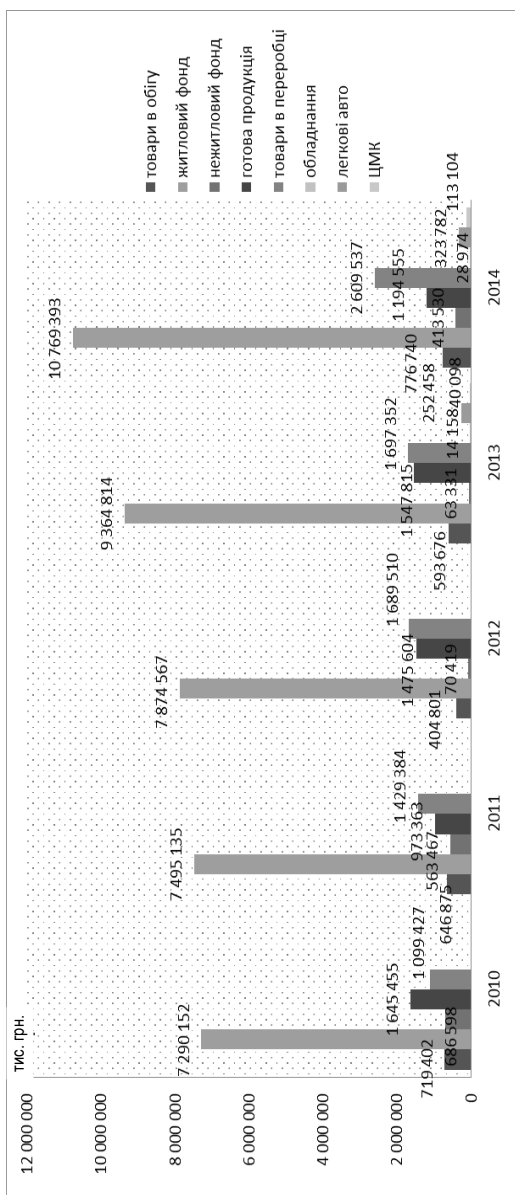
купівлю нерухомості і землі для перепродажу). Успішне погашення таких можливе тільки на етапі динамічного розвитку економіки і швидкого зростання цін на активи, придбані для перепродажу;

- формування системи ціноутворення без урахування кредитних ризиків (при високому рівні простроченої заборгованості доходи від працюючих кредитів не покривають збитків від проблемних);
- формування кредитного портфеля без урахування терміновості пасивів, що призвело до розривів ліквідності (видача на тривалі терміни при фінансуванні їх короткостроковими депозитами);
- масове кредитування клієнтів в іноземній валюті за відсутності у них доходів у валюті.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що актуальним питанням при розробці кредитної політики банків залишається організація ефективної роботи з управління забезпеченням банківських позичок.

Для отримання динаміки укрупнених показників структури видів забезпечення їх справедливої (ринкової) вартості був проведений аналіз портфеля заставного майна в матеріальній формі на статистичній базі Умовного банку за період з 2011 по 2016 рік. Кількість філій банку, що потрапили у вибірку та мають власні ліміти кредитування, кредитний комітет філії і, відповідно, свій кредитний і заставний портфель, склала 14. Дані філії представлені в більшості областей України і охоплюють всі сектори економіки. Сумарний обсяг досліджуваних заставних портфелів у матеріальній формі складається з 14 портфелів філій і становить 16 580 330 тис. грн. на 01.05.2015.

Таким чином, дослідженням були охоплені всі основні види забезпечення, які використовуються в банківській практиці країни та розташовані практично на всій території України. Динаміка зміни обсягів портфеля заставного майна за видами забезпечення в матеріальній формі представлена на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Динаміка зміни структури кредитного портфеля за видами забезпечення за період 2010–2014 рр., тис. грн.

Так, за представленими даними таблиці, на 01.01.2015 справедлива (ринкова) вартість нерухомості (нежитловий фонд) склала 10 769 393 тис. грн., що складає 64,95 % від усього досліджуваного портфеля. Всі заставні портфелі філій розділені на 3 групи залежно від розміру справедливої вартості забезпечення, що значиться на балансі філії.

Перша група – справедлива вартість заставного портфеля в матеріальній формі понад 1 млрд. грн. Друга група – заставний портфель – від 100 млн до 1 млрд. грн. Третя група – заставний портфель від 10 до 100 млн грн. Така градація дозволяє порівняти ці портфелі з аналогічними портфелями банків України, що входять до різних груп за розміром своїх активів.

Показники обсягів справедливої вартості видів забезпечення характеризують стабільне переважаюче застави майна у вигляді нерухомості комерційного призначення.

Перша апробація моделі комплексної оцінки забезпечення у вигляді базової діагностики портфеля заставного майна проведена станом на 01.05.2014.

Вибір дати тестування обумовлений підготовкою, власне, методики і необхідністю проведення діагностики в умовах відносної економічної і політичної стабільності, коли всі суб'єкти економічних відносин ще приймали свої рішення вільно в умовах економічної доцільності, а не виходячи з формажорних обставин економічного і політичного характеру.

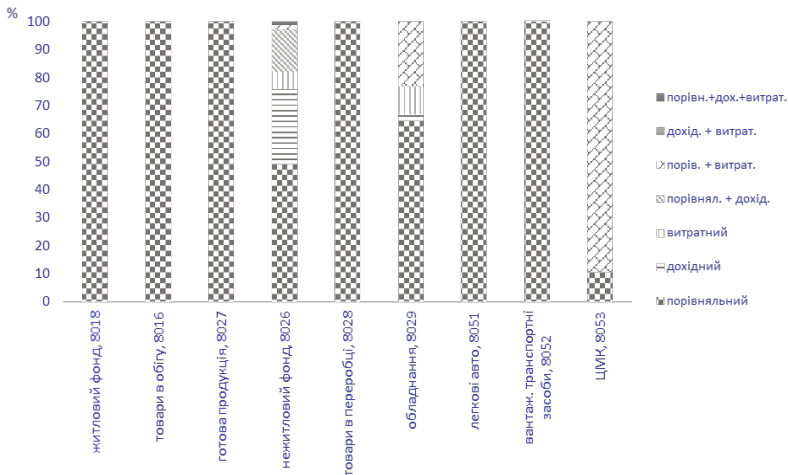
Мета базового тестування – продемонструвати можливості методики комплексної оцінки позичкового забезпечення щодо оцінки портфеля, її глибини і якості в розрізі основних ризикоутворюючих факторів.

Після проведення базової діагностики портфеля заставного майна станом на 01.05.2014 створено прогноз зміни структури його ризикованості станом на 01.01.2015, виходячи з припущень щодо погіршення низки основних ризикоутворюючих факторів, таких як: зниження рівня ліквідності за всіма видами забезпечення на один рівень. Отримані результати базового тесту і прогнозу проаналізовано та порівняно з фактичними даними діагностики

портфеля за станом на 01.01.2015. Мета порівнянь – виявити відповідність запланованих змін структури ризиковості портфеля забезпечення фактично отриманим даним. Можливість адекватного прогнозування змін структури якісних і кількісних змін заставного портфеля дозволяє керівництву банку приймати превентивні заходи з хеджування ризикових зон, і, відповідно, більш ефективно планувати діяльність банку і розподіл його ресурсів.

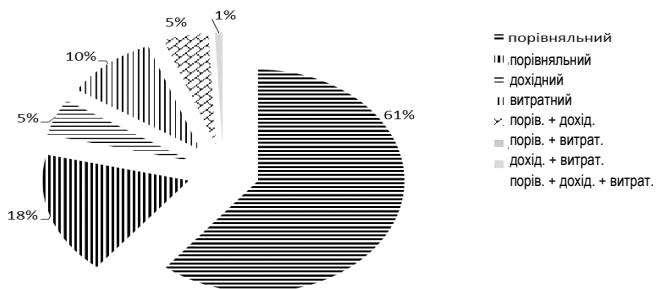
Базове тестування на схильність до ризиків проводилося за розробленою методикою у розрізі видів забезпечення і в цілому по заставному портфелю банку. Слід зазначити, що у разі проведення міжнародного аудиту приділяється увага обраній методиці оцінки ринкової вартості забезпечення. Пріоритет присвоюється порівняльному і доходному підходу. Тому для ризику оцінки вартості, ризику оцінки ліквідності, ризику оцінки другорядних функцій і ризику оцінки витрат представлена структура забезпечення в розрізі їх базових характеристик. На рис. 2.9 представлена структура апробованих у банку методів оцінки вартості предметів застави в розрізі видів забезпечення.

Оцінка структури використаних банком оціночних підходів у розрізі видів забезпечення характеризує виконання вимог НБУ щодо розрахунку ринкової вартості заставного майна. Як видно з рис. 2.13, основним оціночним підходом при визначенні ринкової вартості є порівняльний, а для обладнання та нерухомості комерційного призначення присутня незначна частка витратного підходу. Це пов'язано з тим, що частина прийнятого в забезпечення майна є «новобудовою» або тільки придбаним/виробленим обладнанням. Відповідно, оцінка ринкової вартості в межах витратного підходу відображає собівартість будівництва або виробництва та після її аналізу фахівцями банку може бути прийнята як результуюча вартість.

Рис. 2.9. Склад і структура застосованих методів оцінки ринкової вартості в розрізі груп забезпечення у банку на 01.05.2014

На рис. 2.10 представлена структура портфеля заставного майна в розрізі застосованих оціночних підходів

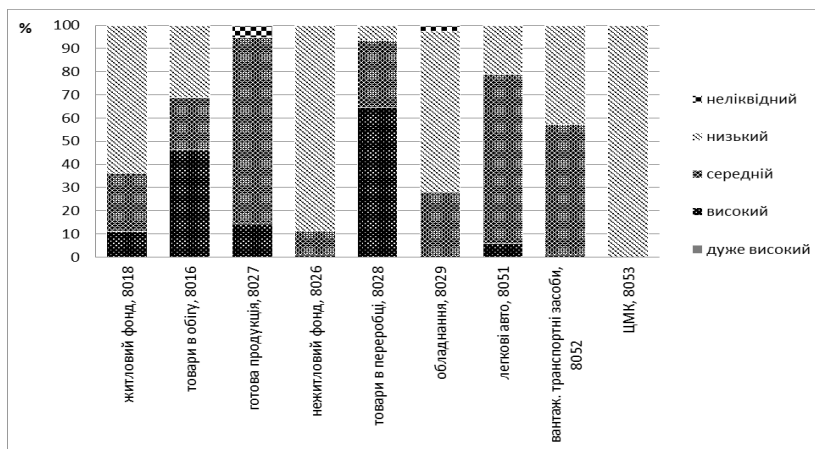
Рис. 2.10. Питома вага складу і структура застосованих методів оцінки у портфелі заставного майна банку на 01.05.2014

Тестування структури портфеля за застосованими методами оцінки характеризується переважанням порівняльного підходу при визначенні

ринкової вартості забезпечення, частка якого становить 61 %. Друге місце посідає оцінка дохідної нерухомості або бізнесу за допомогою дохідного підходу, питома вага якої складає 18 %. Комбінація порівняльного і дохідного підходів – 10 %. Частка в розмірі 5 % для витратного підходу свідчить про наявність у портфелі вузькоспеціалізованого або недавно придбаного обладнання та не є критичною.

В цілому методи оцінки і вартість забезпечення відповідають ринковій основі визначення вартості, що відповідає вимогам національного регулятора і міжнародного аудиту. Відповідно, імовірність помилок, пов'язаних із застосуванням неадекватних методик оцінки, мінімальна і контролювана.

За кожним видом забезпечення була проведена оцінка рівня ліквідності (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Склад і структура видів забезпечення кредитних зобов'язань позичальників у розрізі ліквідності видів забезпечення банку на 01.05.2014

Методикою закладено віднесення до рівня ліквідності «дуже високий» забезпечення кредитних зобов'язань у вигляді банківського золота, депозитів тощо, адже майно в матеріальній формі не потрапляє під цей рівень.

Найважливішим показником якості портфеля заставного майна банку є аналіз структури ліквідності заставного майна в розрізі видів забезпечення. Він демонструє широкий діапазон значень – від неліквідного майна до рівня «високий». Це пояснюється як поширеним використанням різних видів забезпечення, так і втратою їх функціональності протягом терміну дії кредиту, а також зміною кон'юнктури попиту та пропозиції.

Дана форма аналізу характеризує розподіл кожного виду заставного майна за рівнями ліквідності, відображаючи види та обсяги застави, які потрапляють в зони ризику (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Склад і структура заставного портфеля банку на 01.05.2014,
в розрізі ліквідності**

Вид забезпечення позички	Рівень ліквідності			
	Високий	Середній	Низький	Неліквідний
Товари в обігу 8016	167 080	80 938	112 311	0
Нерухоме майно (житловий фонд) 8018	69 723	160 995	408 567	0
Готова продукція (8027)	10 556	59 885	0	4 048
Нерухоме майно (нежитловий фонд) 8026	69 516	976 170	8 173 132	1
Товари в переробці 8028	823 731	366 247	83 295	248
Обладнання (8029)	1 293	554 048	1 371 544	49 459
Легкові авто (8051)	1 405	18 130	5 279	0
Транспортні засоби (крім легкових авто) (8052)	3 021	186 186	141 759	2
Цілісні майнові комплекси (8053)	0	0	114 400	0
Разом, тис. грн.	1 146 325	2 402 599	10 410 287	53 758
Питома вага, %	8,18	17,15	74,29	0,38

Тестування структури портфеля за видами забезпечення в розрізі рівнів ліквідності проводиться вперше і охоплює широкий діапазон: від неліквіду до високого рівня. В цілому по заставному портфелю переважає низький рівень ліквідності, що пояснюється консервативним підходом до його визначення і соціально-економічною ситуацією, що склалася на дату оцінки. Питома вага

забезпечення з низьким рівнем ліквідності становить 74,29 %. Середній рівень ліквідності відповідає 17,15 % заставного майна. Даний показник демонструє можливі терміни відшкодування кредитних коштів за рахунок реалізації забезпечення, які для майна з низьким рівнем ліквідності становлять від 9 до 12 місяців, а при середньому – від 6 до 9 місяців.

Інформація про можливі терміни відшкодування від реалізації забезпечення дозволяє менеджменту банку адекватно планувати фінансові потоки банку, розміри формованих резервів. Більше того, аналіз ліквідності дозволяє проводити прогнозування. У разі песимістичного прогнозу можливо знизити у всіх (або у частині) видів забезпечення рівень ліквідності і побачити структуру і терміни повернення. Первинними даними для формування інформаційної бази щодо заставного портфеля є комплексна експертиза забезпечення кредиту, що здійснюється співробітниками банку на підставі фактично проведених оціночних процедур щодо кожного предмета забезпечення.

У таблиці 2.14 наведено аналіз структури видів забезпечення у розрізі функцій, що виконуються. Він проведений в розрахунку питомих ваг кожної функції і їх сукупності по відношенню до загальної суми забезпечення. За даними табл. 2.14, більша частина (86 %) забезпечення виконує стимулюючу, обмежувальну та інформаційну функції, що свідчить про те, що банк має додаткові інструменти стимулювання позичальників до своєчасного погашення кредиту.

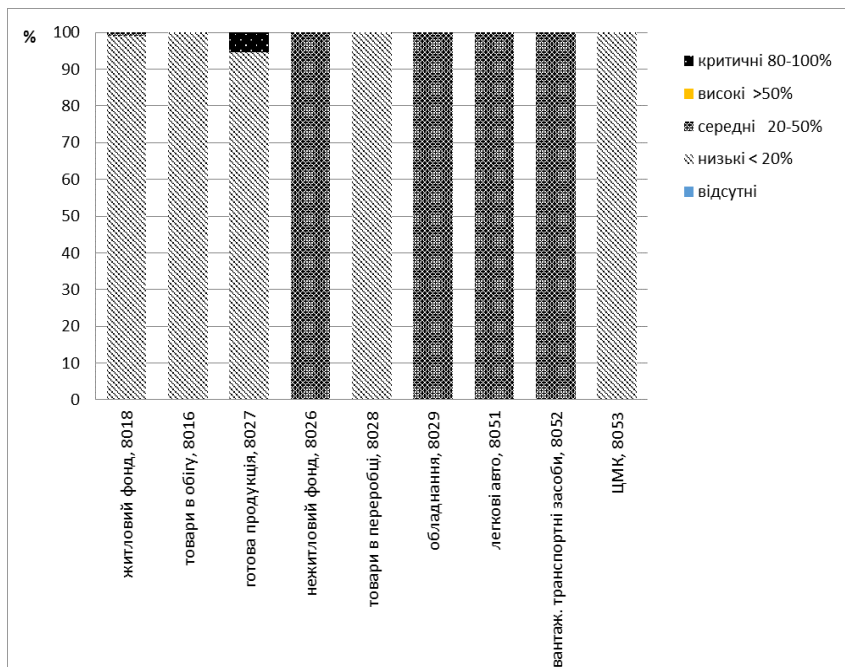
Стимулююча функція особливо актуальна в даний час, коли стан ділової активності та інвестиційного клімату суттєво обмежує можливості реалізації проблемних застав. Оцінка та аналіз виконання забезпеченням другорядних функцій (стимулюючої, інформаційної та обмежувальної) сприяє зниженню ризику оцінки і, відповідно, ризику забезпечення.

Таблиця 2.14

**Результати аналізу структури видів забезпечення кредитних зобов'язань
у розрізі функцій в банку на 01.05.2014, %**

Функції Забезпечення	Види забезпечення згідно параметрів аналітичного обліку НБУ, %								
	житловий фонд 8018	товари в обігу 8016	готова продукція 8027	нежитловий фонд 8026	товари в переробці 8028	обладнання 8029	легкові авто 8051	вантажні авто 8052	ЦМК, 8053
Стимулююча	0,22	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Всього за портфелем	-								
Обмежувальна	3,77	0,00	0,00	7,62	0,03	0,00	1,54	0,00	0,00
Всього за портфелем	5								
Інформаційна	0,00	0,00	5,43	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Всього за портфелем	-								
Стимулююча обмежувальна	5,82	0,00	0,00	0,30	53,26	0,00	9,20	6,68	0,00
Всього за портфелем	6								
Обмежувальна інформаційна	18,00	0,00	0,00	3,01	2,59	0,02	10,88	0,29	0,00
Всього за портфелем	3								
Стимулююча обмежувальна інформаційна	72,20	100,00	94,57	89,06	44,12	99,98	78,38	93,03	100
Всього за портфелем	86								

Структура розміру потенційних витрат, представлена на рис. 2.11, характеризує планові втрати ринкової вартості забезпечення позички у разі його реалізації.

Рис. 2.11. Структура видів забезпечення банку на 01.05.2014 в розрізі витрат, %

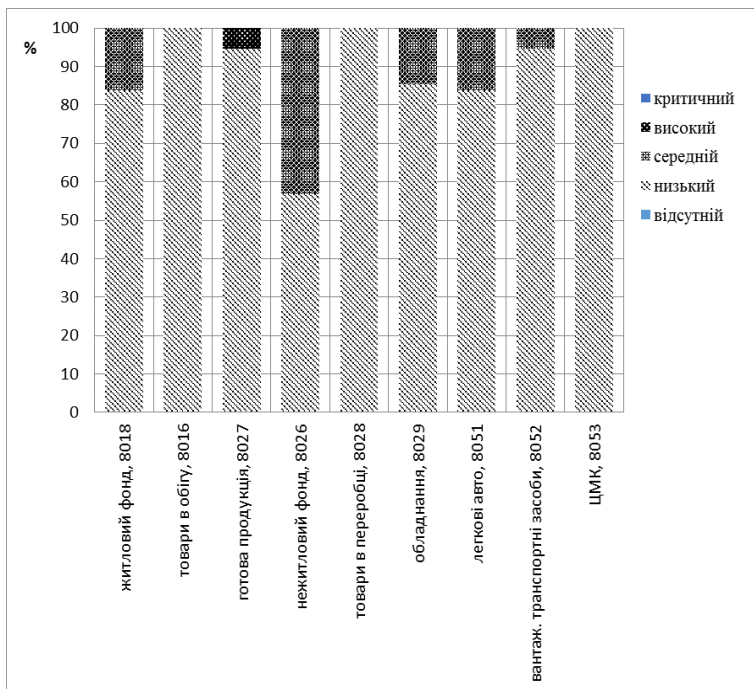
Структура видів забезпечення в розрізі потенційних витрат характеризується переважанням низького рівня (до 20%), що пов'язано з концентрацією кредитного портфеля в сегменті обслуговування юридичних осіб і, відповідно, заставою у вигляді комерційної нерухомості.

Середній рівень витрат (до 50% від ринкової вартості) характерний для застави у вигляді транспорту, товарів в обігу та переробці, що пов'язано з витратами на пошук, вилучення, зберігання та виконавчими витратами.

Тестування структури портфеля на втрати відшкодування, пов'язані з можливим зверненням стягнення, демонструє середній рівень втрат в розмірі від 20 до 50% від ринкової вартості для 82% портфеля заставного майна, для 18% – потенційні витрати можуть скласти до 20%. Представлена інформація

дозволяє менеджменту банку більш коректно планувати розмір повернення виданих банківських позичок.

Аналіз структури видів забезпечення в розрізі ризику оцінки характеризує якість прийнятих у банку оціночних процедур і рівень менеджменту відповідального персоналу (рис. 2.12).

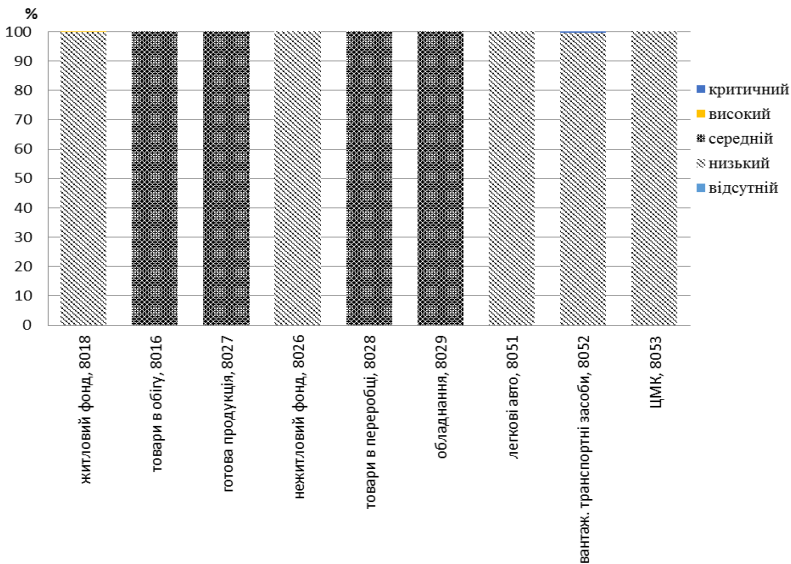
Рис. 2.12. Склад і структура видів забезпечення банку на 01.05.2014 в розрізі ризику оцінки (VR)

Так, для більшості видів забезпечення характерний низький рівень ризику. Це пояснюється наявністю адекватної методичної бази, сучасною інформаційною системою, рівнем професійної підготовки, наявністю кваліфікаційних свідоцтв оцінювача і досвідом роботи більшості співробітників

заставної служби, а також спеціальними заходами внутрішнього і зовнішнього контролю за якістю роботи.

Частка в загальному портфелі ризику оцінки на рівні «низький» – у розмірі 69 %, 31 % припадає на «середній» рівень ризику оцінки, що в цілому демонструє високу якість менеджменту ризику оцінки, адекватність методик та оціночних процедур, що застосовуються.

Структура видів забезпечення в розрізі юридичного ризику відображає специфіку, притаманну заставі у вигляді рухомого і нерухомого майна (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Структура видів забезпечення банку станом на 01.05.2014 в розрізі юридичного ризику (LR)

Структура портфеля за юридичним ризиком: 74 % – рівень «низький» і 26 % – рівень «середній»; характеризує можливість захисту інтересів банку, що пов'язані з правовим полем (велика питома вага нерухомості) та особливостями

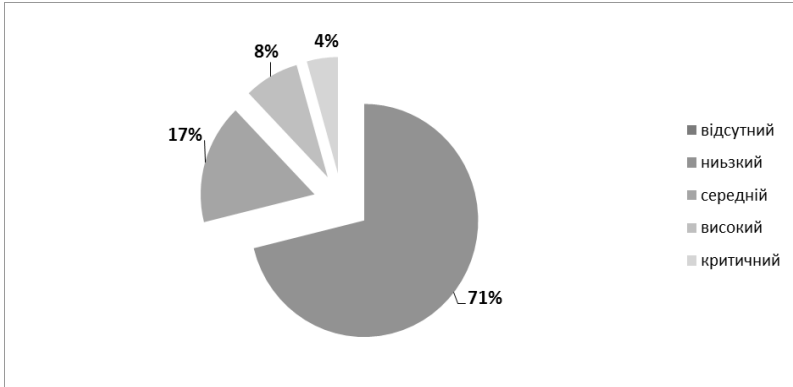
застави різних видів майна, адекватність прийнятих у банку юридичних процедур і рівня менеджменту, а також правовий захист банку як заставодержателя при зверненні стягнення на забезпечення.

Так, для забезпечення у вигляді нерухомості як житлового, так і комерційного призначення, юридичний ризик на рівні «низький» охоплює 74 % заставного портфеля, в той час як для рухомого майна рівень ризику відповідає рівню «середній».

Структура видів забезпечення в розрізі ризику втрати або пошкодження характеризує ризикованість забезпечення кредитних зобов'язань з точки зору їх фізичної наявності та збереження. Так, для нерухомого майна (код обліку 8018, 8026, 8053) ризик втрати для банку мінімальний і відповідає рівню «низький».

У зв'язку з представленою специфікою застава нерухомості завжди є більш пріоритетною для банку в порівнянні з іншими видами забезпечення. Ризик втрати для обладнання, легкового та вантажного транспорту (код обліку 8029, 8051, 8052) є вищим у порівнянні з нерухомістю, однак правові та процедурні механізми його збереження, страхування та регулярний моніторинг дозволяють його контролювати, відповідно, оцінка ризику – на рівні «середній». Найбільш ризикований вид забезпечення – товари в обігу, товари в переробці і готова продукція (рис. 2.14).

Частка портфеля в розмірі 8 % оцінюється з рівнем ризику «високий». Такий рівень ризику втрати відповідає забезпеченню у вигляді товарів в обігу, готової продукції і товарів в переробці. Однак питома вага цих видів забезпечення в цілому по портфелю складає 12,29 %. Низький рівень ризику втрати або пошкодження характерний для 71 % заставного портфеля. Це є хорошим показником якості забезпечення кредитних зобов'язань і частково пояснюється акцентом на кредитуванні корпоративного сектора, в якому переважає застава нерухомості.

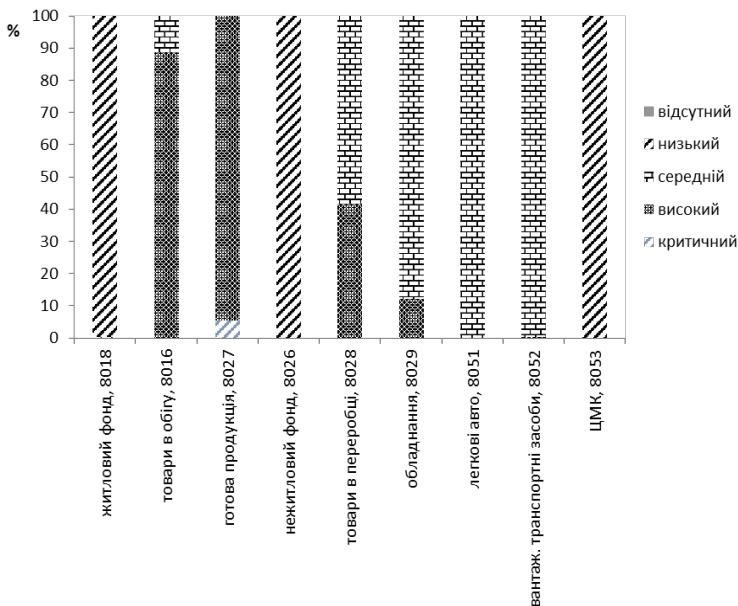
Рис. 2.14. Структура заставного портфеля банку на 01.05.2014 в розрізі ризику втрати або пошкодження (DR)

Для нерухомості (житлової та нежитлової, код обліку 8018 і 8026), а також нерухомості цілісних майнових комплексів (код обліку 8053) ризик знецінення є мінімальним, зважаючи на специфіку об'єктів застави, які схильні до мінімальних розмірів природного зносу в порівнянні з іншими видами забезпечення. Термін економічного життя об'єкта нерухомості – від 50 до 100 років. Для інших видів забезпечення розмір ризику знецінення оцінений на рівні «середній».

В цілому по портфелю заставного майна середній рівень ризику знецінення (IR) властивий 29 % портфеля, а для 71 % характерний «низький» рівень ризику. Така структура пояснюється обсягом видів забезпечення, в якому на нерухомість (крім житлового фонду, код обліку – 8026) припадає 65,79 %. В цілому по портфелю ризик знецінення знаходиться в допустимих, задовільних межах.

Сукупна оцінка ризику забезпечення за структурою видів застави характеризує імовірність повернення кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення (рис. 2.15).

Рис. 2.15. Структура видів забезпечення банку станом на 01.05.2014 в розрізі ризику (забезпечення) забезпечення (RC)

Так, для нерухомості (житловий та нежитловий фонд, нерухомість цілісних майнових комплексів, код обліку 8018, 8026, 8053) характерний «низький» рівень ризику, що обумовлено як надійністю такого виду застави, так і наявністю реальних правових можливостей відшкодування втрат за кредитами за рахунок реалізації.

Слід зазначити, що при заставі майна у вигляді товарів в обігу забезпечення виконує другорядні функції – такі, як інформаційну, обмежувальну, рідше – стимулюючу. У портфелі, що діагностується, для частини забезпечення у вигляді товарів рівень ризику забезпечення «високий». Для решти – «середній».

Зведений аналіз заставного портфеля демонструє низький рівень ризику забезпечення для 71 % портфеля. Імовірність процедурних, методологічних та

адміністративних помилок знаходиться на прийнятному рівні і характеризує кредитну та заставну політику банку як зважену. Рівень менеджменту кредитних і заставних операцій – достатній. Однак для 21 % портфеля присвоєно ризик забезпечення на рівні «середній». Це потенційна зона ризику неповернення кредитних ресурсів у разі дефолту позичальників. Тому даний проблемний сегмент вимагає підвищеної уваги з боку керівництва, кредитного комітету та служби безпеки банку.

Така ситуація характерна для застави майна у вигляді: легкових автомобілів (код обліку – 8051), транспортних засобів, крім легкових авто (код обліку – 8052), готової продукції (код обліку – 8027), обладнання (код обліку – 8029).

При цьому слід зазначити частку даного майна в загальній сумі портфеля забезпечення: легкових автомобілів (код обліку – 8051) – 0,18 %; транспортних засобів, крім легкових авто (код обліку – 8052) – 2,36 %; готової продукції (код обліку – 8027) – 0,53 %; обладнання (код обліку – 8029) – 14,10 %; усього – 17,17 % від загальної ринкової (справедливої) вартості портфеля заставного майна.

На високий рівень ризику забезпечення припадає 6 % заставного портфеля. Даний сегмент заставного портфеля – «червона зона», вимагає підвищеної уваги кредитних інспекторів та служби безпеки банку. Тому для зниження можливості негативних наслідків рекомендується проводити превентивні заходи щодо позичальників і забезпечення.

Перегляд умов договорів, реструктуризація графіків, додаткова застава тощо – в цілому аналіз портфеля за ризиками забезпечення характеризує достатній рівень менеджменту ризику, адекватність методик оцінки та прийнятих у банку процедур і порядків його адміністрування. Комплексна оцінка та аналіз дає менеджменту банку об'єктивну інформацію про стан портфеля заставного майна, його якість та рівень адміністрування.

У табл. 2.15 наведені результати тестування за розробленою методикою комплексної оцінки ризиків забезпечення портфеля заставного майна банку на 01.05.2014.

Таблиця 2.15

**Міграція рівнів ризиків забезпечення у портфелі заставного майна
в банку, %**

Дата тесту	Ризик	Оцінка рівнів ризику забезпечення, %				Рівень ризику
		низький	середній	високий	критичний	
Перший тест на 01.05.2014	VR	68,60	31,37	0,03	0,00	II
	LR	73,69	26,29	0,01	0,01	
	DR	65,52	22,28	7,80	4,40	
	IR	71,17	28,82	0,01	0,00	
	RC	66,99	24,70	8,28	0,03	I
Прогноз на 01.01.2015	VR	63,75	36,42	0,03	0,00	II
	LR	72,23	25,25	2,72	0,01	
	DR	68,73	19,01	7,85	4,40	
	IR	70,92	28,59	0,49	0,00	
	RC	63,37	26,75	9,84	0,04	I
Факт 01.01.2015	VR	62,84	36,49	0,01	0,00	II
	LR	69,96	23,63	4,11	2,31	
	DR	66,69	7,23	21,65	4,43	
	IR	15,05	84,20	0,75	0,00	
	RC	47,70	29,02	22,39	0,88	I

* згідно з запропонованою методикою рівень ризику забезпечення «відсутній» відповідає заставі майна у вигляді грошових депозитів, банківського золота. Тестування проводилося для застави майна в матеріальній формі.

Результати прогнозу зміни ризиків позичкового забезпечення на 01.01.2015 отримані з наступних припущень:

- зниження рівня ліквідності на один рівень з усіх видів заставленого майна;
- підвищення рівня ризику оцінки;
- підвищення рівня юридичного ризику;
- підвищення рівня ризику знецінення та втрати;
- розподіл питомої ваги вартості забезпечення за рівнями ризику представлений у відсотках.

Як видно з табл. 2.15, станом на дату проведення першого тестування 01.05.2014, концентрація ризиків забезпечення у вартісному вираженні виглядала наступним чином: основна частина заставного майна мала рівень ризику забезпечення I рівня (RC) – низький, 66,99 % від загальної ринкової вартості заставного портфеля. Це пов'язано з тим, що в структурі портфеля більше 65,79 % забезпечення сконцентровано у вигляді нерухомості нежитлового фонду (комерційного призначення: магазини, супермаркети, склади тощо). Відповідно, це позначилося на рівні концентрації ризиків. На рівень ризику «середній» припало 24,7 % вартості заставного забезпечення. Зона «високого» рівня ризику – 8,28 %.

Прогноз на 01.01.2015 зроблено в червні 2014 р. з метою виявлення змін потенційно ризикових зон у портфелі застав. Прогнозом передбачено: зниження рівня ліквідності за всіма видами забезпечення; збільшення ризику знецінення за всіма видами забезпечення; збільшення ризику втрати за заставою рухомого майна за товарами в обігу та переробці та готовою продукцією; збільшення юридичного ризику за частиною заставного майна, пов'язане з настанням форс-мажорних обставин у деяких позичальників і необхідністю судового та досудового врегулювання суперечок, що можуть виникнути. Таким чином, було прогнозовано погіршення якості портфеля за всіма ризиками забезпечення та видами заставного майна.

Вплив результатів прогнозу на розподіл забезпечення за рівнями ризику забезпечення: «низький» – 63,37 %; «середній» – 26,75 %; «високий» – 9,84 % і «критичний» – 0,04 %.

Виходячи з отриманих результатів, ми можемо провести порівняльний аналіз запланованих прогнозом і фактичних змін у розподілі ризиків забезпечення заставного портфеля банку.

Фактичні дані на 01.01.2015 демонструють наступні результати розподілу за ризиком забезпечення RC: «низький» – 47,70 %; «середній» – 29,02 %; «високий» – 22,39 %, «критичний» – 0,88 %. Суттєва зміна структури портфеля

за його ризикованістю обумовлена форс-мажорними обставинами економічного і політичного характеру, що трапилися протягом 2014 року.

У табл. 2.16 представлені зміни структури ризикованості портфеля заставного майна банку в процентних пунктах, що відображають зміну питомої ваги ринкової вартості відповідних сегментів забезпечення за фактом на дві звітні дати (01.05.2014 та 01.01.2015).

Таблиця 2.15

Зміна показників структури ризикованості портфеля забезпечення банку,

%

Дата тесту	Ризик	Низький	Середній	Високий	Критичний
Зміна факту 2015 р. до факту 2014 р.	VR	-5,76	5,12	-0,03	0,00
	LR	-3,73	-2,66	4,10	2,30
	DR	1,17	-15,05	13,86	0,02
	IR	-56,11	55,37	0,74	0,00
	RC	-19,29	4,33	14,11	0,85
Відхилення прогнозу на 2015 р./факт 2015 р.	VR	0,71	-0,07	0,03	0,00
	LR	2,27	1,42	-1,39	-2,3
	DR	2,04	11,78	-13,80	-0,02
	IR	55,87	-55,61	-0,26	0,00
	RC	15,67	-2,27	-12,55	-0,84

Порівняння фактичних даних у травні 2014 р. і січні 2015 р. демонструють такі результати: фактична міграція ризику забезпечення сталася від низького рівня до середнього та високого. Питома вага в загальному обсязі вартості забезпечення знизилася на 19,29 % для рівня «низький», «середній» зріс на 4,33 %. Найбільше зростання обсягів позичкового забезпечення спостерігається в сегменті ризику «високий» – +14,11 %. Причинами, що призвели до суттєвої зміни питомих ваг, стали різка девальвація національної валюти, порушення напрацьованих економічних зв'язків, погіршення платоспроможності суб'єктів економічних відносин, що викликало охолодження бізнес-середовища, зменшення кількості і розмірів здійснених операцій, дефолти компаній.

Якщо порівнювати дані прогнозу і факту на 01.01.2015, то можна констатувати, що, хоча прогнозом і передбачалося зниження частки забезпечення, класифікованих за ризиком з рівнем «низький» з 66,99 до 63,37 %, за фактом їх частка склала 47,7 % (зміна плюс 15,67 %). Відповідно розподіл за фактом – вище прогнозованого: за рівнем ризику «середній» – мінус 2,27 %, за рівнем ризику «високий» – мінус 12,55 % і за рівнем ризику «критичний» – мінус 0,84 %.

Таким чином, за ризиком забезпечення банківських позичок найбільші зміни торкнулися забезпечення, класифікованих за рівнем ризику «низький» за рахунок фактичного порівняно з прогнозованим збільшення питомої ваги забезпечення банківських позичок, які мігрували з рівня «низький» на рівень «середній» та «високий».

В цілому структура ризиковості заставного портфеля залишається на прийнятному рівні. Питома вага забезпечення з високим ризиком (RC) у розмірі 22,39 % від загальної вартості забезпечення вимагає від керівництва банку підвищеної уваги і прийняття додаткових заходів з мінімізації. У разі трансформації показників якості обслуговування боргу за позичальником і рівнем ризику забезпечення позички до «проблемної зони» менеджменту банку необхідно вживати невідкладних заходів щодо позичальника та забезпечення за позичкою, спрямованих на захист своїх інтересів.

Таким чином, поєднання показників оцінки кредитоспроможності з оцінкою ризиків забезпечення дозволяють банкам підвищити якість управління кредитним портфелем і забезпеченням банківських позичок. Прогнозування змін структури ризику заставного портфеля надає можливість менеджменту банку для прийняття своєчасних превентивних заходів з підтримки необхідного рівня якості кредитного та заставного портфелів.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТАНДАРТІВ ДО СУЧАСНИХ ВИМОГ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК

3.1. Запровадження управління забезпеченням банківських позичок на основі моделі внутрішньої рейтингової системи

Сучасні вимоги до ведення банківських операцій передбачають використання нових ефективних підходів до побудови та управління бізнес-процесами менеджерами банків. Впровадження адекватних інформаційних технологій та моделей управління банківськими ризиками – необхідний крок для прибуткового функціонування банків у висококонкурентному середовищі в умовах економічної невизначеності.

В системі комплексного економічного аналізу важливе місце займає оцінка та управління діяльністю на основі рейтингу як системного економічного показника, що враховує сукупність різних параметрів. Наявність адекватної системи рейтингової оцінки забезпечення кредитних зобов'язань позичальників як відображення загального менеджменту кредитного ризику набуває великого значення у посткризовий час, в умовах економічної невизначеності і стагнації економіки з урахуванням очікуваного посилення норм світового банківського регулювання та глобального перегляду підходів до ризик-менеджменту.

Слід відмітити, що рейтинги є загальноприйнятим в усьому світі інструментом для комплексної оцінки банківських структур. У сучасних умовах розвитку управлінських структур банківського бізнесу рейтинги виступають найбільш розвиненим сегментом рейтингових продуктів. Зазначене викликане тим, що з боку суспільства присутня зацікавленість відносно стабільності та надійності функціонування банків, а також потребою у транспарентній та прозорій інформації про їх діяльність.

При цьому результати рейтингування вітчизняних банків практично є закритою інформацією, і недостатньо використовуються в процесі управління. Це стосується особливо управління забезпеченням банківських позичок. Як зазначає Ю. Богатов, зазначене пов'язано з відірваністю існуючих методик рейтингової оцінки банків від реальних схем управління [131, с. 6].

Термін “рейтинг” походить від англійського дієслова *to rate* – “оцінювати”. Відповідно, поняття “рейтинг” (англ. *rating*) перекладається як “оцінка, визначення вартості” [132, с. 449]. Тому рейтингова оцінка має місце при реалізації функцій управління – таких, як оцінка, аналіз, контроль, регулювання, організація та прогнозування.

Питанням визначення рейтингів банків, позичальників, емітентів цінних паперів, страхових компаній і підприємств приділено достатньо уваги в наукових працях В. Кургузова [133, с. 145]; В. Ларіонова [134, с. 335]; О. Дзюблюка [135, с. 66–104]; М. Афанасенка [136, с. 72–77]; В. Кравченка [137, с. 207]; В. Кочеткова [138] та багатьох інших. Проте практично без уваги залишилися дослідження з визначення рейтингу забезпечення банківських позичок.

Критичний аналіз поглядів науковців на поняття «рейтинг» [131; 139–150] дало змогу визначити, що рейтинг як базова категорія розглядається як оцінка, характеристика, система, показник, метод, інструмент, процес та прогноз.

У свою чергу, аналіз напрацювань вітчизняних та зарубіжних економістів, а саме [151–156], дав змогу визначити класифікацію рейтингів, які використовуються у банківській справі (рис. 3.1).

Якщо розглядати рейтингові системи, які застосовуються для оцінювання банківського бізнесу, то в основному вони націлені на визначення рівня фінансової стійкості та кредитного рейтингу.

Рис. 3.1. Класифікація банківських рейтингів

Щодо визначення рейтингу застави, наукові напрацювання представлені в роботі В. Рослова [27, с. 108]. Ним запропоновано підхід до визначення рейтингової моделі оцінки якості застави. Рейтинг застави відображає ступінь імовірності задоволення банком вимог за кредитом за рахунок реалізації заставного майна і характеризує ризик забезпечення у вигляді застави. Оцінка рейтингу якості забезпечення за окремою угодою проводиться за наступною формулою:

$$Q = N \times K_{\text{покp}} \times K_{\text{зп}} \quad (3.1)$$

де N – нормуючий коефіцієнт;

$K_{\text{покp}}$ – коефіцієнт покриття, що визначає частку зобов'язань, забезпечених заставою;

$K_{\text{з}}$ – коефіцієнт заставної привабливості.

У представленій методиці основний акцент зроблено на способах розрахунків коефіцієнтів для визначення рейтингу якості за індивідуальною позичкою, однак дослідження не систематизовані в цілісну модель рейтингової оцінки забезпечення, застосування якої можливо як при визначенні рейтингу індивідуальної застави, так і для комплексного аналізу портфеля заставного майна. Таким чином, недослідженою залишається низка питань щодо побудови моделі рейтингової оцінки забезпечення банківських позичок.

Розробка рейтингової системи оцінки забезпечення банківських позичок є логічним продовженням розробленої методики комплексної оцінки ризиків забезпечення і завершальним етапом із трансформації стандартів до управління ризиками забезпечення.

Беручи до уваги загальну ідеологію Базеля II щодо застосування внутрішніх рейтингів, виділимо і екстраполюємо основні вимоги та критерії, що мають безпосереднє відношення до розробки системи. Рейтингова система

оцінки забезпечення може бути частиною більш широкої моделі оцінки кредитних ризиків та рейтингування позичальників.

Термін «рейтингова система» включає в себе всі методи, процедури, системи контролю та збору даних, а також інформаційні системи, які сприяють оцінці ризику, присвоєнню внутрішніх рейтингів і кількісних оцінок імовірності дефолту і розмірів збитку [157].

У першому розділі дослідження відзначалися важливість і можливість поступового впровадження рекомендацій Базеля II. Даний документ враховує досягнення в галузі визначення та управління кредитними ризиками для тих банків, які рухаються в напрямку побудови системи внутрішніх рейтингів (IRB – Internal Rating Based Approach, далі – IRB) [158]. Передбачено подальший розвиток і перехід до більш досконалого (*advanced*) IRB-підходу, відповідно до якого фінансовим організаціям (банкам) дозволено застосовувати власні моделі для оцінки основних ризикових параметрів, необхідних для оцінки вимоги до капіталу.

Рекомендації Базельського комітету не містять завершеної, універсальної моделі, яку потрібно використовувати в системі кредитного ризик-менеджменту. Базель II – це методологія, яка пропонує підхід, який гарантує в підсумку побудову ефективної системи управління кредитними ризиками. Методологічно обґрунтовуючи і виробляючи способи оцінки ринкової та заставної вартості, доходимо висновку про необхідність інтерпретації методології оцінки LGD в умовах реалій української економіки [159].

При розробці моделі доцільно адаптувати вимоги Базеля II до рейтингів і стандартів управління ризиками Федерації європейських асоціацій ризик-менеджерів FERMA [160].

Принциповою відмінністю Базеля II є те, що встановлено три компоненти, які спрямовані в першу чергу на оцінювання та управління ризиками, при цьому найбільша увага приділена кредитному ризику. Характеристика представлених компонент наведена у наукових працях

В. Коваленко, І. Школьник; О. Хаб'юка, О. Тершенка [161, с. 31; 162, с. 166–167; 163, с. 153; 164, с. 4–8].

Відповідно до вказаних поглядів науковців основні зміни полягають у наступному. Перший компонент – мінімальні вимоги до капіталу – капітал розглядається з позиції відповідності ринковому, кредитному та операційному ризикам. Другий компонент – контроль з боку нагляду, група вимог, метою яких є не тільки гарантування у банків достатнього рівня капіталу, але і його рівень для покриття ринкового, кредитного та операційного ризиків. Третій компонент – ринкова дисципліна, сутність якої полягає у розкритті інформації про ризики, на які наражається банк, іншими словами – підвищення рівня прозорості банків.

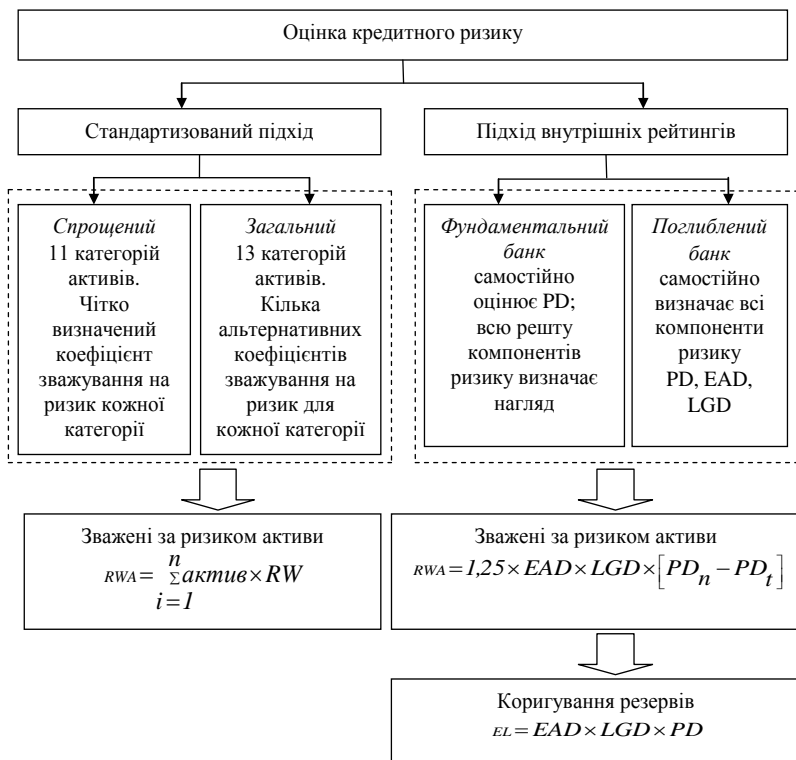
Так, Базель II передбачає використання більш широкого спектра інструментів щодо оцінки кредитного ризику, за структуризацією якого виникає і ризик забезпечення банківських позичок, а саме:

- стандартизований підхід (SA) – найпростіший метод. Значення ризику отримані з рейтингів, проведених зовнішніми органами з оцінки ризику чи кредитно-експортними агентствами;
- один з двох рекомендованих Базельським комітетом методів розрахунку кредитних ризиків (IRB):

1) базовий підхід (FIRB) – за цією методикою банк використовує власну оцінку вірогідності невиконання клієнтами своїх зобов'язань, орган з банківського нагляду визначає інші характеристики;

2) прогресивний підхід (AIRB) – всі компоненти визначаються банками (рис. 3.2) [165, с. 15; 166, с. 107; 167, с. 102].

Слід відзначити, що у Базелі II запропоновано методики врахування застави, що отримали назву простого та комплексного підходів. У межах простого підходу [168, § 129, § 182–185] для окремих категорій активів коефіцієнт кредитного ризику активу чи контрагента в деяких випадках замінюється коефіцієнтом ризику самої застави, який, зазвичай, є значно нижчим.

Рис. 3.2. Характеристика підходів до оцінки кредитного ризику згідно з Базелем II (складено авторами з використанням матеріалів [22, с. 17–18; 168]):

RW – ваговий коефіцієнт; PD – ймовірність дефолту; LGD – збиток при дефолті;
 EAD – експозиція при дефолті

Простий підхід передбачає, що у разі настання кредитного ризику банку доведеться мати справу не з контрагентом, а з об'єктом забезпечення, тому величина потенційного кінцевого збитку залежить не так від суб'єкта господарювання чи фізичної особи, як від ліквідності застави.

У межах комплексного підходу [169, § 130–133, § 147–150] банк повинен скоригувати величину кредитної експозиції на певну частку ринкової вартості застави. Перед зважуванням на ризик банк повинен із загальної суми заборгованості відняти деяку частку вартості об'єкта забезпечення, яка визначається як добуток ринкової вартості застави на спеціальний понижуючий коефіцієнт, встановлюваний органом нагляду.

Необхідність нового підходу до врахування застави викликана зміною підходів до оцінки резервів під кредитні збитки – згідно з МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» резерв формується на різницю між балансовою вартістю та сумою очікуваного відшкодування, до розрахунку якої забезпечення включається не безпосередньо, а через трансформацію в потоки коштів [170, § 63, § AG84]. Тому з огляду на поширеність практики використання застави для зменшення кредитного ризику Базельський комітет прийняв рішення щодо врахування застави при оцінці капіталу.

Узагальнивши вимоги Базель II та стандарти управління ризиками, визначено їх сутність, а саме:

- до застосованої банком рейтингової моделі висувається низка вимог адміністративного, методичного та практичного характеру;
- система оцінки рейтингу і процедури оцінки ризиків повинна забезпечувати достовірну оцінку забезпечення та його параметрів, якісну диференціацію ризиків, їх точну і послідовну кількісну оцінку;
- визначення і критерії рейтингів повинні бути переконливими і транспортними, які б дозволяли раціонально диференціювати ризики;
- описи класів і критеріїв повинні бути достатньо докладними для того щоб співробітники, які займаються присвоєнням рейтингів, мали змогу послідовно присвоювати одну і ту саму оцінку позичальникам або інструментам з однаковим ризиком.

При розробці рейтингової системи необхідно враховувати можливості її інтеграції до вимог Базеля II, які припускають її застосування для відображення виключно LGD. Даний рейтинг сприяє відображенню як окремих, так і всіх

факторів, що впливають на LGD, включаючи тип забезпечення, продукт, сектор економіки і мету. Оцінка якості обслуговування боргу позичальником повинна бути включена як критерій оцінки забезпеченості, а в подальшому – для рейтингу, в тій мірі, в якій вона прогнозує LGD.

Слід зазначити, що рейтингова система повинна ґрунтуватися на таких основних принципах: комплексність, системність, якість і адекватність. Для оцінки та присвоєння рейтингу вважаємо за доцільне використовувати методологію та підходи в оцінці ризиків, що відповідають стандартам провідних рейтингових агентств. Також використання спеціальних методик оцінки ризику для різних ризикоутворюючих факторів.

Виходячи із вищезазначеного, критерії та процедури присвоєння рейтингу для різних типів позичальників або інструментів набувають специфіки різноплановості. Банк повинен відслідковувати виникаючі невідповідності і змінювати рейтингові критерії для забезпечення узгодженості, якщо це необхідно.

Визначення рейтингів повинні бути чіткими і досить детальними, щоб процес присвоєння рейтингів був зрозумілий третім особам, наприклад, внутрішньому аудитору або незалежному аудитору і органам нагляду (НБУ, ФГВФО), які повинні мати можливість відтворити процес присвоєння рейтингів і оцінити обґрунтованість розподілу вимог за класами і пулами.

Критерії також повинні відповідати внутрішнім банківським стандартам кредитування, стратегії роботи з проблемними позичальниками та інструментами.

Представлена нижче внутрішня рейтингова система забезпечення банківських позичок створена на базі методики комплексної оцінки ризиків забезпечення та може бути застосована до механізму розрахунку заставної вартості, що відображає вплив на ринкову вартість внутрішнього рейтингу забезпечення.

На первинному етапі формування методики внутрішніх рейтингів використані дані, що містяться у відкритих джерелах та експертних судженнях

фахівців. Це дозволило, з одного боку, зробити перший крок на шляху розвитку власних методик, а з іншого боку – зрозуміти, які дані додатково необхідні для вдосконалення та уточнення моделей, створених у першому наближенні.

Під час оцінки забезпечення для банку найактуальнішим питанням є імовірність вартісного і фізичного збереження, а також юридичної можливості використовувати стягнення. Рейтинг заставного забезпечення покликаний розкрити надійність заставного майна як забезпечення кредитних зобов'язань.

Рейтинг забезпечення та його врахування при визначенні імовірності дефолту є одним із найбільш важливих компонентів системи управління кредитними ризиками. Виступаючи в ролі комплексної оцінки позичкового забезпечення кредитної операції і портфеля в цілому, він повинен адекватно враховувати всі найважливіші ризикоутворюючі фактори. При цьому великого впливу на підсумковий результат ранжування завдає методика, на основі якої даний рейтинг будується, тому побудова коректної оціночної системи є першочерговим завданням при формуванні та використанні методики розрахунку рейтингу.

Зокрема, розроблена і апробована модель комплексної оцінки ризику забезпечення покликана спрогнозувати імовірність настання можливих збитків (і їх потенційний розмір у разі дефолту позичальника), пов'язаних з дефіцитом коштів, спрямованих на погашення кредиту від реалізації заставного майна.

Рейтинг відображає інтегральну оцінку забезпечення позички, імовірність настання збитків за кредитною операцією, пов'язаних з кількісною оцінкою і якістю застави, у разі дефолту позичальника. Він дозволяє розділити позички та їх забезпечення на кластери – достатньо і недостатньо забезпечені.

Високий рейтинг відображає достатню забезпеченість кредитної операції. Середній рівень – прийнятну достатність. Низький рейтинг для банку – це зона ризику з низькою забезпеченістю, низькою якістю і кількістю забезпечення.

Кількісному показнику рейтингу відповідає підсумкова оцінка балів, набраних в результаті оцінки підпараметрів. Чим більше балів набрало забезпечення, тим, відповідно, вищим є рейтинг. Рейтингу присвоюється також

літерне відображення, що покликане відобразити якісний підхід до оцінки і оптимізувати його використання в роботі банку.

Слід відмітити, що метод експертних оцінок для низки показників найбільш прийнятний, тому що відповідає реальному стану справ у даному питанні. На практиці банківські фахівці (експерти) здійснюють більшість передбачених процедур з адміністрування ризику забезпечення. До них належить: верифікація даних, огляд, оцінка та моніторинг майна, що пропонується в забезпечення. У разі передачі даних функцій на аутсорсинг процес адміністрування зберігається, але проводиться зовнішньою (стосовно банку) компанією. Експертна оцінка дається фахівцями на основі формалізованих банківських процедур, їхнього досвіду та кваліфікації шляхом аналізу кількісної та якісної інформації. Таким чином, використання експертного підходу до побудови рейтингів дозволяє за певних умов виявити основні нюанси і врахувати не кількісну інформацію, що в кінцевому підсумку дозволить побудувати адекватну оцінку ситуації, що склалася.

При цьому слід відмітити і негативний бік методу експертних оцінок, який полягає у присутності суб'єктивного елемента і можливості помилкового судження. Адекватність даного методу безпосередньо залежить від якості та повноти самих процедур, кваліфікації експертів, системи моніторингу та контролю. Дефіцит інформації, проблема компетентності та узгодженості експертів, вплив суб'єктивних факторів на оцінку фахівця, складність організації роботи групи експертів, часом брак якості оціночних систем, недосконалість технологій проведення експертиз та методів обробки інформації, а також відносна складність адміністрування самих процедур вимагає від банків наявності відповідних ресурсів. Однак внаслідок акумуляції статистичної інформації по банківській системі в цілому з'явиться можливість використання різних статистичних і математичних методів оцінки та аналізу, що суттєво поліпшить якість самих рейтингових моделей.

Після проведення комплексного аналізу наданого забезпечення за кредитною операцією на основі оціночних параметрів і підпараметрів можливо

визначити загальний рівень ризику шляхом віднесення його до певної групи ризику, тобто присвоїти йому певний рейтинг. Тому методика комплексної оцінки ризиків забезпечення викладена в другому розділі дослідження і є невід'ємною частиною рейтингової системи.

Сама ж рейтингова система – це завершальний етап дослідження за методами і стандартами управління і адміністрування заставних механізмів банку, оцінки та управління ризиками забезпечення. Виходячи з того, що внутрішня рейтингова система є продовженням методики комплексної оцінки ризиків забезпечення, то вона так само будується на трирівневій основі.

Така кореляція пояснюється ієрархією базової структури – будовою ризику забезпечення. Виявлені взаємозв'язки між ризиками і рейтингом забезпечення банківських позичок відображені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Відповідність рівнів внутрішнього рейтингу та ризиків забезпечення банківської позички

№ з/п	Найменування ризику	Позначення	Рівень ризику	Рівень рейтингу
1	Ризик забезпечення (risk collateral)	RC	I	I
2	Ризик оцінки (valuation risk)	VR	II	II
	Ризик оцінки вартості (market value)	mv	III	III
	Ризик оцінки ліквідності (liquidity value)	vl	III	III
	Ризик оцінки функцій (function value)	vf	III	III
	Ризик оцінки витрат (cost value)	vc	III	III
3	Юридичний ризик (legal risk)	LR	II	II
4	Ризик втрати або пошкодження (risk of damage)	DR	II	II
5	Ризик знецінення (risk of impairment)	IR	II	II

Як видно з табл. 3.1, моделлю закладено відповідність рівнів ризиків і рейтингів. Проте в запропонованій моделі рейтинг має зворотну залежність від ризику. Чим вище оцінюється рівень ризику забезпечення, тим нижчим є його рейтинг, і, відповідно, навпаки.

Виходячи із представленої залежності, розроблено оціночну систему, що містить шкалу, яка дозволяє згідно з розробленою методикою отримувати

необхідну інформацію. Для цих цілей побудована система формування внутрішнього рейтингу на основі експертних оцінок, далі RCL (*Rating Collateral Lending* – рейтинг забезпечення позички, PCO).

Найважливішим методологічним питанням є визначення підсумкового критерію оцінювання та вибір основних показників порівняння. Від цього питання залежить не тільки проміжна робота з формування рейтингу, але і безпосередньо підсумковий результат ранжування. Ранжування ризикоутворюючих факторів проведено на базі методики комплексної оцінки ризиків забезпечення. Рейтинг I рівня відображає інтегральну, зведену оцінку ризиків забезпечення та їх основних ризикоутворюючих факторів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Характеристика рейтингу забезпечення I рівня та відповідності ризикам забезпечення

Рейтинг	Рівень ризику	Опис рівня рейтингу
A	відсутній	Відповідає заставі депозитів або грошових сертифікатів, банківського золота, розміщених у банку і наданих в забезпечення. Імовірність відшкодування кредитних втрат близька до 100 %
B	низький	Високий рівень якості банківських процедур, відповідність вимогам регулятора і міжнародним вимогам, високий рівень відповідальності менеджменту, зауваження відсутні. Забезпеченість висока. Імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення висока
C	середній	Незначні зауваження в цілому не впливають на результат, менеджмент ризику відповідає вимогам регулятора, процедури на прийнятному рівні, достатній рівень менеджменту. Забезпеченість на прийнятному рівні. Імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення середня
D	високий	Процедури на низькому рівні, зауваження суттєві, порушуються вимоги регулятора. Забезпеченість низька, рівень ризику високий. Імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення мінімальна
E	критичний	Токсичні застави – забезпечення позички не виконує функції застави, не знижує ризику забезпечення, імовірність відшкодування кредитних втрат за рахунок реалізації забезпечення відсутня

Сфера застосування рейтингу I рівня – це аналіз великих однорідних кредитних портфелів, коли рейтинг забезпечення позички є одним із декількох параметрів якісної оцінки кредитоспроможності позичальника. Використовується з метою аналізу та виявлення сильних і слабких сторін кредитної та заставної політики банку.

Результати рейтингу можуть бути надані кредитному комітету банку, ризик-менеджменту, регулятору, рейтинговим агентствам, аудиторам, правлінню і спостережній раді банку, для оприлюднення інформації про роботу банку. У табл. 3.3 представлена матриця оцінки рейтингу I рівня.

Таблиця 3.3

Матриця оцінки рейтингу ризику I рівня

№	Найменування ризику	бал	A	B	C	D	E
1	Ризик забезпечення позички CR	81–100	високий				
		61–80		оптимальний			
		41–60		оптимальний	припустимий		
		21–40			припустимий	низький	
		0–20				низький	дефолт

Так, діапазон його оцінки має п'ять рівнів, що мають літерну аббревіатуру та лінгвістичні значення. Після проведення комплексної експертизи, залежно від підсумкової бальної оцінки забезпеченню позички присвоюється рейтинг.

Рейтинг II рівня – це рейтинг за окремими компонентами ризику забезпечення, залежно від моделі оцінки, що має свої власні оціночні процедури.

У табл. 3.4 представлена матриця рейтингів II рівня. Вона відображає якість позичкового забезпечення, банківських процедур і методик за кожним ризикоутворюючим фактором як окремих напрямків адміністрування заставних операцій. Кожен параметр – це оцінка і рейтинг окремого ризику. Сфера застосування рейтингу II рівня – інформація для кредитного менеджменту, безпосередня підготовка інформації про позичальника для кредитного комітету

банку, для служби ризик-менеджменту, кредитного департаменту, аналітичних підрозділів тощо.

Таблиця 3.4

Матриця оцінки рейтингу ризиків II рівня

№	Найменування ризику	бал	A	B	C	D	E
1	Ризик оцінки забезпечення позички VR	81–100	високий				
		61–80		оптимальний			
		41–60		оптимальний	припустимий		
		21–40			припустимий	низький	
		0–20				низький	дефолт
2	Юридичний ризик LR забезпечення	81–100	високий				
		61–80		оптимальний			
		41–60		оптимальний	припустимий		
		21–40			припустимий	низький	
		0–20				низький	дефолт
3	Ризик втрати або пошкодження забезпечення DR	81–100	високий				
		61–80		оптимальний			
		41–60		оптимальний	припустимий		
		21–40			припустимий	низький	
		0–20				низький	дефолт
4	Ризик знецінення забезпечення вартості забезпечення IR	81–100	високий				
		61–80		оптимальний			
		41–60		оптимальний	припустимий		
		21–40			припустимий	низький	
		0–20				низький	дефолт

Рейтинги II рівня є базою для побудови I рівня. Також вони можуть виступати як самостійні інформаційні системи, що надають менеджменту банку інструменти управління і контролю за окремими напрямками заставної роботи.

Застосування рейтингу II рівня дозволяє: оперативно враховувати якість і розмір забезпечення банківської позички під час прийняття рішення про її надання; комплексно аналізувати кредитоспроможність позичальника та моніторинг якості обслуговування боргу протягом терміну дії кредитного договору; оцінювати якість адміністрування роботи із заставою за різними його напрямками. Крім того, дані рейтинги беруть участь у розрахунках заставного

дисконту та заставної вартості, і можуть бути використані для розрахунків типових для кожного виду забезпечення показників дисконтів.

У табл. 3.5 представлена матриця оцінки рейтингу III рівня. Рейтинг III рівня відображає якість оціночних процедур і підходів у банку, їх відповідність внутрішнім і зовнішнім вимогам.

Таблиця 3.5

Матриця оцінки рейтингу III рівня

№	Параметри ризиків забезпечення позички	Бал	Рейтинг III рівня					
			a	b	c	d	e	
1	Ризик оцінки VR							
a	<i>Ризик оцінки вартості (mv)</i>	100	високий					
		80	високий	оптим.				
		70		оптим.	припустим.			
		60			припустим.			
		50			припустим.	низьк.		
		30				низьк.	дефолт	
b	<i>Ризик оцінки рівня ліквідності (vl)</i>	81–100	високий					
		61–80		оптим.				
		41–60			припустим.			
		21–40				низьк.		
		0–20					дефолт	
c	<i>Ризик оцінки функцій (vl)</i>	100	високий					
		80		оптим.	припустим.			
		70			припустим.			
		50			припустим.			
		40				низьк.		
		20					дефолт	
d	<i>Ризик оцінки рівня витрат (vc)</i>	81–100	високий					
		61–80		оптим.				
		41–60			припустим.			
		21–40				низьк.		
		0–20					дефолт	

Його оцінка може демонструвати залежність якості адміністрування та рівня повернення за кредитами за рахунок реалізації забезпечення. Він є суттєвою частиною системи рейтингової оцінки, оскільки оціночні процедури з визначення вартості, ліквідності, розміру можливих витрат і виконання функцій безпосередньо впливають на розмір формованих резервів, на імовірність повернення і його терміни, впливають на загальний ризик забезпечення і, відповідно, на його рейтинг.

Після того, як визначено показники порівняння і для кожного з них, відповідно, тип використаної для оцінки змінної, визначаємо шкалу, на основі якої буде проводитися дослідження та метод проведення експертизи (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Відповідність ризиків забезпечення для всіх рівнів рейтингу забезпечення банківських позичок

Рівень ризиків забезпечення позички	Рейтинг забезпечення позички	Позначення
Відсутній	Високий	A
Низький	Оптимальний	B
Середній	Припустимий	C
Високий	Низький	D
Критичний	Дефолт	E

Для всіх рівнів ризиків і рейтингів передбачено єдиний, стандартизований підхід. Зведена форма надання інформації щодо комплексної оцінки забезпечення представлена в табл. 3.7 і є зручною для сприйняття, носить синтетичний характер і дозволяє оперативно розглядати питання і приймати рішення щодо кредитних операцій, оцінки та аналізу ризиків забезпечення.

Разом з вихідною інформацією про заставне забезпечення складаються підсумкові дані з розрахунку і визначення рейтингів за розробленою методикою. Дана інформація формується і зберігається в інформаційній базі банку. На її основі фахівці банку проводять оцінку і зведений аналіз рейтингу портфеля заставного майна (табл. 3.8).

Таблиця 3.7

Зведена таблиця оцінки ризиків і рейтингів із забезпечення банківської позички

Найменування параметра	Ризики				
	VR РИЗИК ОЦІНКИ		LR юридичний РИЗИК	DR РИЗИК ВТРАТИ АБО ПОШКОДЖЕННЯ	IR РИЗИК ЗНЕЦІНЕННЯ
Рівень ризику	-				
Рейтинг III					c
Рівень ризику	середній		низький	низький	низький
Рейтинг II	C		B	B	B
Рівень ризику	низький				
Рейтинг I (RC)	B				

Так само дана форма подачі інформації може надаватися кредитному комітету банку та підрозділам ризик-менеджменту. У табл. 3.8 представлені рівні оцінки ризиків забезпечення в літерному вигляді.

Таблиця 3.8

Приклад підсумкових даних рейтингів забезпечення банківських позичок

Позичальник-заставадавець	Рейтинг забезпечення банківських позичок								
	III			II			I		
	mv	vl	vf	vc	VR	LR	DR	IR	RC
ПАТ «ДАНТ»	c	d	b	c	B	B	B	B	B
ПАТ «РОДЕС»	c	c	b	b	B	C	D	C	C
Івченко В. П.	c	b	b	b	B	B	B	B	B
Петренко О. І.	b	c	b	c	B	B	C	C	C

Повна інформаційна база даних банку про результати кількісної та якісної оцінок забезпечення кредитів повинна містити три блоки:

1) загальна інформація щодо забезпечення банківських позичок, яка є у всіх банків, до якої включено інформацію про забезпечення описового характеру: предмет, адреса, фізичні характеристики, родові ознаки, ринкова (справедлива) вартість і термін експозиції;

2) вихідні дані та результати оцінки ризиків забезпечення. У них відображена оцінка якості заставних процедур банку та оцінка кількісних характеристик забезпечення. На їх основі можливе проведення аналізу структури заставного портфеля за різними ризиками забезпечення;

3) оцінка рейтингу, що є логічним завершенням адміністрування та оцінки всіх заставних процедур банку, відображає якість індивідуального забезпечення і може використовуватися для оцінки заставного портфеля в цілому.

Модель оцінки RCL може застосовуватися в різних сферах дії банку, у тому числі:

- для прийняття рішення про видачу позички (1-й етап кредитного процесу);
- як частина системи оцінки кредитного ризику, спрямована на постійний моніторинг ризику з метою його виявлення та контролю (3–7-й етапи кредитного процесу);
- при визначенні внутрішнього і зовнішнього кредитного рейтингу;
- для розрахунку вартості кредитного продукту (2-й етап кредитного процесу);
- як превентивна система, що своєчасно вказує на потенційну імовірність втрат і сприяє вжиттю заходів щодо зниження кредитного ризику;
- для структурування кредитних продуктів і кредитних операцій (2-й етап кредитного процесу).

Таким чином, розробка і впровадження рейтингової системи оцінки забезпечення є кроками щодо вирішення відразу кількох завдань, що стоять перед комерційними банками:

- оптимізація кредитної діяльності банку за рахунок використання більш якісного та адекватного інструмента оцінки забезпечення банківських позичок;
- підвищення прозорості та об'єктивності інформації про стан заставного портфеля і його якості;

- початок поступового впровадження вимог Базеля II в частині роботи з забезпеченням;
- адаптація внутрішніх банківських методик і процедур роботи із забезпеченням банківських позичок до міжнародних вимог;
- вирішення низки питань, що стосуються побудови внутрішніх рейтингів, тобто прискорення переходу банку до вдосконаленого підходу.

3.2. Удосконалення науково-методичних підходів до розрахунку заставної вартості та забезпеченості банківської позички

Вітчизняне законодавство, що регулює оціночну діяльність, визначає ринкову вартість майна та майнових прав, не виділяючи окремо оцінки заставної вартості. Крім згадування про те, що майно для цілей застави оцінюється без податку на додану вартість, інших рекомендацій або роз'яснень, а тим більше методик оцінки майна чинне національне законодавство не передбачає.

Незважаючи на те, що майно оформляється в заставу за ринковою вартістю і НБУ вимагає від банків визначення ринкової вартості забезпечення, на практиці банки, насамперед, цікавить заставна вартість, розмір якої дає можливість спрогнозувати повернення кредитних ресурсів у разі реалізації забезпечення. Парадокс ситуації полягає в тому, що поняття заставної вартості, що активно використовується в практиці кредитування, власне, в Україні на сьогоднішній день не формалізоване, не стандартизоване, крім того, немає як чіткого визначення, так і загальноприйнятої методики її розрахунку.

Найважливішим елементом трансформації підходів до роботи із заставним майном є удосконалення механізму розрахунку заставної вартості на базі розробленої внутрішньої рейтингової системи, що об'єднує, систематизує та інтегрує весь методичний матеріал проведеного дослідження в ефективні

інструменти з управління та адміністрування ризиками забезпечення для менеджменту банку.

Таким чином, залишаються недослідженими питання взаємозв'язку розміру заставного дисконту з притаманними забезпеченню ризиками.

Питання оцінки майна для цілей застави актуальні не тільки для банків України. Наприклад, у Казахстані Банк розвитку Казахстану ініціював розгляд питання щодо розробки методики визначення заставної вартості. Якщо раніше і до теперішнього часу всі банки самостійно визначають заставну вартість, то Банк розвитку Казахстану зіткнувся із суперечками та розбіжностями між банком і позичальниками. У Росії національний стандарт оцінки для цілей застави знаходиться в стадії активної розробки [171].

Обмеження, що накладаються кредитним договором та договором іпотеки/застави на предмет застави, способи звернення стягнення і терміни реалізації заставного майна, виключають виконання умов, необхідних для відповідності умов угоди ринковим умовам [172, с. 117].

Специфіка майна, що оцінюється, обмежений термін реалізації, вимушений продаж та інші фактори не можуть відповідати ринковій основі оцінки, відповідно, у роботі заставну вартість віднесено до неринкових видів вартості.

Серед існуючих дефініцій офіційне формулювання «заставна вартість» була представлена тільки в МСО 2007.

Деякі зарубіжні автори під заставною вартістю розглядають імовірну грошову суму, яку можна отримати для задоволення вимог банку в результаті реалізації безпосередньо предмета застави або проведення інших заходів, ключову роль в яких відіграватиме застава [173, с. 41].

Забезпечення має оцінюватися за вартістю, яка дорівнює або менша за поточну ринкову вартість, за якою об'єкт забезпечення може бути проданий в межах приватного контракту між бажаним продавцем і незалежним покупцем за станом на дату оцінки [55].

Банками найчастіше під заставною вартістю розглядається фактична сума грошей, виручена від продажу предмета застави, за вирахуванням витрат, пов'язаних із зверненням стягнення на предмет застави та його реалізацію. Вона розраховується як похідна величина від ринкової вартості, шляхом застосування понижувальних коефіцієнтів [21; 27; 174]. Розміри дисконтів банки визначають самостійно. При визначенні дисконту повинні враховуватися не тільки обмежений термін експозиції, а й чинники, пов'язані з можливим вимушеним продажем майна – арешт, виконавчий напис, організація торгів, реклама, охорона, зберігання предмета застави, обов'язкові платежі тощо.

У практичній роботі банків заставна вартість підміняється поняттям «ліквідаційна вартість», що, на нашу думку, невірно. Оскільки в основі розрахунку різних моделей оцінки ліквідаційної вартості полягає облік більш короткого, у порівнянні з необхідним, терміну експозиції, то при цьому ігноруються інші фактори, що впливають на вартість забезпечення і ймовірність його продажу. Тому її застосування не може врахувати всіх ризиків, властивих об'єктам забезпечення.

Як зазначає І. Белова, «...вдала реалізація застави, наданої неплатоспроможним позичальником, може при 100-відсоткових сформованих резервах за проблемним (безнадійним) кредитом і відсутності у позичальника грошових надходжень від основної господарської діяльності для погашення боргу, навіть у скорочений період експозиції об'єкта на ринку (по ліквідаційній вартості) суттєво впливати на фінансовий результат банку» [11, с. 9].

У сучасній банківській практиці використовують три загальноприйняті методи оцінки об'єктів застави: метод витрат – визначає вартість, що базується на розрахунку прямих витрат на відновлення або заміщення об'єкта оцінки з урахуванням зносу, метод аналогів продажів (ринковий метод) – базується на порівнянні цін продажу, метод оцінки за доходом (метод капіталізації доходів) – визначає вартість на основі капіталізації майбутніх доходів від володіння майном [66].

З нашої точки зору, оцінка для цілей застави відрізняється підвищеними вимогами до достовірності використаної інформації, доказовості і обґрунтованості результату. На практиці банки цікавить не тільки сума, яку вони отримують від продажу предметів застави, але й термін повернення цих коштів. Період реалізації арештованого майна для банку – це фактично заморожування на цей термін раніше виданого ресурсу і сум, зарезервованих у страховому фонді. Обсяг прострочених, пролонгованих і «проблемних» кредитів безпосередньо впливає на показники діяльності банку і банківської системи в цілому, їх планування, і, відповідно, прибутковість.

Аналіз та вивчення взаємозалежності терміну експозиції та ліквідності різних видів забезпечення надають можливість банкам проводити більш зважену кредитну політику. Облік фактора часу, необхідного для реалізації заставного майна, накопичення відповідної інформаційної бази та її аналіз надають можливість більш коректно планувати зворотність кредитних ресурсів за проблемними позичками. Проводячи оцінку заставного забезпечення під час надання позички і на момент звернення стягнення, банки повинні мати можливість об'єктивно спрогнозувати термін його продажу.

У загальному випадку заставна вартість носить імовірнісний характер і залежить від специфіки майна, періоду прогнозування і від різних сценаріїв реалізації застави. Можна стверджувати, що проблема розрахунку коефіцієнта заставного дисконтування виникає у кожному банку.

У чинному законодавстві і нормах регулятора також не визначені підходи до розрахунку розміру заставного дисконту. Кожен банк розробляє свої внутрішні положення і методики, згідно з якими застосовує лінійку дисконтів.

Така ситуація надає широкого простору для суб'єктивних рішень, що, безумовно, підвищує імовірність помилок або зловживань у даній сфері. В той же час банки вирішують дану проблему по-різному. У більш опрацьованому вигляді вони встановлюють диференційовану шкалу дисконтів, залежно від конкретного активу та його характеристик, інші – звертають увагу на юридичну

сторону питання, при цьому ігноруючи економічну природу визначення заставної вартості.

Механізм, що дозволяє переходити від ринкової вартості до заставної через застосування заставного дисконту, вимагає методичного обґрунтування.

Вплив заставних ризиків на ринкову вартість заставного майна можна врахувати через розрахунок втрати вартості, пов'язаний з виявленими ризиками забезпечення. Чим вищими є ризики забезпечення, тим менша імовірність отримання відшкодування та його сума. Рівень ризику безпосередньо впливає на витрати банку, пов'язані з його нівелюванням або мінімізацією.

Наприклад, якщо ризик оцінки має рівень «високий», це означає, що базою оцінки була не ринкова вартість, тобто використовувався витратний підхід, рівень ліквідності «низький», витрати високі тощо. Відповідно, у випадку дефолту позичальника банк зіткнеться з проблемами реалізації, пов'язаними з ліквідністю, ціною продажу або її юридичним супроводженням, тобто з термінами і сумою відшкодування. Якщо оцінка рівня ризиків забезпечення визначена на рівні «середній» або «високий», відповідно, банк зазнає додаткових витрат – на юридичне супроводження, зберігання майна, його охорону тощо.

Оцінка ризику передбачає наявність фінансових втрат. Методикою комплексної оцінки ризиків забезпечення закладена зворотна залежність рівня ризику від результатів експертної оцінки. Так, рівню ризику «критичний» відповідає 100 % втрати від вартості об'єкта забезпечення. Чим вищою є підсумкова оцінка об'єкта забезпечення, тим нижчим є ризик втрат під час його реалізації.

Максимальна оцінка в розмірі 100 балів відповідає заставі депозитів або грошових сертифікатів, банківського золота, розміщених у банку і переданих в забезпечення, за умови, що пакет документів надано повністю, юридичні зауваження щодо наданого пакета документів відсутні. У такому випадку для банку ризик практично відсутній, так само і час та витрати на звернення стягнення.

Для майна в матеріальній формі бальна оцінка знаходиться в діапазоні від 0 до 80 балів. Це дає підставу прирівняти запропоновану в дослідженні бальну оцінку ризику забезпечення до втрат ринкової вартості, що вимірюються у відсотках, і вивести формулу оцінки заставної вартості, в якій розмір дисконту залежить від сукупного рівня ризиків забезпечення. Формула розрахунку заставної вартості для випадків, коли під одну позичку оформлено один вид забезпечення, має наступний вигляд:

$$CV = MV \times (1 - RC/100) \quad (3.2)$$

де CV (Collateral value) – заставна вартість;

MV (Market value) – ринкова вартість;

RC (Risk collateral) – ризик забезпечення позички;

i – вид забезпечення.

Формула розрахунку заставної вартості для випадків, коли під одну позичку оформлено кілька застав:

$$CV_i = \sum MV_i \times (1 - \sum RC_i/100) \quad (3.3)$$

Скориставшись формулою (2.1) для розрахунку RC , ми можемо розрахувати втрати ринкової вартості, пов'язані з можливими витратами на звернення стягнення.

Використовуючи запропонований алгоритм розрахунку заставної вартості, банки отримують формалізований інструмент для розрахунку заставного дисконту. З метою уніфікації методології розрахунку заставного дисконту та заставної вартості, визначивши спосіб оцінки забезпечувальної функції, можемо обґрунтувати механізм розрахунку заставного дисконту:

$$cd_i = ([1 - (VR_i + LR_i + DR_i + IR_i)] / 100) \quad (3.4)$$

де cd (collateral discount) – заставний дисконт;

i – вид забезпечення;

$$cd_i = 1 - RC_i / 100 \quad (3.5)$$

тоді

$$CV_i = MV_i \times cd \quad (3.6)$$

Отримавши формулу розрахунку дисконту та заставної вартості, розрахуємо її значення на прикладі конкретних видів забезпечення. Розрахунок в табл. 3.9 є продовженням комплексної оцінки.

Таблиця 3.9

Приклад розрахунку заставної вартості

Позичальник-заставадавець	Показники оцінки				
	Рівень рейтингу ризику забезпечення (RC)	Бальна оцінка рейтингу	Ринкова вартість MV , грн.	Заставний дисконт cd , %	Заставна вартість, CV , грн.
ПАТ «ДАНТ»	B	67,21	35 997 070	33	24 118 036
ПАТ «РОДЕС»	C	41,25	2 556 563	59	1 048 191
Івченко В. П.	B	78,67	527 908	21	417 074
Петренко О. І.	C	56,67	57 419	43	32 729

У табл. 3.9 наведено приклад результату розрахунків рейтингу, заставного дисконту та заставної вартості за чотирма позичальниками. Залежно від рейтингу і розміру ринкової вартості розраховується розмір дисконту. Так, для застави товарів в обігу за позичальником ПАТ «Родес» дисконт дорівнює 59 %, а для забезпечення у вигляді нерухомості, що належить ПАТ «Дант» – 33 %. Менш ризикованим забезпеченням є квартира позичальника – фізичної особи Івченко В. П., заставний дисконт для якої дорівнює 21 %.

Для кожного виду забезпечення заставний дисконт доцільно розрахувати диференційовано. За кожним з них розраховані середні розміри ризиків, і на їх основі – розміри заставних дисконтів. На розмір заставного дисконту впливає

не тільки вид забезпечення, але й сценарії звернення стягнення. Кожен сценарій тягне за собою певний розмір витрат, що враховується в нашій моделі показником ризикових витрат. Він, як і інші показники ризику, оцінюється не тільки на стадії видачі позички, але і в процесі дії кредитного договору.

Таким чином, при проведенні розрахунків заставного дисконту необхідно враховувати: вид забезпечення; рейтинг забезпечення; структуру розподілу ризиків I і II рівня для кожного виду забезпечення; дані експертних оцінок та статистичної бази за заставним портфелем банку; імовірнісний сценарій відшкодування.

Сценарії відшкодування (укрупнено) містять кілька варіантів:

- добровільна реалізація заставного майна заставодавцем;
- реалізація банком на підставі іпотечного застереження (для нерухомості);
- реалізація на підставі рішення суду через Державну виконавчу службу;
- перехід права власності заставодержателя з оприбуткуванням на баланс банку для подальшої реалізації.

Запропонована методика розрахунку заставної вартості як похідна величина ринкової вартості та рейтингу забезпечення може слугувати уніфікованим інструментом розрахунку витрат, пов'язаних з процесом звернення стягнення та реалізації. Алгоритм, що легко адмініструється, має наочний характер та надає можливість його впровадження на автоматизованій основі. Застосування під час оцінки заставної вартості на підставі врахування розміру ризиків забезпечення продиктоване аналізом їх взаємної кореляції, в адмініструванні портфеля заставного майна банку станом на 01.05.2014. Вибір цієї дати зумовлений необхідністю проведення дослідження під час стабільної економічної ситуації в економіці країни, стабільного курсу національної валюти і багатьма іншими факторами (табл. 3.10).

У другому розділі дослідження були розраховані ризики забезпечення для кожного з видів заставного майна. На підставі цих розрахунків можливе визначення середніх, найбільш типових значень ризику оцінки для всіх видів забезпечення. Скориставшись програмним комплексом з обробки даних «SPSS

STATISTICS21», ми провели регресійний аналіз отриманих результатів з метою перевірки їх достовірності та отримання перших усереднених значень.

Таблиця 3.10

Середнє значення заставного дисконту для різних видів забезпечення, %

Вид забезпечення	Код обліку НБУ	Середньоквадратичне відхилення R^2	Заставний дисконт $cd (1 - RC)/100$
Товари в обігу	8016	34,98	65,02
Готова продукція	8027	33,32	66,68
Товари в переробці	8028	40,59	59,41
Нерухомість (житловий фонд)	8018	73,74	26,26
Нерухомість (нежитловий фонд)	8026	66,52	33,48
Обладнання	8029	42,45	57,55
Легкові автомобілі	8051	51,93	48,07
Транспортні засоби (крім легкових авто)	8052	48,32	51,68
Об'єкти в формі цілісного майнового комплексу	8053	71,15	28,85

Підсумковим з проведених обчислень прийняте значення ризику забезпечення, розраховане як середньоквадратичне відхилення. Отримавши статистичний матеріал за усередненим розміром заставного дисконту, доцільно виділити показник номінальної та реальної забезпеченості.

Номінальна забезпеченість кредиту дорівнює відношенню суми заборгованості до ринкової вартості забезпечення. Для номінальної забезпеченості можна розрахувати номінальний коефіцієнт покриття:

$$K_{nm} = MV/L \quad (3.7)$$

де L – розмір позички;

K_{nm} – номінальний коефіцієнт покриття.

Реальна забезпеченість позички дорівнює відношенню розміру позички до заставної вартості забезпечення. Для реальної забезпеченості можна розрахувати реальний коефіцієнт покриття:

$$K_{nn} = CV/L \quad (3.8)$$

де K_{pm} – коефіцієнт реального покриття.

До умов оцінки забезпеченості належить перевищення заставної вартості (CV) над розміром позички (L) і адекватний рейтинг забезпечення.

На підставі розробленої Методики комплексної оцінки ризиків забезпечення позички, внутрішньої рейтингової системи, алгоритмів оцінки заставної вартості можливо провести оцінку портфеля за критерієм забезпеченості.

Виходячи з логіки нашого дослідження, можна зробити висновок про те, що позичку слід вважати забезпеченою, якщо заставне майно відповідає принципам забезпеченості («Правило 4A»), що виражається в їх виконанні, а саме:

Принцип адекватної оцінки: рівень ризику оцінки (VR) – не нижче за «середній», а це означає, що оцінка здійснена за ринковою вартістю з використанням порівняльного та/або дохідного підходу, розмір витрат «низький» або «середній», другорядні функції мають додатковий стимул до погашення та інформують заставодержателя про стан справ позичальника (заставаодавця).

Принцип ліквідності забезпечення: рівень ліквідності визначено як «низький» і вище, що відповідає наявності попиту на майно і можливість його реалізації в адекватні строки (1–12 місяців). Банки мають право змінювати часові критерії рівня ліквідності залежно від своєї кредитної та заставної політики. Майно, яке не має ліквідності, не може служити реальним захистом банку від кредитних збитків.

Принцип юридичної адекватності: юридичний ризик оцінено на рівні «середній» або «низький». Пакет документів надано повністю. Юридичні зауваження за наданим пакетом документів відсутні. Права банку як

заставодержателя повністю дотримані. На нерухоме майно накладено арешт, внесено запис до реєстру речових прав. Щодо застави рухомого майна – запис у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна. Договір застави нотаріальний, або надано основну частину пакета документів, що запитувався. Юридичні зауваження незначні, в цілому не впливають на правоздатність та дієздатність сторін. Права банку як заставодержателя в цілому дотримані.

Принцип адекватності розміру забезпечення:

- рівень ризику втрати або пошкодження (*DR*) – «низький» або «середній»;
- рівень ризику знецінення (*IR*) – «низький» або «середній»;
- різниця між ринковою вартістю і заставним дисконтом перевищує залишок заборгованості за позичкою.

Таким чином, відповідність принципам забезпеченості знаходить практичну реалізацію через оцінку ризиків. Твердження про те, що застава виконує забезпечувальну функцію в тому випадку, якщо вартість його реалізації дозволяє покрити збитки за кредитною операцією, носить узагальнений характер і не надає конкретних інструментів оцінки та управління для менеджменту банків. Для застосування превентивних заходів банку необхідні більш точні та ефективні способи оцінки забезпечувальної функції протягом дії кредитного договору і в процесі можливої реалізації заставного майна. Застосування методики Комплексної оцінки та аналізу позичкового забезпечення надає банку можливість розкрити і оцінити забезпечувальну функцію застави через визначення умов, за яких реалізація майна дозволить отримати відшкодування за кредитною операцією.

Тому розробка механізму оцінки забезпечувальної функції сприятиме розширенню інструментів з менеджменту кредитного ризику. Для оцінки забезпечувальної функції фахівцям банку необхідно здійснити комплекс процедур, зокрема такі: вивчення правовстановлюючої документації; виїзд і огляд; проведення експертизи об'єкта оцінки з заповненням відповідної форми; оцінка ризиків забезпечення на основі методики комплексної оцінки (див. табл. 3.7); оцінка ринкової вартості та заставної вартості; оцінка забезпечувальної

функції (табл. 3.11); підготовка підсумкових висновків щодо об'єкта забезпечення.

Адекватне визначення вартості майна впливає на суму кредиту (коефіцієнта «позичка/забезпечення») і допомагає позичальнику зрозуміти, як планована сума витрат співвідноситься з запропонованою ринковою вартістю. Підсумкова форма, що відображає розрахунки ринкової та заставної вартості, коефіцієнти покриття і забезпеченість, має вигляд як у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Оцінка забезпечувальної функції і коефіцієнтів покриття позички

Позичальник-заставадавець	Показники оцінки					
	Розмір позички, L , грн.	Ринкова вартість MV , грн.	Заставна вартість, CV , грн.	K_m MV/L	K_p CV/L	$F(c)$ +/-
ПАТ «ДАНТ»	19 842 206	35 997 070	24 118 036	1,81	1,22	+
ПАТ «РОДЕС»	2 000 000	2 556 563	1 048 191	1,28	0,52	-
Івченко В. П.	232 000	527 908	417 074	2,28	1,80	+
Петренко О. І.	23 654	57 419	32 729	1,38	1,38	+

Як видно з даних табл. 3.11, за позичальником ПАТ «Родес» ринкова вартість забезпечення становить 2 556 563 грн. Проте, враховуючи поточний розмір кредиту 2 000 000 грн., вид застави – товари в обороті, та проведену оцінку ризиків, бальна оцінка ризику забезпечення позички (RC) дорівнює 41,25 балів (див. табл. 3.9), а середнє значення ризику для товарів у обігу – 41,44. Відповідно, заставний дисконт складе 59 %, а потенційне відшкодування за рахунок реалізації предметів застави не перевищить 1 048 191 грн.

Оцінку рівня достатності застави пропонується розглядати як показник забезпеченості, який розраховується на основі рейтингу, заставної вартості і розміру заборгованості за позичкою. Дані для розрахунків забезпеченості позички представлені в табл. 3.12.

Побудова системи ризик-менеджменту з використанням запропонованих методик і алгоритмів підвищить якість адміністрування, управління ризиками

забезпечення позички, знизить імовірність помилок, що виникають під час роботи з заставним майном.

Таблиця 3.12

Оцінка забезпеченості позички

$K_{pn} (CV/L)$	Рейтинг	Рівень забезпеченості
$K_{pn} \geq 1,3$	A, B	Високий
$K_{pn} 1 - 1,3$	B, C	Середній
$K_{pn} < 1,0$	C, D	Низький
$K_{pn} < 1,0$	E	Не забезпечена

Ця діагностика дозволяє перевірити забезпеченість, тобто реальну, на відміну від номінальної, надійність заставного портфеля, що дозволяє керівництву банку адекватно оцінювати повернення кредитних вкладень в разі дефолту позичальника. Такого роду звіти будуть цікаві акціонерам банку, аудиторам, регулятору, оскільки вони відображають якість заставної політики банку та рівня менеджменту.

Розраховані коефіцієнти можна інтегрувати при розрахунках різних показників Базеля II, таких як:

- експозиція під ризиком (EAD – Exposure at Default). EAD являє собою оцінку суми, що піддається ризику, тобто частини кредиту, яка втрачається у разі дефолту. Під час її розрахунку необхідно враховувати те, що наявність високоліквідного забезпечення дозволяє знизити EAD , оскільки його реалізація дозволяє швидко повернути частину втраченої позички;
- середня очікувана частка втрат коштів у разі дефолту (LGD – Loss Given Default) зазвичай розраховується у відсотках від EAD . LGD саме і є оцінкою тієї частини EAD , яка буде безоплатно втрачена.

Якщо відбудеться дефолт, необхідно враховувати наявність додаткового забезпечення за позичкою, значимість застави для клієнта, а також поточний фінансовий стан позичальника, тобто його рейтинг. При оцінці LGD та EAD важливим є питання правильного визначення вартості забезпечення, його ліквідності та імовірності повернення. Взаємозалежність розміру LGD від

заставної вартості забезпечення і їх тісна кореляція очевидні. Виходячи з формули (3.6), втрати (LGD) за позичкою (L) настають у разі перевищення заборгованості над розміром заставної вартості (CV). Наявність втрат за позичкою можна відслідковувати через коефіцієнт реального покриття K_{pn} . Так, якщо $K_{pn} < 1$, то LGD настане, і банк зазнає втрат за позичкою.

Таким чином, через забезпечення банківських позичок, що розраховуються за методикою комплексної оцінки і рейтингу, запропоновані показники заставного дисконту, заставної вартості, коефіцієнта реального покриття здатні надати інструменти для зваженого і обґрунтованого розрахунку LGD в межах просунутого підходу (IRB). Застосування запропонованого комплексу оціночних та аналітичних інструментів надає менеджменту банку інструменти оцінки принципу забезпеченості, достатності заставного майна, гарантованості повернення виданих коштів.

3.3. Формування системи управління ризиками забезпечення банківських позичок

Ефективність управління ризиками забезпечення банківських позичок залежить від системності, адекватності способів їх оцінки, методів контролю та своєчасності системи реагування з боку банків та регулятора. Банки повинні прагнути самостійно створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка забезпечувала б надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу кредитного ризику та ризиків забезпечення з метою їх мінімізації на всіх етапах кредитного процесу та рівнях організації, у тому числі з урахуванням їх взаємного впливу, а також сприяла вирішенню питання конфлікту інтересів між необхідністю отримання доходу та мінімізації кредитних ризиків за рахунок адекватної оцінки заставного майна.

Проблематика формування системи управління ризиками забезпечення банківських позичок в першу чергу пов'язана з економічними, фінансовими викликами, які ускладнюють функціонування банків та вимагають від них розробки нових підходів до роботи із забезпеченням банківських позичок (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Характеристика чинників, що зумовлюють зміни у заставній політиці банку

Так, основними напрямками удосконалення роботи із заставним майном повинні стати: підвищення якості моніторингу заставних активів; економічна доцільність; автоматизація процесів; клієнтоорієнтованість; оптимізація вимог; удосконалення інструментів наданих банківських послуг; підвищення якості заставних операцій; оптимізація витрат; розвиток партнерських відносин з

контрагентами; оптимізація витрат; розвиток партнерських відносин з контрагентами; удосконалення нормативних документів; автоматизація заставного портфеля (табл. 3.13).

Таблиця 3.13
Напрями удосконалення роботи банку із заставним майном

Завдання	Заставна експертиза	Моніторинг застави	Заставний портфель	Коментарі
Практична значущість моніторингу заставних активів		+		Витрати банків на моніторинг заставних активів повинні бути максимально ефективними з точки зору структурування застави
Економічна доцільність	+			Витрати банку або клієнта не повинні знижувати дохідність його діяльності
Автоматизація процесів			+	Заставний портфель банку повинен стати джерелом статистики на усіх етапах роботи із заставними активами
Клієноорієнтованість	+		+	Орієнтація працівників підрозділу операцій із заставним майном на клієнта, глибину проникнення банку у бізнес клієнта, а не тільки оцінювання його активів
Оптимізація вимог	+		+	Персоналізація вимог до клієнтів: документи, терміни розгляду угод та особливості роботи із заставою
Розвиток інструментів надання банківських послуг		+	+	
Підвищення якості заставних операцій	+	+	+	Стандартизація роботи підрозділу із заставних операцій, постійний менеджмент заставних операцій
Оптимізація витрат	+	+		Оцінка заставних активів банком, залучення сюрвейерських компаній за рахунок банку при наявності високої маржинальної угоди
Розвиток партнерських відносин з контрагентами	+	+		Посадження контрагентами функцій оцінки та моніторингу заставних активів
Удосконалення нормативних документів			+	Краудсорсинг зміни нормативних документів
Автоматизація заставного портфеля			+	Розробка методології аналізу

Слід відмітити, що заставний портфель знаходиться у тимчасовій власності банку, однак він не має права використовувати заставне майно з метою отримання прибутку. Тому управління заставним портфелем передбачає адаптацію інструментів ризик-менеджменту щодо мінімізації ризиків забезпечення банківських позичок. Управління забезпечення банківських позичок включає в себе стратегію і тактику ризик-менеджменту, принципи якої відображаються в заставній політиці банку.

Виходячи із вищезазначеного, доходимо висновку про необхідність створення ефективної системи управління ризиком забезпечення банківськими позичками. Система згідно з найпростішим визначенням – це певна впорядкованість взаємопов'язаних елементів, які становлять єдине ціле [175].

В економічному словнику наводиться наступне визначення даного поняття: система (system, syst.; система): 1) множина закономірно пов'язаних між собою елементів (предметів, явищ, знань тощо), яка являє собою певне цілісне утворення; 2) порядок, зумовлений плановірим, правильним розташуванням складових у певному зв'язку, чіткій послідовності дій тощо [176, с. 189].

Формування системи управління ризиками забезпечення банківських позичок повинно базуватися на використанні системного підходу, який передбачає напрямок методології дослідження, в основі якого лежить розгляд об'єкта як цілісної сукупності елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи.

Основоположниками системного підходу є: Л. фон Берталанфі, А. А. Богданов, Г. Саймон, П. Друкер, А. Чандлер, які визначили його принципи, а саме: цілісність, що дозволяє розглядати одночасно систему як єдине ціле і в той же час як підсистему для вищих рівнів; ієрархічність будови, тобто наявність безлічі (принаймні, двох) елементів, розташованих на основі підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня; структуризація, що дозволяє аналізувати елементи системи та їх взаємозв'язки в рамках конкретної організаційної структури; множинність, що дозволяє

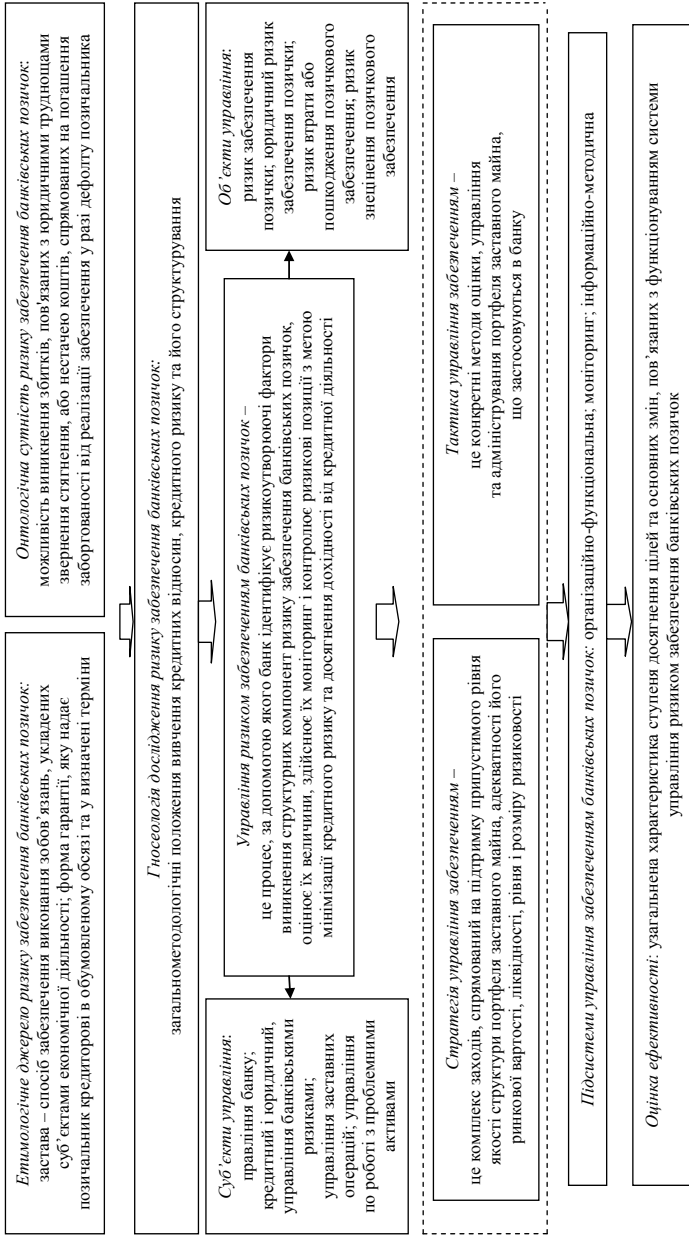
використовувати безліч кібернетичних, економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і системи в цілому; системність, властивість об'єкта мати всі ознаки системи [177–180].

Важливість використання системного підходу для досягнення мети дослідження полягає у використанні при побудові системи управління ризиком забезпечення банківських позичок таких його методів, як системний аналіз та системний синтез. З огляду на це обов'язковим елементом формованої системи є розробка стратегії, націленої на розробку довгострокових цілей, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу ризику забезпечення банківських позичок на кредитну діяльність банку. Поряд із стратегічним рівнем управління наявний і операційний рівень, на якому ефективно управління забезпечує розробку методологічних та методичних підходів, що дають можливість завчасно попередити потенційні проблеми із заставним портфелем банку та визначити можливості для їхнього вирішення. Таким чином, відповідно до визначених цілей управління формується його тактика, що є так званою формою деталізації стратегії [181, с. 424] та обов'язковим елементом системи управління ризиком забезпечення банківських позичок. Поелементна система управління ризиком банківських позичок представлена на рис. 3.4.

Представимо характеристику підсистем системи управління ризиком забезпечення банківських позичок.

Перша підсистема – організаційно-функціональна, яка забезпечує оперативне ведення досьє предметів застави, складання і узгодження графіка перевірок предметів застави, зберігання документів з результатами перевірок, а також надає персональний щоденник для співробітника заставного підрозділу.

Місія організаційно-функціональної підсистеми управління забезпеченням банківських позичок полягає у наступному: ведення єдиної бази даних предметів застави: картки кредитної угоди, позичальника, заставодавця; застави, поручителя, поруки, гаранта та гарантії; формування графіків перевірок та їх узгодження; формування бази даних документів-результатів перевірок;

Рис. 3.4. Послементна структура системи управління ризиком забезпечення банківських позичок

зберігання документів; пошук досьє, графіків, перевірок, документів за фактографічними характеристиками; узгодження документів. Місце організаційно-функціональної підсистеми управління забезпеченням банківських позичок в загальній системі ведення кредитного досьє позичальника представлено на рис. 3.5.

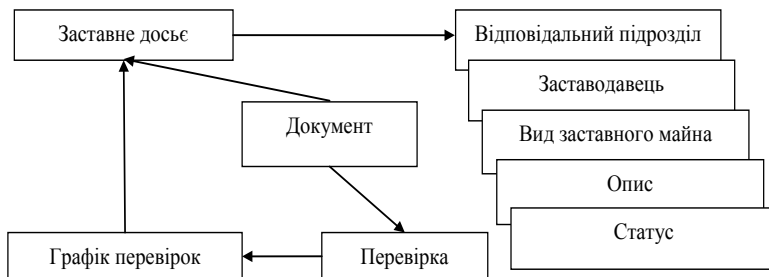

Рис. 3.5. Місце організаційно-функціональної підсистеми управління забезпеченням банківських позичок в загальній системі ведення кредитного досьє позичальника

Організаційно-функціональна підсистема управління забезпеченням банківських позичок вирішує наступні завдання: аналіз заставного портфеля: отримання зрізу аналітичних даних на поточну дату; оцінка якості заставного майна (оцінка ризиків); виявлення проблемних активів за вартісними та іншими характеристиками; ведення єдиної бази заставного досьє; моніторинг заставного

майна: складання графіків перевірок; узгодження виїзних перевірок з профільними підрозділами банку.

Формування досьє предмета застави полягає у створенні сукупності документів, що описують його предмет (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Інформаційна модель формування підсистеми формування заставного досьє

Функціональні можливості підсистеми формування заставного досьє полягають у проведенні моніторингу предметів застави на плановій основі. При цьому для різних видів застави встановлюється різна періодичність моніторингу. Для організації процесу моніторингу складається графік заходів. Формування досьє предмета застави націлене на створення сукупності документів, що описують предмет застави.

Слід відмітити, що заставні підрозділи банків належать безпосередньо до фронт-офісу. До типового функціоналу заставних підрозділів належать: попередня оцінка вартості та стану потенційного забезпечення позички; взаємодія з суб'єктами оціночної діяльності, які проводять оцінку ринкової вартості забезпечення; моніторинг збереження і стану; планова переоцінка забезпечення та контроль недопущення повторних застав.

Додатковий функціонал для заставних служб банку включає можливості комплексної експертизи потенційного забезпечення згідно з розробленими формами та процедурами, а також: оцінку ризиків забезпечення; оцінку внутрішнього рейтингу забезпечення; розрахунок заставної вартості; розрахунок коефіцієнта реального покриття позички; оцінку забезпеченості позички; аналіз індивідуальних і портфельних ризиків забезпечення; аналіз рейтингу заставного портфеля; розробку комплексу заходів та пропозицій щодо заставної політики банку, спрямованих на управління ризиків забезпечення та їх мінімізацію; методи і процедури мінімізації ризиків забезпечення.

З урахуванням результатів проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що на даному етапі розвитку заставних відносин банків формування системи управління забезпеченням банківських позичок має проходити на двох рівнях – державному в особі Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, та на рівні банків.

У компетенції регулятора вважаємо за доцільне систематизувати вимоги, правила і процедури роботи із заставним майном в єдині стандарти управління, які органічно містять в собі стандарти оцінки вартості майна для цілей кредитування, стандарти управління ризиками забезпечення і методи управління ними, і таким чином сформувати базовий концепт системи управління заставним портфелем.

У компетенції банків систематизувати і оптимально прийняти фрагментарно наявні норми, правила і процедури оцінки, управління та моніторингу забезпечення банківських позичок, з урахуванням відображених у дисертації результатів дослідження. Стандарти управління забезпеченням доцільно відобразити в заставній політиці банку та положенні про управління ризиками забезпечення, які повинні бути розглянуті і затверджені відповідно до принципів корпоративного управління і підлягають періодичному перегляду.

Даний підхід відображається в заставній політиці банку, яка включає в себе: розділи з адміністрування заставних процедур, обліку розроблених процедур і

порядків оцінки ризиків забезпечення; вимоги до рівня професіоналізму та компетенції персоналу; принципи забезпеченості кредитування; оцінку функцій і принципів забезпечення кредитних операцій; пріоритетність роботи з різними видами забезпечення, що залежить від їх ризиковості; диференціацію застосування видів забезпечення в комплексі з формами та термінами кредитування; обмеження роботи з неякісним, неліквідним і високоризиковим майном в якості забезпечення кредитних зобов'язань; ліміти концентрації забезпечення за видами, ліквідності, регіонами; ліміти забезпеченості кредитних операцій, що розраховуються виходячи із запропонованих розрахунків коефіцієнтів покриття та оцінки забезпеченості; регулярний аналіз і контроль якості кредитного портфеля на схильність його до ризиків забезпечення; періодичне прогнозування якості портфеля заставного майна з метою виявлення його потенційно слабких сторін і зон ризику. Бек-офісу банку в особі підрозділів ризик-менеджменту рекомендується інтегрувати розроблені показники в загальну систему оцінки кредитного ризику та інших нормативів банку, а також здійснювати їх регулярний системний аналіз.

До процесу ризик-менеджменту мають бути залучені такі функціональні та структурні підрозділи банку, як наглядова рада, правління банку, підрозділ з ризик-менеджменту (в межах своїх функцій з питань оперативного кількісного та якісного оцінювання, контролю та моніторингу кредитного ризику та ризиків забезпечення, оцінки портфельних ризиків забезпечення), бек-офіс (контрольні функції за дотриманням встановлених вимог), фронт-офіс (функції прийняття банком ризиків у межах його повноважень).

Наглядовій раді, правлінню банку доцільно при розробці та затвердженні річних фінансових планів, кредитної політики, активності сфер кредитування, розробці нових кредитних продуктів враховувати досвід та ефективність забезпеченості кредитних операцій з урахуванням різних видів забезпечення і специфіки роботи з ними.

Друга підсистема – моніторинг заставного портфеля банку. Моніторинг ризиків забезпечення проводиться за рахунок внутрішнього та зовнішнього моніторингу ризику забезпечення банківських позичок. Внутрішній моніторинг включає в себе комплекс заходів і процедур банку з ризик-менеджменту (заставні служби, ризик-менеджери, кредитні підрозділи, служба економічної безпеки) і аудиту, здійснених підрозділами банку, що полягають у виявленні, оцінці, моніторингу, контролі і управлінні ризиками (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Методи і процедури управління ризиками забезпечення банківських позичок

До внутрішнього моніторингу належать можливості банків з адміністрування ризиків і розподілу повноважень і контрольних функцій. Під час роботи з заставним забезпеченням є прийнятними всі розглянуті методи управління ризиком забезпечення (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Класифікація методів управління ризиком забезпечення банківських позичок

Процедури управління ризиками	Методи управління ризиками	Методи фінансування ризиків
Ухилення від ризику	Відмова від ризику	–
Скорочення ризику	Зниження частоти збитку або запобігання виникненню його. Зменшення збитків. Поділ ризику. Лімітування концентрації ризику. Диверсифікація. Розподіл ризику	Покриття збитку з поточного доходу. Покриття збитку з резервів. Покриття збитку за рахунок використання позичок. Покриття збитку за рахунок самострахування
Передавання ризику	Аутсорсинг	Покриття збитку за рахунок страхування. Покриття збитку за рахунок нестрахового пулу. Покриття збитку за рахунок передачі відповідальності на основі договору; Покриття збитку при підтримці державних органів управління; Покриття збитку за рахунок колективного повернення; Покриття збитку за рахунок передавання ризику за його поверненням контрагентам

Метод ухилення від ризику полягає у свідомому рішенні банку не піддаватися певному виду ризику. Наприклад, це ухилення від діяльності, що породжує ризик. Він може застосовуватися як кредиторами, так і регулюючими органами банківського нагляду. Банки можуть використовувати цей метод у разі відмови в кредитуванні на підставі недотримання забезпечення принципу

адекватної оцінки, адекватної ліквідності, юридичної адекватності. При цьому у банку є достатньо підстав для використання такого методу управління ризиками забезпечення, якщо він формалізований у заставній політиці банку.

Ухилення від ризику забезпечення може також застосовуватися регулятором шляхом обмежень роботи банку з певними видами майна, регламентацією термінів забезпечених ними кредитних зобов'язань. Так, Національний банк України може обмежити використання застави у вигляді товарів в обігу короткими термінами і певними формами кредитування.

Метод вміщення ризику полягає у повному прийнятті ризику забезпечення на себе, наприклад, створенням ієрархічної системи прийняття кредитних рішень у банку, відшкодуванням збитків за рахунок власних ресурсів тощо. У такому випадку банк свідомо приймає ризик, розуміючи, що застава майна в даному випадку не виконує забезпечувальної функції, що знаходить своє відображення в процентній ставці за користування позичкою та інших ковенантах.

Метод перенесення (передачі) ризику полягає в частковому перекладанні ризику на інших суб'єктів. Найбільш поширеним способом перенесення ризику є використання страхування забезпечення від ризику пошкодження і втрати. Так, наприклад, у випадку пожежі заставної нерухомості у разі дефолту позичальника страхова компанія відшкодує вартість забезпечення банку, і, відповідно, з цих коштів гаситься кредит. У договорах застави також передбачається заміна застави в разі зниження її вартості або надання позичальником додаткового забезпечення. У цьому випадку перенесення ризиків відбувається на позичальника (заставаодавця).

Мінімізація банком ризиків забезпечення полягає в їх зниженні через застосування відповідних методів і виконання дій, метою яких є зменшення імовірності втрат і мінімізація їх наслідків.

Реалізацією механізму мінімізації є впровадження розроблених у дослідженні методик комплексної оцінки ризиків забезпечення, внутрішньої рейтингової системи, коефіцієнтів покриття і забезпеченості.

Окреслені процедури управління ризиками забезпечення можуть застосовуватися як для ризиків 2-го рівня (ризик оцінки; юридичного ризику, ризику втрати або пошкодження; ризику знецінення), так і для ризиків 1-го рівня.

Провівши комплексну експертизу забезпечення, визначивши його рейтинг, ринкову та заставну вартість, співробітники банку проводять структурування кредитної угоди, в якій враховується рівень ризику забезпечення, забезпеченість, вид забезпечення, терміни і форма кредитування.

У випадках наявності проблемних складнощів в адмініструванні застав, їх низької якості за відсутності часових, людських, фінансових можливостей щодо стягнення боргів за рахунок заставного майна банки воліють продавати свої кредитні портфелі, забезпечені заставою, колекторським компаніям, що також є перенесенням ризику.

Недоліки в нормативному та методичному регулюванні кредитної діяльності банків, виявлені нашим дослідженням, демонструють їх наявність як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях.

До внутрішнього рівня належать: якість менеджменту кредитного ризику в самих банках, прогалини контрольних і методичних функцій, пов'язані з розподілом повноважень між наглядовою радою, кредитним департаментом, службою внутрішнього аудиту та заставним підрозділом.

Зовнішній моніторинг включає в себе комплекс заходів, що проводиться НБУ, аудиторськими компаніями, незалежними рейтинговими агентствами, метою яких є виявлення та оцінка ризику. Зовнішній моніторинг слугує засобом контролю держави в особі регулятора, інвесторів, акціонерів за якістю внутрішнього моніторингу з метою недопущення системних порушень чинного

законодавства, зловживань з боку менеджменту банку, прийняття превентивних заходів до банку, для захисту його клієнтів і вкладників.

До зовнішнього рівня можна віднести недостатнє нормативно-методичне регулювання сфери управління ризиками кредитування з боку НБУ, фрагментарність моніторингу якості кредитного портфеля національними та міжнародними аудиторськими компаніями під час проходження комерційними банками щорічного аудиту та отримання рейтингів від рейтингових агентств.

Найбільші можливості нормативного та методичного регулювання кредитної діяльності законодавчо закріплено за НБУ.

Основні результати функціонування підсистеми моніторингу забезпечення банківських позичок представлено на рис. 3.8.

Рис. 3.8. Можливі результати моніторингу забезпечення банківських позичок

Третя підсистема – інформаційно-методична, яка направлена на формування інформаційної бази для управління ризиком забезпечення банківських позичок та методик його оцінки і мінімізації.

До заходів, спрямованих на підвищення ефективності кредитування в частині стандартизації та уніфікації правил, методів і процедур управління забезпеченням банківських позичок, можна віднести зміну правил обліку банками заставного майна, спрямованих на відображення об'єктивно сформованої ситуації на відповідних ринках.

Наприклад, облік найпоширенішого виду забезпечення (нерухомості), представленого на рисунку 3.9, доцільно розширити і поглибити.

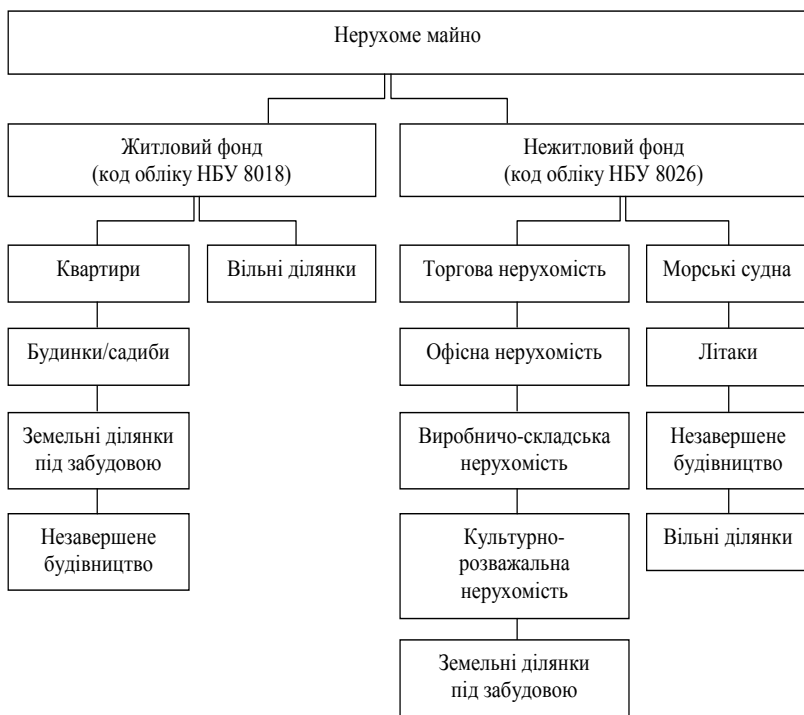

Рис. 3.9. Приклад класифікації нерухомості

У зв'язку з цим доцільно розробити і впровадити адекватні правила ведення банками інформаційної бази щодо заставного портфеля, яка містить не тільки укрупнені види забезпечення (коди обліку) і групи ліквідності (1–5 групи), але і їх якісну диференціацію та внутрішньогрупову класифікацію.

Представлені на рис. 3.10 різні види нерухомості залежно від цілої низки споживчих критеріїв мають свою внутрішньогрупову диференціацію: для житлового фонду – соціальне; економічне; бізнес; преміум; еліт; для складської – А, В, С, D; для торгової – бутики, дискаунтери, супермаркети, гіпермаркети, торгові та торгово-розважальні центри; для офісної – А, В, С, D.

Необхідність кластеризації існує і для інших видів забезпечення. Облік якісної диференціації дозволить об'єктивно відображати структуру портфеля заставної нерухомості, проводити її адекватний аналіз та оцінку, а саме:

- облік у правилах формування резерву за кредитними операціями рівнів ліквідності забезпечення всередині груп ліквідності;
- нормативне обмеження роботи з неліквідним і високоризиковим майном;
- створення методологічної бази для адміністрування кредитної діяльності банками в частині роботи з забезпеченням;
- встановлення залежності форм і термінів кредитування від видів забезпечення, рівня його ризику, ліквідності;
- регулярний нагляд і контроль за ефективністю управління ризиками забезпечення в банку;
- нормативне адміністрування портфельних ризиків забезпечення, що впливають на розмір прибутку і капіталу;
- чітке нормативне розмежування контрольних і виконавчих функцій між наглядовою радою, правлінням, кредитним департаментом, службами внутрішнього аудиту та ризик-менеджменту, заставним підрозділом.

Важливим елементом організаційно-методичної підсистеми є внутрішній аудит кредитної роботи в цілому, який, зокрема, включає перевірку процедур оцінки забезпечення і його якості. Проведення перевірок стану заставного портфеля банку службами внутрішнього аудиту покликане в поточному режимі виявляти і контролювати ризики процедурного та адміністративного характеру.

Результати аудиторської перевірки відображаються в спеціальному звіті, який надається керівництву банку і керівникам профільних підрозділів. Одночасно з оцінкою заставного портфеля аудиторі повинні надавати рекомендації з удосконалення заставної роботи в банку.

Аудиторські перевірки заставної роботи банку необхідно проводити регулярно, згідно з річним планом. У кожній з них має бути передбачено кілька стадій:

1. Планування – розробка програми аудиту якості заставного портфеля із зазначенням докладних процедур і мобілізації необхідного кваліфікованого персоналу.

2. Робота в заставному підрозділі з можливими виїздами на об'єкти застави з метою верифікації – виконання програми аудиту і підготовки робочих документів.

3. Складання звітності – виклад у звіті виявлених фактів і результатів для ознайомлення керівництвом.

4. Заходи за підсумками аудиту тривають до тих пір, поки керівництво не застосує заходи, спрямовані на усунення недоліків.

Внутрішній аудит кредитних операцій в частині роботи із забезпеченням банку спрямований на поліпшення роботи та підвищення ефективності кредитної діяльності банку за рахунок заставних механізмів повернення та пов'язаних з цим специфічних методів та інструментів. До основних функцій внутрішнього аудиту заставної діяльності слід віднести:

- а) виявлення факторів ризику забезпечення при здійсненні кредитних операцій банку і ризику діяльності кредитних і заставних підрозділів банку;

б) створення технології контролю за кредитними ризиками і ризиками забезпечення шляхом впровадження чіткої системи звітності та вираженої системи авторизації прийняття рішень на всіх рівнях для забезпечення суворого дотримання лімітів і повноважень;

в) методичний контроль виконання керівником заставного підрозділу контрольних функцій, покладених на нього;

г) незалежне і об'єктивне спостереження за проблемами підрозділів, залучених до здійснення кредитної та заставної діяльності банку;

д) моделювання наслідків прийняття управлінських рішень та недопущення можливих ризиків при цьому тощо.

Без адекватного рівня зовнішнього контролю з боку аудиторських компаній ризик помилок і зловживань у сфері кредитування залишатиметься високим. До заходів, спрямованих на підвищення якості моніторингу ризиків з боку національних та міжнародних аудиторських компаній, можна віднести такі:

вимога до банків більш повного (порівняно з поточним) розкриття інформації про якість заставного портфеля;

аудит рівня ліквідності індивідуального і портфеля заставного майна в цілому;

аудит забезпеченості кредитних операцій;

аудит методологічних заставних процедур банку відповідно до нормативів НБУ і внутрішньобанківських положень стосовно їх ефективності;

аудит заставної політики банку, положень та методик.

Кожному банку рекомендується самостійно розробити адекватну систему внутрішньобанківських нормативних документів з ризик-менеджменту ризиків забезпечення як частини загального менеджменту кредитного ризику. Необхідно забезпечити систему своєчасної актуалізації внутрішньобанківської нормативної бази, яка в разі зміни поточних вимог законодавчого або нормативного характеру, організаційної структури банку та зміни політики банку по відношенню до ризиків забезпечить доведення змін до відома всіх відповідальних виконавців, у тому

числі через періодичне навчання та підвищення кваліфікації. Для всіх підрозділів функції повинні бути чітко визначені і формалізовані, а банк повинен зробити все необхідне для уникнення конфлікту інтересів між ними.

Ці заходи формалізуються в заставній політиці банку, яка в свою чергу є частиною кредитної політики. Якщо процедури і методи управління та моніторингу ризиками забезпечення та кредитного ризику адекватні, то при зверненні стягнення на заставне майно банк заздалегідь знає розмір необхідних витрат і суму грошей, яка надійде в погашення позички.

Таким чином, розроблена на базі методики комплексної оцінки забезпечення рейтингова система знайшла своє застосування в методах і процедурах управління та адміністрування забезпечення банківських позичок, систематизувавши, доповнивши і розширивши вже існуючі. Її впровадження в практику роботи заставних служб банків України сприятиме оновленню та модернізації стандартів і методів управління забезпеченням банківських позичок.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у розвитку науково-методичних підходів і розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління забезпеченням банківських позичок на основі трансформації міжнародних та національних стандартів, які регламентують роботу із заставою, з метою мінімізації сукупного кредитного ризику та підвищення дохідності кредитної діяльності банків.

За результатами підготовки монографії зроблено такі висновки:

1. Обґрунтовано, що одним із основних підходів до розробки стратегії кредитного менеджменту має стати перегляд і оновлення існуючих стандартів та методів оцінки заставного майна для цілей кредитування, їхня трансформація в стандарти управління забезпеченням банківських позичок, які включають комплексну кількісну та якісну оцінку предметів застави, системний аналіз та управління заставним портфелем банку.

Виявлений взаємозв'язок прояву ризиків забезпечення з етапами кредитного процесу дозволив уточнити функції застави, розділивши їх на першорядну (забезпечувальну) і другорядні, доповнивши двома портфельними функціями. Запропоновані функції забезпечення належать до певного майна, наданого в забезпечення, а отже їх використання можливе для оцінки ризику забезпечення як частини оцінки кредитного ризику.

Дослідження сутності та ролі застави в системі кредитного менеджменту дозволило визначити такі принципи забезпечення (правило 4A): юридичної адекватності, адекватної ліквідності забезпечення, адекватної оцінки вартості, адекватного розміру забезпечення. Дотримання банками принципів позичкового

забезпечення спрямоване на нівелювання ризиків, притаманних заставі майна в матеріальній формі.

2. Обґрунтовано місце забезпечення банківських позичок в системі кредитного менеджменту через структурування ризиків, які формують сукупний кредитний ризик, а саме: ризик розрахунків – за рахунок невиконання прийнятих позичальником зобов'язань; ризик знецінення – високий рівень інфляції, який не відповідає рівню процентної ставки та маржі, низький рівень обертання ресурсів та дохідності; ризик трансформації ресурсів – неможливість підтримки необхідної ліквідності залучених коштів; ризик забезпечення банківських позичок – завищена оцінка забезпечення при невисокій його ліквідності, тимчасові обмеження його реалізації при низькому попиті; ризик попиту та пропозиції – ринкові важелі управління бізнесом повинні оцінюватися зваженістю з урахуванням ринкової позиції банку; ризик рейдерства, злиття, поглинання – зміна власників та акціонерів може кардинально змінити стратегію і тактику розвитку.

3. Визначено параметри оцінки ліквідності майна в матеріальній формі, такі як ринкова вартість, корисність, термін експозиції і певні рівні ліквідності майна (дуже високий, високий, середній, низький, неліквідний), які створюють базис для подальших досліджень і побудови моделей їхньої оцінки.

Використання в практичній діяльності під час аналізу та оцінки позичкового забезпечення як частини комплексу заходів з управління забезпеченням банківськими позичками запропонованих параметрів ліквідності (вартість, корисність і термін експозиції) дозволяють банкам створити оціночну систему, в якій стають можливі оцінка та порівняння різних видів заставного забезпечення, прийняття на їх основі більш зважених управлінських рішень.

Обґрунтовано доцільність оцінки ризиків забезпечення, їх моніторингу на всіх етапах кредитного процесу. Це дозволить уникнути або суттєво пом'якшити наслідки від дефолтів позичальників і звернення стягнення на заставне майно і відповідно знизити кредитний ризик.

Проведено аналіз структури ризику забезпечення банківських позичок, його основних ризикуують факторів, на підставі чого було уточнено їх класифікацію: ризик забезпечення позички; юридичний ризик забезпечення позички; ризик втрати або пошкодження позичкового забезпечення; ризик знецінення позичкового забезпечення.

4. Визначено, що управління забезпеченням банківських позичок є підсистемою кредитного менеджменту банку, тому і визначення його сутності необхідно проводити через управління кредитним портфелем банку.

Уточнено поняття управління забезпеченням банківських позичок, під яким він розуміє сукупність цілей, принципів, функцій, методів, інструментів і специфічних прийомів цілеспрямованого, безперервного впливу керуючої системи (кредитний і юридичний департаменти; управління заставних операцій; управління по роботі з проблемними активами; служба безпеки банку) на керовану (види забезпечення банківських позичок та пов'язані з їх управлінням ризики) для своєчасної оцінки, експертизи та моніторингу забезпечення банківських позичок з метою мінімізації кредитного ризику та досягнення заданих параметрів дохідності від кредитної діяльності.

Запропонований теоретичний підхід до управління забезпеченням банківських позичок включає в себе встановлені принципи (керованості; адекватності; функціональної повноти; відкритості; ефективності; адекватного правового супроводження); функції (забезпечувальна; стимулююча; обмежувальна; інформаційна, захисту прибутку; захисту капіталу); методи управління (коефіцієнтний аналіз стану забезпечення банківських позичок; комплексної оцінки ризиків забезпечення банківських позичок; діагностика портфеля заставного майна; внутрішньої рейтингової системи оцінки забезпечення банку на основі експертних оцінок). Вхідною інформацією виступають кредитні ресурси банку, види забезпечення банківських позичок; вихідною – мінімізація

ризиків забезпечення банківських позичок та сукупного кредитного ризику; дохідність кредитної діяльності банку.

5. Аналіз ефективності та адекватності існуючих підходів і стандартів управління забезпеченням банківських позичок на чотирьох рівнях регулювання кредитної діяльності та заставної роботи банків (на рівні методичного регулювання і контролю з боку НБУ сфери кредитування; на рівні контролю з боку міжнародних і національних аудиторських компаній, що проводять щорічний аудит діяльності банків України; на рівні аналітичних можливостей з боку рейтингових агентств; на рівні внутрішньобанківського контролю та управління безпосередньо в самих банках) виявив відсутність достатнього функціонального методичного та нормативного матеріалу, що дозволяє адекватно адмініструвати заставний портфель, застосовувати превентивні заходи щодо недопущення або зниження збитків, пов'язаних з проблемами під час реалізації забезпечення, що стало стимулом до розробки відповідних методик.

Виходячи із вищезазначеного, доведено, що система оцінки та управління ризиками забезпечення банківських позичок повинна стати основою для обґрунтованого діалогу кредитора з позичальником (заставадавцем) на базі об'єктивних результатів оцінки його діяльності та стану заставного забезпечення.

6. Запропоновано багатофакторну трирівневу систему оцінки ризиків забезпечення банківських позичок: I рівень – ризик забезпечення банківських позичок (RC); II рівень – ризик оцінки (VR); юридичний ризик (LR); ризик втрати або пошкодження (DR); ризик знецінення (IR); III рівень – структуризація ризику оцінки (VR): ризик оцінки вартості об'єкта (va); ризик оцінки рівня ліквідності (vl); ризик оцінки другорядних функцій (vf); ризик оцінки розміру витрат на звернення стягнення (vc). Обрані фактори оцінки ризиків забезпечення адаптовані і формалізовані у процедури адміністрування та способи їх оцінки, в практичні механізми роботи банків із заставним майном. Запропоновані критерії і параметри

оцінки можуть застосовуватися банками поряд з критеріями прийнятності забезпечення, визначеними НБУ.

Розроблена методика оцінки ризику забезпечення банківських позичок дозволяє банку комплексно формалізувати свої уявлення про заставну роботу.

Визначено повноваження незалежних підрозділів з контролю кредитного ризику і ризику забезпечення банківських позичок, які відповідають за розробку або вибір, впровадження та функціонування систем внутрішніх рейтингів, а саме: проведення тестування і моніторингу внутрішніх груп забезпечення; підготовка та аналіз підсумкових звітів, що містять історичні дані про дефолти, відсортовані за рейтингами на момент дефолту і за рік до дефолту, аналіз міграції класів та моніторинг трендів основних критеріїв; впровадження процедур для перевірки узгодженого застосування визначень рівня ризиків за підрозділами і за географічними зонами; перегляд та документування будь-яких змін у процесі адміністрування оцінки та аналізу ризиків забезпечення, включаючи причини змін.

7. Розроблено науково-методичний підхід до тестування портфеля заставного майна банку в матеріальній формі. Результати тестування наочно демонструють можливості та потенціал розробленої нової методики комплексної оцінки забезпечення банківських позичок, що дозволило менеджменту банку реально оцінити ризиковість заставного портфеля, встановити концентрацію і розподіл різних ризиків за видами забезпечення і в цілому по портфелю заставного майна.

Застосування банками методики комплексної оцінки ризиків забезпечення дозволяє їм використовувати більш широкий діапазон обліку застави при розрахунку резервів, рекомендований Базелем II. Крім того, оперативні дані щодо концентрації ризиків у розрізі видів забезпечення дозволяють банкам застосовувати превентивні заходи до окремих позичальників і проводити оперативні зміни в своїй кредитній та заставній політиці. Вони сприяють більш

якісному та прагматичному плануванню банками своєї діяльності, можуть бути адаптовані і використані банками, колекторськими, лізинговими, страховими, аудиторськими компаніями та іншими суб'єктами економічних відносин, що працюють із заставними механізмами і портфелями однорідного майна в матеріальній формі.

8. На основі узагальнення міжнародних та національних стандартів запропоновано науково-методичний підхід до внутрішньої рейтингової оцінки, інтегрованої в систему адміністрування та оцінки ризиків забезпечення, що дозволяє: оптимізувати розгляд заставних питань на кредитному комітеті банку за рахунок стислості та інформативності подання інформації; проводити портфельний аналіз заставного майна з метою виявлення його ризикових місць і вжиття превентивних заходів; розрахувати заставну вартість (CV), забезпеченість позички і втрати за позичками (LGD) на базі формалізованих залежностей від ризиків забезпечення.

Запропонована внутрішня модель рейтингової оцінки та отримані на підставі економіко-статистичного та регресійного аналізу показники ризику забезпечення в розрізі видів забезпечення доцільно використовувати банкам при розробці нових кредитних проектів і програм, коли в банку ще немає вичерпної власної інформації щодо потенційного заставного покриття.

9. У монографії встановлено залежність заставної вартості від рівня ризику забезпечення. Запропоновано практичний алгоритм розрахунку заставної вартості, що враховує при розрахунку заставного дисконту результат оцінки ризику забезпечення за індивідуальним майном, яке виступає забезпеченням.

10. Запропоновано науково-методичний підхід до формування системи управління ризиком забезпечення банківських позичок, який включає в себе: етимологічне джерело ризику забезпечення банківських позичок; онтологічну сутність ризику забезпечення банківських позичок; управління ризиком забезпеченням банківських позичок (суб'єкти і об'єкти управління); стратегію і

тактику управління; підсистеми управління (організаційно-функціональна; моніторинг; інформаційно-методична); оцінку ефективності управління.

Основними напрямками удосконалення роботи із заставним майном повинно стати: підвищення якості моніторингу заставних активів; економічна доцільність; автоматизація процесів; клієнтоорієнтованість; оптимізація вимог; удосконалення інструментів наданих банківських послуг; підвищення якості заставних операцій; оптимізація витрат; розвиток партнерських відносин з контрагентами; оптимізація витрат; розвиток партнерських відносин з контрагентами; удосконалення нормативних документів; автоматизація заставного портфеля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рябинина Л. Н. Деньги и кредит: учебное пособие / Л. Н. Рябинина. – 2-е изд. перераб. и доп. – К. : ЦУЛ, 2008. – 602 с.
2. Банківська енциклопедія / [С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова]. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).
3. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 07.12.2000 № 2121-III / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
4. Владичин У. В. Банківське кредитування : навчальний посібник / за ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. – К. : Атіка, 2008. – 648 с.
5. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования / О. И. Лаврушин. – М. : Кнорус, 2008. – 264 с.
6. Про заставу [Електронний ресурс] : закон України від 02.10.1992 № 2654-XII / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
7. Баріда Н. П. Роль застави та заставної вартості у кредитному процесі / Н. П. Баріда // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – № 14. – С. 14–21.
8. Мишкін Федерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, С. Стасишин. – К. : Основи, 1998. – 963 с.
9. Бугель Ю. Напрями удосконалення сучасних методів управління банківським кредитним портфелем / Ю. Бугель // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2(27). – С. 157–163.
10. Маслак Н. Г. Коефіцієнтний метод оцінки вартості заставного майна / Н. Г. Маслак, С. В. Башлай // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук.

- праць / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2006.
– Вип. 219. – Т. I. – С. 28–37.
11. Белова І. В. Проблемні кредити і роль застави в їх супроводженні / І. В. Белова, Д. А. Богославський // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2012. – № 2. – С. 3–10.
12. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
13. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс від 25.10.2001 № 2768-III / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
14. Про іпотеку [Електронний ресурс] : закон України від 05.06.2003 № 898-IV / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
15. Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрацію обтяжень [Електронний ресурс] : закон України від 18.11.2003 № 1255-IV / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
16. Кузнецова Л. В. Кредитний менеджмент : навчальний підручник / Л. В. Кузнецова. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – 332 с.
17. Міщенко В. І. Банківський нагляд : підручник / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : ЦНД НБУ, УБС, 2010. – 498 с.
18. Ерёмичев Н. Е. Види залога в англійском и немецком праве / Н. Е. Ерёмичев // Право: теория и практика. – 2003. – № 14. – С. 53–59.
19. Банківські операції: підручник / 3-тє вид., випр. і доп. / [Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2007. – 512 с.

- 20.Белоглазова Г. Н. Банковское дело / Г. Н. Белоглазова, Л. П. Кроливецкая, Н. А. Савинская. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 592 с.
- 21.Кабушкин С. Н. Управление банковским кредитным риском : учебное пособие. – 2-е изд. – Минск : «Новое знание», 2005. – 336 с.
- 22.Козырь Ю. В. Оценка стоимости ликвидности / Ю. В. Козырь // Финансы и кредит. – 2004. – № 19. – С. 37–44.
- 23.Кротюк В. Базель II: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 5. – С. 16–22.
- 24.Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. / Лагутін В. Д. – К. : Т-во «Знання», 2000. – 215 с.
- 25.Коваленко В. В. Кредитний менеджмент в системній організації ефективної кредитної діяльності банків / В. В. Коваленко // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 214–222.
- 26.Тарасевич Е. И. Методы оценки недвижимости / Е. И. Тарасевич. – СПб. : Технобэлт, 1995. – 247 с.
- 27.Оценка для целей залога: теория, практика, рекомендации / [М. А. Федотова, В. Ю. Рослов, О. Н. Щербакова, А. И. Мышанов]. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 348 с.
- 28.Оценка недвижимости : учебник / под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 496 с.
- 29.Банки Украины отнесли к группе самых слабых по уровню рисков / Европейское агентство по возврату долгов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eadr.com.ua/news/846.htm>. – Официальный сайт Европейского агентства по взысканию долгов.
- 30.Харламов П. Продать нельзя оставить [Электронный ресурс] / П. Харламов // Украинский деловой журнал «Эксперт». – 2012. – № 13. – Режим доступа : <http://www.expert.ua>.

31. Рекапитализация банковской системы: украинские реалии и мировой опыт : информационно-аналитическая записка (25.11.2010) [Электронный ресурс] // Зеркало недели. – Режим доступа : http://zn.ua/ARCHIVE/rekapitalizatsiya_bankovskoy_sistemy_ukrainskie_realii_i_mirovoy_opyt_informatsionno-analiticheskaya-61522.html.
32. Гагауз В. Н. Сущность и роль залога в системе кредитного менеджмента / В. Н. Гагауз // Научный вестник, Одесский национальный экономический университет. Всеукраинская ассоциация молодых ученых, Одесса. – 2011. – № 21 (146). – С. 99–118.
33. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id.
34. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / За ред. З. Ватаманюка, С. Панчишина. – К. : Альтернативи, 2001. – 606 с.
35. Гагауз В. М. Функції та принципи забезпечення позичок у кредитному менеджменті / Гагауз В. М. // Часопис Хмельницького університету управління та права. – Університетські наукові записки. – 2013. – 2 (46). – С. 366–373.
36. Галасюк В. В. Способ учета эластичности спроса по цене при определении ликвидационной стоимости объектов / В. В. Галасюк // Вопросы оценки. – 2000. – № 4. – С. 44–48.
37. Галасюк В. В. Кредитование под залог и ликвидационная стоимость / Галасюк В. В. – Дн. : Новая идеология, 2001. – 89 с.
38. Галасюк В. Визначення розміру кредиту, що надається під заставу / В. Галасюк, Є. Ревонюк // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 1. – С. 45–46.
39. Грибовский С. В. Математические методы оценки стоимости недвижимости имущества / С. В. Грибовский, С. А. Сивец; под ред. С. В. Грибовского, М. А. Федотовой. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 368 с.
40. Козырь Ю. В. Оценка ликвидационной стоимости / Ю. Козырь // Вопросы оценки. – 2000. – № 4. – С. 49–50.

41. Кургузов В. В. Банковский актуариат и риск-менеджмент / В. В. Кургузов. – М. : Финансы и статистика, 2011. – 368 с.
42. Маркус Я. Ликвидационная стоимость: теория и проблемы / Я. Маркус // Вісник оцінки. – 2002. – № 2. – С. 22–23.
43. Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 № 23. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
44. Руководство по кредитному менеджменту : пер. с англ. / под ред. Б. Эдвардса. – М. : Инфра-М, 1996. – 464 с.
45. Ключников И. К. Кредитная культура: сущность, закономерности, формы : учеб. пособие / И. К. Ключников, О. А. Молчанова. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – 221 с.
46. Лунева Ю. В. Сущность и содержание кредитного менеджмента в коммерческом банке / Ю. В. Лунева // Банковское дело. – 2005. – № 5. – С. 106–112.
47. Васюренко О. В. Сучасні концепції управління кредитним ризиком як основні складові процесу управління кредитним ризиком банку / О. В. Васюренко, В. Ю. Подчесова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1 (115). – С. 170–177.
48. Міжнародні стандарти оцінки 2007. – Восьме видання, 2008 / пер. з англ. С. Пузенко. – К. : «АртЕк», 2008. – 432 с.
49. Артеменков И. МСО-2011 (тезисы доклада конференции в Ялте 21.09.2011) / Вісник оцінки. – 2011. – № 3–4. – С. 11–17.
50. Словник економічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ekonomiks.net.ua/>.

51. Стельмах В. С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання та нагляду: науково-методичні матеріали / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко. – К. : НБУ. ЦНД, 2008. – 286 с.
52. Іващук О. Концептуальні підходи до ліквідності банку як об'єкту фінансового управління / О. Іващук // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2(27). – С. 163–169 – (фінансово-кредитне забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів).
53. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс: – Издательство Олимп-бизнес, 2014. – 1008 с.
54. Галасюк В. В. Определение ликвидационной стоимости по методу Галасюков (GMLV) / В. В. Галасюк. – Днепропетровск : Зоря, 2007. – 312 с.
55. Яскевич Е. Е. Сколько стоит ликвидность? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cons-s.ru/materials?page=1&g=&q=&name=&author>.
56. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
57. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
58. Про затвердження Національного стандарту № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2006 р. № 1655. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
59. Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

60. Про затвердження Методики оцінки майна [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1891. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
61. Брилон А. В. Риск контролю и утраты залогового обеспечения / А. В. Брилон, Д. В. Минимулин // РИСК: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2009. – № 1. – С.
62. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: инструменты и методы оценки любых активов ; пер. с англ. / А. Дамодаран – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1341 с.
63. Підсумки Сеульського саміту країн G20: нові пріоритети розвитку, нові можливості для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/377/>.
64. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
65. Офіційний сайт Міжнародного комітету стандартів оцінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ivsc.org>.
66. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні [Електронний ресурс] : закон України, прийнятий верховною радою України від 12.07.2001 № 2658-III. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.
67. Бернулли Д. Опыт новой теории измерения жребия / Д. Бернулли // Вехи экономической мысли. Теория потребительского поведения и спроса. – СПб., 1993. – С. 11–27.
68. Серик Ю. В. Управління кредитним портфелем банку / Ю. В. Серик // Економіка і управління. – 2012. – № 4. – С. 70–75.
69. Чуб П. М. Підходи до управління кредитним портфелем комерційного банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Чуб Павло Михайлович. – Київ, 2003. – 18 [1] с.

- 70.Дзюблюк О. В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль : Вектор, 2008. – 324 с.
- 71.Рогожнікова Н. В. Аналіз стану та динаміки кредитної діяльності банків України / Н. В. Рогожнікова // Фінансовий простір. – 2012. – № 1 (15). – С. 30–34.
- 72.Эрикссон М. Обзор управления: руководство и оценка организаций по разработке с целью согласования с бизнес-стратегией [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ibm.com/developerworks/ru/library/ericsson/>.
- 73.Фешур Р. В. Управління розвитком машинобудівних підприємств / Р. В. Фешур, В. Ю. Самуляк // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та розвитку. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська Політехніка», 2008. – С. 100–109.
- 74.Гаврилишин Б. Д. Економічна енциклопедія у трьох томах / Б. Д. Гаврилишин. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
- 75.Дяків Р. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / Р. Дяків. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.
- 76.Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів : навчальний посібник / В. Е. Коломойцев. – К. : Вид-во «Молодь», 2000. – 384 с.
- 77.Кузьмін О. Є. Основи менеджменту / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К. : Академвидав, 2003. – 414 с.
- 78.Мескон М. Х. Основы менеджмента ; пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1998. – 704 с.
- 79.Пушкар Р. М. Менеджмент теорія і практика : підручник / Р. М. Пушкар, Н. П. Тарнавська. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 490 с.
- 80.Стеченко Д. М. Менеджмент. Словник-довідник : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Д. М. Стеченко, А. В. Григорович, А. П. Дука. – Хмельницький : Видавництво «Поділля», 2004. – 587 с.

- 81.Хамініч С. Ю. Управління підприємством на засадах освітнього потенціалу : монографія / С. Ю. Хамініч. – Д. : Вид-во ДНУ, 2006. – 288 с.
- 82.Шатун В.Т. Основи менеджменту : навчальний посібник / В. Т. Шатун. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 376 с.
- 83.Peter F. Drucket. The Educational Revolution. In “Education, Economy and Society”. The Free Press. – N.Y. : Collier-Macmillan Ltd., 1959.
- 84.Коваленко В. В. Методичні підходи до управління ризиком забезпечення банківських позик / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Економічні науки». – 2015. – Випуск 11. – Ч. 2. – С. 119–122.
- 85.Костюченко Н. С. Анализ кредитных рисков / Н. С. Костюченко. – СПб. : ИТД «Скифия», 2010. – 440 с.
- 86.Ларионова В. И. Риск-менеджмент в коммерческом банке : монография / коллектив авторов ; под ред. И. В. Ларионовой. – М. : КНОРУС, 2014. – 456 с.
- 87.Міщенко В. І. Управління кредитним ризиком на основі вдосконалення забезпечення банківських позик / В. І. Міщенко, С. В. Міщенко // Фінансовий простір. – 2015. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/>.
- 88.Гагауз В. Н. Залог и его ликвидность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forbes.ua/business/1338491-zalog-i-ego-likvidnost>.
- 89.Гагауз В. Н. Ликвидность обеспечения банковских ссуд: сущность, значение и методы оценки / В. Н. Гагауз // Ежемесячный информационно-аналитический журнал «Экономика, Финансы, Право». – 2013. – № 5/1. – С. 36–44 с.
- 90.Федотова М. А. Практика оценки стоимости машин и оборудования / М. А. Федотова, А. П. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 272 с.
- 91.Беляков А. В. Кредитный риск: анализ, оценка, управление / А. В. Беляков, Е. В. Ломакина // Финансы и кредит. – 2000. – № 9. – С. 20–28.

- 92.Ермасова Н. Б. Управление кредитными рисками в банковской сфере / Н. Б. Ермасова // Финансы и кредит. – 2009. – № 4. – С. 16–20.
- 93.Кабушкин С. Н. Управление банковским кредитным риском : учеб. пособие / С. Н. Кабушкин. – М. : Новое издание, 2004. – 336 с.
- 94.Копбаева Г. Ш. Управление кредитным риском / Г. Ш. Копбаева // Деньги и кредит. – 2002. – № 1. – С. 48–51.
- 95.Соколинская Н. Э. Кредитные риски в российском банковском секторе: факторы и менеджмент / Н. Э. Соколинская // Банковские услуги. – 2006. – № 5. – С. 2–29.
- 96.Ковальов П. П. Ліміт активних операцій на одного позичальника як інструмент управління кредитним ризиком / П. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в економіці. – 2005. – № 3. – С. 127–130.
- 97.Слобода Л. Я. Роль та функції кредитних ризиків в банківській діяльності / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 128–137.
- 98.Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 786 с.
- 99.Ковальов О. П. Класифікація банківських ризиків. Фактори, що впливають на кредитні ризики, і підходи до їх класифікації / О. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 2. – С. 63–70.
100. Вітлінський В. В. Концепція стратегії кредитного ризику / В. В. Вітлінський, Я. С. Наконечний, О. В. Пернарівський, В. І. Великоіваненко. – К. : «Знання», КОО, 2000. – 251 с.
101. Голуб В. М. Кредитні ризики комерційних банків та методи їх управління / В. М. Голуб // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. / Українська академія банківської справи. – Суми : «Мрія-1», 2002. – С. 288–293.
102. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–126.

103. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : ВТД Університетська книга, 2007. – 314 с.
104. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком в банку : монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : «ДВНЗ УАБС НБУ», 2008. – 86 с.
105. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: затверджені правлінням Національного банку України від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.14952.0>.
106. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: затверджені правлінням Національного банку України від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.14952.0>.
107. Методичні вказівки НБУ з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс]: затверджені правлінням Національного банку України від 15.03.2004 № 104. – Режим доступу:<http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04>.
108. Верхуша Н. П. Сутність кредитного ризику банку та його фактори / Н. П. Верхуша // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2. – С. 67–73.
109. Малахова О. Напрями оптимізації роботи банків щодо управління кредитним ризиком / О. Малахова // Світ фінансів. – 2008. – № 2 (15). – С. 101–112.
110. Рясних Є. Г. Система управління кредитним портфелем в комерційному банку / Є. Г. Рясних, А. А. Понамарьов, М. О. Микитин // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 1. – С. 146–148.
111. Сорос Д. Кризис мирового капитализма ; пер. с англ. / Д. Сорос. – М. : ИНФРА-М, 1999. – XXVI. – 262 с.

112. International convergence of capital measurement and capital standards: A resaved framework. Basle Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.congen.com/congen/congen.pdf>.
113. Weber A. The Reform on Financial Supervision and Regulation in Europe. Speech at the Institute of International and European Affairs [Електронний ресурс]. – March, 2010. – Dublin. – 8 p. – Режим доступу : http://www.bundesbank.de/download/presse/reden/2010/20100310.weber_dublin.en.php#a 3.2.
114. Strengthening the resilience of the banking sector [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs164.pdf>.
115. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : інструкція, затверджена постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0841-01>.
116. Значення економічних нормативів по системі банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=4919415&cat_id=36800. – Офіційний сайт Національного банку України.
117. Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті [Електронний ресурс] : закон України, ухвалений Верховною радою України від 03.06.2014. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/48-19>.
118. Про реструктуризацію кредитних зобов'язань в іноземній валюті в гривню [Електронний ресурс] : пояснювальна записка до проекту закону України, від 01.07.2014 № 4185а-2. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GG3897JA.html.
119. Рейтинг жизнеспособности банков – 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forbes.ua/business/1388299-rejting-zhiznesposobnosti-ankov2015>.

120. Рейтинг материнських іноземних банків – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/business/>.
121. Отчет о статистике дефолтов по кредитам украинских банков за период 2007–2014 гг. [Электронный ресурс]. – Рейтинговое агентство «Кредит-рейтинг». – Режим доступа : <http://www.credit-rating.ua/ru/defolts/defolts-bank/>.
122. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Електронний ресурс], правила, затверджені постановою Правління Національного банку України від 19.03.2003 № 124. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>.
123. Saaty T. L. Exploring the interface between hierarchies, multiple objectives and fuzzy sets / T. L. Saaty. – Fuzzy Sets and Systems, 1978. – v. 1. – P. 57–69.
124. Коваленко В. В. Методологічні засади організації системи ризик-менеджменту в банках України / В. В. Коваленко, Л. В. Кузнєцова, Я. Є. Вербицька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5 (1). – С. 74–81.
125. Эддоус М. Методы принятия решений : учебник / под ред. И. И. Елисеевой / М. Эддоус, Р. Стэнфилд. – М. : Юрайт, 1997. – 590 с.
126. Шиян Д. В. Методика оцінки фінансової безпеки банківської системи України / Д. В. Шиян [Електронний ресурс]. – Ефективна економіка. – № 12. – 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
127. Ребрик Ю. С. Система антикризового управління в банку / Ю. С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція : зб. наук. праць / Інститут регіональних досліджень Національної Академії Наук України. – Львів, 2009. – Вип. 2(76). – С. 204–210.
128. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.

129. Скрипник Н. Є. Раціональна реконструкція змісту терміна «діагностика» в економіці / Н. Є. Скрипник // Економіка промисловості. – 2008. – № 3. – С. 114–120.
130. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / ОНЕУ – Одеса, 2011. – 571 [1] с.
131. Рейтингове управління економічними системами / [Богатов О. І., Лисенко Ю. Г., Петренко В. Л., Скобелев В. Г.]. – Донецьк : Юго-Восток, 1999. – 109 с.
132. Большой англо-русский экономический словарь / [сост. С. С. Иванов, Д. Ю. Кочетков]. – М. : ЗАО Центр-Полиграф, 2007. – 620 с.
133. Кургузов В. В. Банковский актуариат и риск-менеджмент / В. В. Кургузов. – М. : Финансы и статистика, 2011. – 368 с.
134. Чуб П. М. Підходи до управління кредитним портфелем комерційного банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Чуб Павло Михайлович. – Київ, 2003. – 18 [1] с.
135. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа функціонування ефективної кредитної системи : монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 315 с.
136. Афанасенко М. В. Сутність та значення рейтингових оцінок у процесі управління банком / М. В. Афанасенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1 (30). – С. 72–77.
137. Кравченко В. П. Удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника / В. П. Кравченко, В. І. Кравченко // Наукові праці КНТУ. – Економічні науки. – 2010. – Вип. 7. – С. 205–209.
138. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : монографія / В. М. Кочетков. – К. : Вид-во Європ. Університету, 2003. – 300 с.

139. Карминский А. М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А. М. Карминский, А. А. Пересецкий, А. Е. Петров. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 236 с.
140. Енциклопедія банківської справи України / [редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін.]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
141. Большой экономический словарь / [под. ред. А. Н. Азрилияна]. – 2-е изд. доп., перераб. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
142. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / [під ред. Р. С. Дяківа]. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 703 с.
143. Гринько Р. І. Термінологічний словник ринкової економіки: глобалізація, маркетинг, статистика, страхування, фінанси / Р. І. Гринько, О. Р. Гринько. – Львів : НВФ “Українські технології”, 2006. – 216 с.
144. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / [под ред. А. Г. Грязновой]. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 1168 с.
145. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусол]. – К. : Ірпінь, 2005. – 1728 с.
146. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посіб. / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
147. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / І. М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.
148. Райзберг Б. А. Экономическая энциклопедия для детей и взрослых / Райзберг Б. А. – М. : АОЗТ “Нефтехиминвест”, 1995. – 688 с.
149. Тиркало Р. І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг : навч. посібник / Р. І. Тиркало, З. І. Щивоблок. – К. : Слобожанщина, 1999. – 236 с.

150. Экономико-математический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. И. Данилов-Данильян]. – М. : Большая российская энциклопедия: Издательский Дом “Инфра-М”, 2003. – 688 с.
151. Батковський В. А. Рейтингова оцінка діяльності банків / В. А. Батковський // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 145–150.
152. Гордіца Т. М. Сучасні методики рейтингування банків України: теорія і практика інформаційної відкритості для вкладників грошових коштів [Електронний ресурс] / Т. М. Гордіца. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
153. Матвієнко П. Рейтингова оцінка діяльності банків України / П. Матвієнко // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 37–46.
154. Пасічник І. В. Рейтингова оцінка комерційного банку як індикатор його надійності та ефективності / І. В. Пасічник // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство города». – 2005. – № 62. – С. 245–255.
155. Сениц І. П. Рейтингування як одна з методик оцінювання ефективності роботи банківської системи / І. П. Сениц // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 1 (7). – С. 175–179.
156. Турчин Н. Б. Види та значення рейтингів у банківській діяльності / Н. Б. Турчин // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – № 17(2). – С. 224–229.
157. The Bank for International Settlements (BIS) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>.
158. International Valuation Standards Board, International Valuation Standard 103. Bases of Value, Proposed New International Valuation Standards, Exposure Draft. June 2010. Access mode: www.bis.org.
159. UK Practice Statement 3 (UKPS 3). Valuations for loan facilities. UK appendix 3.1. Protocol for valuation and appraisal of land and buildings for commercial

- secured lending, RICS Valuation Standards. 6th edition. 2008. Access mode: www.bis.org.
160. Стандарты управления рисками. Официальный сайт Федерации европейских ассоциаций риск-менеджеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ferma-asso/org>.
161. Коваленко В. В. Банківський нагляд : навч. посібник / В. В. Коваленко. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 262 с.
162. Школьник І. О. Базель II: основні складові та їх характеристика / І. О. Школьник, О. В. Люта // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2007. – Т. 20. – С. 165–171.
163. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія. – Івано-Франківськ : ОППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.
164. Терещенко О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 9. – С. 4–8.
165. Валова І. Нові принципи угоди Базель II / І. Валова // Банки та банківські системи. – 2007. – № 2. – С. 13–20.
166. Коваль С. Базель II: аналіз основних положень та можливості їх впровадження в Україні / С. Коваль // Фінанси України. – 2008. – № 4(18). – С. 104–111.
167. Швець Н. Р. Ризики банківських установ: проблеми визначення та управління / Н. Р. Швець // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 97–103.
168. Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks. Basel Committee on Banking Supervision [Electronic resource] – Basel. – Updated November 2005. – Access mode: www.bis.org.

169. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision [Electronic resource] – Basel. – Updated November 2005. – www.bis.org.
170. International Accounting Standard 39 “Financial Instruments: Recognition and Measurement” [Electronic resource]. – International Accounting Standards Board, London, 2005. – Access mode: www.iasb.org.
171. Официальный сайт Ассоциации российских банков // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arb.ru/>.
172. Гагауз В. Н. Рейтинговая система оценки залогового портфеля [Электронный ресурс]. – «Best Practice (банковские кейсы)». – Москва, 2015 – 01(13) I квартал. – Режим доступа к журналу : <http://bosfera.ru/>.
173. Стерник Г. М. Анализ рынка недвижимости для профессионалов / Г. М. Стерник, С. Г. Стерник. – М. : «Экономика», 2010. – 601 с.
174. Рэдаэд К. Управление финансовыми рисками / К. Рэдаэд, С. Хьюс. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 266 с.
175. Мова як система [Электронный ресурс]. – Офіційний сайт української мови. – Режим доступу : http://ukrainskamova.at.ua/publ/derzhavna_mova/.
176. Алексеенко Л. М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) / Л. М. Алексеенко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. – К. : Видавничий будинок «Максимум», 2000. – 592 с.
177. General system theory: new approach to unity of science. Human biology [Электронный ресурс] / [Bertalanffy L. von, Hempel G.G., Bass R.F., Jonas H.]. – 1951. – Режим доступу : <http://bib.tiera.ru/pdf>.
178. Herbert A. Simon Rationality as Process and as Product of Thought. Richard T.Ely Lecture // American Economic Review. – May 1978. – v. 68, № 2. – P. 1–16.
179. Друкер Питер. Менеджмент : пер. с англ. / П. Друкер, Ф. Макьярелло, А. Джозеф. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2010. – 704 с.

180. Чандлер А. Стратегия и структура /А. Чандлер. – М. : Маркетинг, 2001. – 312 с.
181. Фінанси : підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]: за ред. С. І. Юрій, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

Наукове видання

Гагауз В.М.

Коваленко В.В.

Кузнцова Л.В.

**УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИЧОК:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Монографія

За авторською редакцією

Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Підписано до друку 22.03.2016 р.
Наклад 100. Умовн. друк. арк. 11,97

Видавництво «Діса плюс»
Тел. (057) 768-03-15

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої
продукції: серія ДК № 4047 від 15.04.2011 р.

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12.
тел. (057) 717-28-80 e-mail: promart_order@ukr.net